

บทที่ 2

กรอบความคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

กรอบความคิด

การอธิบายการผลิตซ้ำชนชั้นนำของสังคมด้วยกรอบความคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เป็นการอธิบายที่ไม่สามารถอธิบายให้เสร็จสิ้นด้วยกรอบความคิดใดความคิดหนึ่ง หากต้องใช้กรอบความคิดหลายๆ อย่างประกอบกันเข้ามาอธิบาย เพื่อให้เข้าใจถึงการสร้างและการผลิตซ้ำ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวจากสังคม ไม่ได้โดดเดี่ยวจากผู้อื่นที่ล้อมรอบ แต่มนุษย์เกิดมาในครอบครัวพร้อมกับชนชั้นที่ครอบครัวดำรงอยู่มาก่อนและทุนของครอบครัวและชนชั้นมนุษย์จะต้องผ่านการอบรมสั่งสอน ขัดเกลา เลี้ยงดู และเรียนรู้จากผู้คน จากสถาบันต่างๆ และแสดงออกซึ่งการกระทำอย่างมีเหตุมีผล ดังนั้นการทำความเข้าใจการผลิตซ้ำชนชั้นนำจึงต้องศึกษาและเข้าใจในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผู้ซึ่งเป็นชนชั้นนำของสังคมกับสังคมและผู้คนรอบข้าง โดยโมทัศน์ของบูร์ดิเยอที่ใช้แบ่งออกเป็นสี่กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก ฮาบิตุส (*habitus*) และการปฏิบัติ (*practice*)

กลุ่มที่สอง ทุน (*capital*) และสนาม (*field*)

กลุ่มที่สาม ชนชั้น (*class*) ชนชั้นนำ (*elite*) และรสนิยม (*taste*)

กลุ่มที่สี่ การผลิตซ้ำ (*reproduction*) และการครอบงำ (*domination*)

1. ฮาบิตุส (*habitus*) และการปฏิบัติ (*practice*)

1.1 ฮาบิตุส (*habitus*)

ฮาบิตุส (*habitus*)¹ เป็นคำที่มาจากภาษาละติน หมายถึง นิสัย ความเคยชิน (*habitual*) หรือเงื่อนไข สภาพ หรือลักษณะที่ปรากฏภายนอกที่เป็นตัวแทนหรือเป็นแบบอย่าง (*typical condition, state or appearance*) โดยเฉพาะของร่างกาย ในงานของนักคิดทฤษฎีหลายคนก่อนหน้า บูร์ดิเยอไม่ว่าจะเป็นงานของเฮเกล (Hegel) ไฮสเซอร์ (Husserl) เวเบอร์ (Weber) มอส (Mauss) ปานอฟสกี (Panofsky) และชอมสกี (Chomsky) ก็ใช้คำว่าฮาบิตุส แต่บุคคลข้างต้นใช้คำว่าฮาบิตุสในความหมายที่แตกต่างกัน เช่น เฮเกลใช้ในความหมายที่เหมือนกับ *hexis* ซึ่งเป็นภาษากรีก หมายถึง การมี (*to have*) การถูกกำหนด (*to be disposed*) โดยเงื่อนไข แนวกริยาหรือสภาพ ที่อาจดีหรือไม่ดีก็ได้ (*a good or bad condition, disposition, or state*) โดยทั่วไปแล้วก็คือสภาพของลักษณะหรือของจิตใจที่แสดงออกให้เห็นถึงการเลือกที่จะแสดงออก หรือการคิดโนแบบใดแบบหนึ่งอย่างรอบคอบ หรือ

¹ จากความเห็นของนักวิชาการ คำว่า *habitus* อาจแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “แนวจริต”

อาจถูกใช้ในความหมายที่เหมือนกับ *ethos* ซึ่งหมายถึงลักษณะตามธรรมชาติของคน (Jenkins, 1992: 74)

ในขณะที่มาร์เซล มอส (Marcel Mauss) ใช้คำว่า *ฮาบิตุส* เพื่อหมายถึง การทำหน้าที่อย่างเป็นระบบของร่างกายมนุษย์ที่ผ่านการขัดเกลาแล้ว มอสกล่าวว่าเขาใช้คำว่า *ฮาบิตุส* ในความหมายที่แสดงถึงความเป็นธรรมชาติของสังคม เขามองว่าเมื่อแปลคำภาษาลาตินนี้ออกมาแล้วมีความหมายดีกว่าคำว่า 'habitude' ที่หมายถึงลักษณะนิสัยซึ่งมีความเป็นจารีตมากเกินไป ดีกว่าคำว่า ความสามารถที่ได้มา (acquired ability) หรือ คำว่าความสามารถ (faculty) ของ Aristotle (Mauss, 1979: 101 cited in Kauppi, 2000: 35-36) ในงาน Experience and Judgement ของเอ็ดมันด์ เฮิสเซิร์ล (Edmund Husserl) เขาใช้คำว่า *ฮาบิตุส* ในการแสดงถึงประสบการณ์ของมนุษย์ ที่สร้างความคาดหวังและความสนใจ ขณะเดียวกันก็เป็นประสบการณ์ที่สามารถสร้างความเป็นไปได้ในการพิจารณาและการตัดสินใจในการกระทำต่าง ๆ ต่างไป (Héran, 1987: 405-406 cited in Kauppi, 2000: 48) เฮิสเซิร์ลได้แยกประสบการณ์ออกจากความรู้ โดยประสบการณ์มีลักษณะที่ผูกติดอยู่กับสภาพของความเคยชินที่คิดเป็นนิสัย (habituality) และเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับการปฏิบัติและการประเมินค่าที่มีต่อโลก ในขณะที่ความรู้ที่แท้จริงจะไม่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ ซึ่งบัวร์ดิเออตีความว่าเฮิสเซิร์ล ได้แยกสภาพของความเคยชินที่คิดเป็นนิสัยออกจาก *ฮาบิตุส* คือ แยกสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ออกจากสิ่งที่อยู่เหนือขึ้นไป (transcendental) (Touboul, 1988: 257-276 cited in Kauppi, 2000: 48)

งานของมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) (Rée, 2003) เป็นงานที่มีอิทธิพลต่อความคิดเรื่อง *ฮาบิตุส* ของบัวร์ดิเอออย่างมาก ไฮเดกเกอร์กล่าวว่า การวิเคราะห์ใดๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ควรเริ่มความคิดพื้นฐานที่ว่า มนุษย์ทุกคนอยู่ในโลก ดังนั้นความจริงพื้นฐานเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ (being) คือ การดำรงอยู่ของพวกเราในโลก being จึงเป็นพื้นฐานของคำถามเชิงภววิทยา ในการตอบคำถามนี้ไฮเดกเกอร์ปฏิเสธความคิดของเอ็มมานูเอล ค้านท์ (Emmanuel Kant) และอริสโตเติล (Aristotle) ที่นำเสนอความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานที่สุดระหว่างความเป็นปัจเจกบุคคลของมนุษย์และการดำรงอยู่ (beings) ในโลกที่แวดล้อมเขาอยู่ ในการปฏิเสธนี้ไฮเดกเกอร์กล่าวว่า พฤติกรรมมนุษย์เป็นความตั้งใจตราบเท่าที่มันมุ่งส่งผลโดยตรงต่อวัตถุหรือเป้าหมายบางอย่าง ความตั้งใจเป็นกิจกรรมที่ไฮเดกเกอร์ ใช้คำว่า *ฮอยา* (sorge) ซึ่งสะท้อนด้านบวกของความกลัวหรือความกังวล (anxiety) ทั้งนี้คำว่า 'ฮอยา' เป็นมโนทัศน์พื้นฐานของความตั้งใจของการดำรงอยู่ (beings) และเป็นการแยกภววิทยาของการดำรงอยู่ออกจากสิ่งของ โดยความรู้เชิงทฤษฎีเป็นเพียงตัวแทนประการเดียวของพฤติกรรมที่เป็นความตั้งใจ อย่างไรก็ตาม ไฮเดกเกอร์ยืนยันว่า ความรู้เชิงทฤษฎีถูกสร้างอยู่บนวิถีของพฤติกรรมที่เป็นพื้นฐาน ไฮเดกเกอร์ปฏิเสธความแตกต่างระหว่าง "subject-object" เพราะวัตถุมีความหมายกับมนุษย์เมื่อมนุษย์ใช้วัตถุนั้นในบริบทหรือสิ่งแวดล้อมหนึ่ง หรือก็คือภายใต้บรรทัดฐานของสังคมหนึ่งๆ อย่างไรก็ตาม บรรทัดฐานนี้ก็

จัดเป็นโอกาสที่จะเผยความกลัวหรือความกังวล เพราะประสบการณ์ความกลัวได้เผยให้เห็นถึงเงื่อนไขที่จำกัดของมนุษย์ นอกจากนี้ยังเป็นความจริงที่ว่า การแสดงออกของ being ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้า ไฮเดกเกอร์เรียกการแสดงออกของ being ว่าเป็น ‘ความจริง’ และเขาเรียก ‘ความจริง’ นี้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปิดบังได้ (unconcealment) มากกว่าจะเรียกว่า ความถูกต้อง (correctness) ‘ความจริง’ หรือสิ่งที่ไม่สามารถปิดบังได้ของ being ได้นิยามการดำรงอยู่ของมนุษย์ และได้ถูกเปิดเผยด้วยปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์และปรากฏการณ์ในทางโลกที่สำคัญ ฉะนั้นสิ่งที่เราเรียกว่า อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ก็สอดคล้องกันกับมุมมองของความไม่สามารถปิดบังนี้ได้

งานของเออร์วิน ปานอฟสกี (Erwin Panofsky) ที่พัฒนากรอบความคิดในการอธิบายผลของความคิดที่เกี่ยวกับความรู้ที่ดำรงอยู่ก่อนด้วยการอธิบายผ่านลักษณะนิสัยของจิตใจ (mental habit) ซึ่งบูร์ดิเออยอมรับว่าเขาได้แปล mental habit มาเป็น ‘habitus’² บูร์ดิเออใช้คำว่า mental habit ในการบ่งบอกถึงลักษณะบางอย่างที่มีความชัดเจน เป็นการทั่วไป มากกว่าจะใช้เปรียบเทียบถึงความเหมือนกัน หรือใช้ในแง่อิทธิพลของปัจเจกชน นอกจากนี้งานของบูร์ดิเออยังใกล้เคียงกับงานของโนม ชอมสกี (Noam Chomsky) อย่างมาก ดังที่เขา ก็ยอมรับเช่นกันว่าทั้งเขาและชอมสกีต่างตระหนักในการให้คำอธิบายการแสดงออกของการกระทำและความตั้งใจที่ถูกสร้างขึ้นเหมือนกัน เพียงแต่บูร์ดิเออต้องการยืนยันการเกิดขึ้นของความสามารถของการแสดงออก (ซึ่งถูกเข้าใจว่า) เป็นสิ่งที่ได้รับมา และเป็นการแสดงออกที่ถูกสังคมสร้างขึ้น (Bourdieu, 1990a : 12-13; Kauppi, 2000: 47)

จากการใช้คำว่า *ฮาบิตูส* ในงานของนักคิดนักทฤษฎีข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพื้นที่การศึกษาความหมายของคำว่า *ฮาบิตูส* ประกอบด้วยกรอบความคิดจำนวนมาก และบ่อยครั้งก็สามารถใช้แทนคำว่า *ฮาบิตูส* ได้ เช่น แนวภริยา (disposition) แนวภริยาซึ่งดำรงมาก่อน (predisposition) ระบบของทัศนคติหรือท่าทาง (system of attitude) คุณลักษณะทางธรรมชาติของคนหรือกลุ่มคนหรือชุมชน (ethos) ความตั้งใจ (intention) การมีหรือการใช้เงื่อนไขหรือการแสดงออก (hexis) ทัศนคติ (attitude) รหัส (code) รูปแบบหรือการทำตามแบบ (model) ระบบของแบบหรือการทำตามแบบ (system of model) นิสัย (habit) นิสัยเชิงวัฒนธรรม (cultural habits) ความรู้ที่มีมาก่อน (preknowledge) ลักษณะนิสัยทางจิตใจ (mental habits) ระบบคุณค่า (value system) บรรทัดฐาน (norms) (Broady, 1990: 228-269 cited in Kauppi, 2000: 45)

อย่างไรก็ตาม สำหรับบูร์ดิเออเหตุผลหนึ่งของการใช้คำว่า *ฮาบิตูส* คือ เขาต้องการกำหนดมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับนิสัย (habit) ว่า เป็นส่วนประกอบเชิงกลไกหรือชุดของการทำหน้าที่ เหมือนกับ

² ปรากฏในบทปัจฉิมลิขิต (postface) งานของ เออร์วิน ปานอฟสกี (Erwin Panofsky) ที่ชื่อว่า Gothic Architecture and Scholasticism

ที่เฮเกลทำ ดังที่ปรากฏในงานของเขา คือ Phenomenology of Mind ที่เขากล่าวว่า นิสัย คือ ความชำนาญ ความคล่องแคล่ว (dexterity) (Bourdieu, 1977a: 218 n47)

ฮาบิตุส เป็นคำภาษาละตินที่บูร์ดิเยอ นำเอามาใช้ใน 3 ลักษณะ (Kauppi, 2000: 32-33)

ลักษณะแรก เป็นการเชื่อมพฤติกรรมของมนุษย์กับการเรียนรู้ของบุคคลที่มีกับร่างกายของคนๆ นั้น บูร์ดิเยอพยายามสร้างระบบที่เป็นของเขาเองด้วยการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และเค้าโครงเชิงปรัชญา ไปเป็นเค้าโครงเชิงสังคมที่มีลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ เห็นได้จากการที่บูร์ดิเยอพยายามที่จะทำให้สิ่งที่เป็นามธรรมสามารถเห็นได้จากการแสดงออกของมนุษย์ด้วยมโนทัศน์เรื่อง *ฮาบิตุส* และ *hexis*

ลักษณะที่สอง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ชนชั้นที่ดำรงอยู่ กับการเรียนรู้ผ่านสถาบันต่างๆ บูร์ดิเยอได้สร้างองค์ประกอบที่สำคัญทางการศึกษาของชนชั้นนำของฝรั่งเศสอย่างต่อเนื่อง เช่น ผู้นำทางการเมืองจำนวนมากมีความสนใจในปรัชญา วรรณกรรม รวมทั้งมีการศึกษางานเขียนคลาสสิกที่โรงเรียน

ลักษณะที่สาม บูร์ดิเยอนำเอา *ฮาบิตุส* มาอธิบายในฐานะ 'ญาณวิทยา' (epistemology) โดยแสดงถึงความซับซ้อนของ *ฮาบิตุส* ซึ่งเป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าเชิงทฤษฎี ที่มโนทัศน์ที่เป็นนามธรรมสามารถอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นวิภาษวิธี

ด้วยสามลักษณะข้างต้น โดยเฉพาะลักษณะประการแรกและประการสุดท้าย *ฮาบิตุส* จึงถูกกำหนดให้ก้าวข้ามหรือแสดงออกถึงการออกแบบโครงสร้างของสิ่งต่างๆ (prefabricated) การแบ่งในเชิงปรัชญา เช่น วัตถุนิยมและอัตนิยม ความพยายามที่จะเชื่อมระหว่างความเป็นวัตถุนิยมและความเป็นอัตนิยมของบูร์ดิเยอคล้ายกับงานของปีเตอร์ เบอร์เกอร์ (Peter Berger) และโทมัส ลัคแมน (Thomas Luckmann) ที่พยายามเชื่อมระหว่างสองขั้วตรงข้ามคือภาวะอัตนิยมและวัตถุนิยมเช่นกันดังเห็นได้จากงานของเขาทั้งสองคน คือ The Social Construction of Reality (Layder, 1981: 145 cited in Kauppi, 2000: 34) บูร์ดิเยอเสนอว่าเราไม่อาจมองชีวิตในสังคม พฤติกรรม หรือการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลว่าเป็นเพียงการรวมกันของพฤติกรรมหรือการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล เพราะการเข้าใจชีวิตในสังคมจะต้องพิจารณาจากโครงสร้างที่เหนือปัจเจกบุคคลขึ้นไป (supra-individual structure) บูร์ดิเยอจึงเสนอคำว่า '*ฮาบิตุส*' เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพื้นฐานของการแสดงออกและเพื่อเป็นเสมือนสะพานข้ามช่องว่างของการอธิบายคู่ตรงข้ามคือ subjectivism และ objectivism (Jenkins, 1992: 74) ดังที่บูร์ดิเยออธิบายว่า

ฮาบิตุส เป็นระบบของแนวปฏิบัติที่ถาวร แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพราะ *ฮาบิตุส* เป็น โครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการสร้างโครงสร้างต่อไป กล่าวคือ เป็นหลักการของการก่อเกิดการสร้าง *ปฏิบัติและการเป็นตัวแทน* ที่สามารถถูกกำหนดและเกิดขึ้นเป็นประจำอย่างเป็นวัตถุนิยมโดยปราศจากการตั้งสมมติฐานถึงเป้าหมายปลายทาง หรือเป็นการแสดงถึงอำนาจใน

การดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมาย โดยทั้งหมดนี้ถูกแสดงออกมาเสมือน
วงดนตรีขนาดใหญ่ที่บรรเลง ปรากฏเป็นผลงานนอกเหนือจากผลผลิตของ
ผู้ควบคุมวง³ (Bourdieu, 1977a: 72)

จากนิยามข้างต้น ทำให้เราเห็นได้ว่า*ฮาบิตุส*มีลักษณะดังนี้

1. *ฮาบิตุส*เป็นระบบของแนวปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ในอดีต บุรดิเอออธิบาย
แนวปฏิบัติ (disposition) เพิ่มเติมไว้ดังนี้

*ฮาบิตุส*ถูกเข้าใจว่า คือ ระบบของแนวปฏิบัติที่มีความคงทน แต่ก็
สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการบูรณาการร่วมกับประสบการณ์ในอดีต โดยจะ
ทำหน้าที่ในทุกๆ ช่วงจังหวะเวลาเหมือนชุดข้อมูลที่มีการเชื่อมต่อกันกับการ
รับรู้ การประเมินค่า และการกระทำ และทำให้เกิดความสำเร็จในภาระงานอัน
หลากหลายอย่างไม่สิ้นสุด⁴ (Bourdieu, 1977a: 83)

2. รูปแบบหรือแบบแผนของ*ฮาบิตุส*ทำงานอยู่ในระดับของจิตใต้สำนึก (sub-conscious)
และภาษา แต่อยู่เหนือการคิดพิจารณาอย่างถี่ถ้วนหรือการควบคุมจากเจตนาธรรม์ของบุคคล
(Bourdieu, 1989: 466) *ฮาบิตุส*จะดำรงอยู่ในปัจเจกบุคคลเท่านั้น *ฮาบิตุส*จึงมาจากนิสัยหรือ
ความเคยชินที่ไม่ได้ใส่ใจมากกว่าจะเป็นการเรียนรู้กฎหรือระเบียบอย่างมีสติ สามารถเห็นได้จาก
การกระทำของบุคคล การมีปฏิสัมพันธ์กัน หรือแม้แต่การที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของ
ตน ตัวอย่างเช่น คนเดินผ่านต้นไม้ บางคนก็กระซิบไปไม้คิดมือเล่นๆ ในแง่นี้*ฮาบิตุส*จึงไม่ใช่
ความคิดที่มีลักษณะเป็นนามธรรมหรืออุดมคติ หากแต่เป็นตัวเชื่อมระหว่างโลกอภิปรัชญาของโลก
วัฒนธรรมของปัจเจกบุคคล ไปสู่โลกที่ปัจเจกบุคคลกำเนิดและอาศัยอยู่ร่วมกัน (Jenkins, 1992: 74-
76)

3. *ฮาบิตุส*เป็นระบบของแนวปฏิบัติที่ถาวรแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดย*ฮาบิตุส*สามารถ
เปลี่ยนไปได้ตามช่วงจังหวะของเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขในทางรูปธรรม แต่การ

³ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “*Habitus*, systems of durable, transposable *dispositions*, structured structures predisposed to function as structuring structures, that is, as principles of the generation and structuring of practices and representations which can be objectively “regulated” and “regular” without in any way presupposing a conscious aiming at ends or an express mastery of the operation necessary to attain them and, being all this, collectively orchestrated without being the product of the orchestrating action of a conductor.”

⁴ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “A *habitus*, understood as a system of lasting, transposable dispositions which, integrating past experiences, function at every moment as a matrix of perceptions, appreciations, and actions and makes possible the achievement of infinitely diversified tasks.”

ปรับเปลี่ยนนี้ไม่สามารถหลีกเลี่ยงเรื่องอคติได้ เพราะการรับรู้เงื่อนไขที่เป็นรูปธรรมจะต้องผ่านกระบวนการกลั่นกรองของ*ฮาบิตุส* *ฮาบิตุส*จึงถูกทำให้คงรูปเพียงเพื่อการปฏิบัติที่จะเอื้อต่อโครงสร้างเท่านั้น นอกจากนี้การสร้าง*ฮาบิตุส*ผ่านกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมได้ถูกตระหนักถึง โดยปัจจุบันมีกลุ่มของเงื่อนไขที่เป็นรูปธรรมในโลกของสิ่งก่อสร้างที่มีแนวโน้มที่จะมีผลต่อการสร้างแบบแผนการปฏิบัติที่จะเป็นการกล่อมเกลาของครอบครัว และการปฏิบัติเหล่านี้จะคงอยู่อย่างถาวรในหลักการที่อยู่ภายในปัจเจกบุคคลซึ่งถูกครอบงำโดยการปฏิบัติในช่วงเวลาหรือรุ่นนั้นๆ (Bourdieu, 1989: 77)

4. *ฮาบิตุส*เป็นโครงสร้างที่ถูกสร้างและมีแนวโน้มที่จะสร้างโครงสร้างต่อไป (structured structuring structure) เนื่องจากแนวทฤษฎีได้สะท้อน*ฮาบิตุส*ของปัจเจกบุคคล *ฮาบิตุส*จึงเกิดขึ้นเมื่ออยู่หรือถูกจัดวางในโครงสร้างชนชั้นในสังคม สามารถทำงานได้โดยผ่านประสบการณ์ทางสังคม ขณะเดียวกันก็มีความคงทน เพราะสะท้อนถึงพื้นฐานของการเรียนรู้ในช่วงจังหวะแรกของชีวิต

*ฮาบิตุส*เกิดขึ้นและสะสมจากประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลและการขัดเกลาทางสังคม มีความชัดเจนในช่วงแรกของชีวิต (Jenkins, 1992: 79) และเปลี่ยนอย่างเป็นรูปธรรมไปสู่สภาพที่ประสบการณ์นั้นๆ ถูกสร้างขึ้นใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ *เงื่อนไขหรือสภาพที่คงทนสัมพันธ์กับเงื่อนไขที่เฉพาะเจาะจงได้สร้างฮาบิตุสขึ้น* ในขณะที่ชีวิตและประสบการณ์ภายหลังคือกระบวนการปรับเปลี่ยนระหว่างภาวะที่เป็นอัตวิสัยกับความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรม (Bourdieu, 1990b: 54) ดังที่บูร์ดิเอกกล่าวไว้ว่า ‘*ฮาบิตุส*เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ที่สร้างพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลของกลุ่ม และแม้กระทั่งสร้างประวัติศาสตร์’ (Bourdieu, 1977a: 82)

ตัวอย่างพฤติกรรมที่เป็นผลของประวัติศาสตร์ของกลุ่มคน เช่น พฤติกรรมหรือมารยาทการรับประทานอาหารของชนชั้นสูงจะต่างกับชนชั้นแรงงาน โดยประวัติศาสตร์จะทำหน้าที่ในการทำข้อตกลงร่วมกันกับแผนการหรือโครงการที่สืบเนื่องอย่างไม่สิ้นสุดและไม่ขาดช่วง ขณะเดียวกันประวัติศาสตร์ก็ยังคงทำให้กระบวนการผลิตและการผลิตซ้ำพฤติกรรมประจำวันของมนุษย์ดำเนินต่อไป เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าการปฏิบัติหรือการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ประวัติศาสตร์จึงทำให้เห็นถึงกระบวนการผลิต กระบวนการปรับเปลี่ยนและความสัมพันธ์ในเชิงวิภาษ (dialectic) ระหว่างองค์รวมของประวัติศาสตร์ที่ถูกจารึกอยู่ในสภาพที่เป็นรูปธรรมกับ*ฮาบิตุส*ที่ถูกจารึกอยู่ในปัจเจกบุคคล *ประวัติศาสตร์จึงถูกทำให้เป็นประสบการณ์* หรืออาจกล่าวได้ว่า*ประวัติศาสตร์เป็นความจริงที่เป็นรูปธรรมที่เป็นพื้นฐานของฮาบิตุส* (Bourdieu, 1977a: 72-79)

ดังนั้นแล้ว*ฮาบิตุส*จึงเป็นเสมือนตัวเชื่อม (hinge) ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และระหว่างตัวแสดงกับโครงสร้างซึ่งตัวแสดงได้ประกอบรวมกันเข้าเป็นโครงสร้าง การอธิบายถึงตัวแสดงหมายความว่าครอบคลุมทั้งร่างกายและสภาพของจิตสำนึกที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัย เพราะโดยปกติ

มนุษย์จะเรียนรู้ความคิดของตนเองได้จากการสร้างภาษา ขณะเดียวกันก็ทำให้ภาษาที่สร้างขึ้นมานั้นสามารถแสดงออกถึงตัวคนได้ในรูปแบบของแนวปฏิบัติ (Crossley, 2001: 95)

5. *ฮาบิตุส* มีลักษณะของแนวปฏิบัติที่รวมเอาโครงสร้างทุกระดับมารวมกัน และสร้างการปฏิบัติขึ้น ดังที่บูร์ดิเยอได้อธิบายไว้ว่า

ฮาบิตุส เป็นจุดหรือตำแหน่งของวิภาษวิธีของการทำให้สิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอกถูกลิ้มเอาไว้ภายในบุคคล และการทำให้สิ่งที่ถูกสั่งสมอยู่ภายในปรากฏออกมาภายนอก หรือหากกล่าวให้ง่ายขึ้น เป็นวิภาษวิธีของการประสานกันและการทำให้เป็นวัตถุวิสัย (Bourdieu, 1977a: 72)

ฮาบิตุส จึงประกอบด้วยโครงสร้างที่รวมอยู่ด้วยกันในตัวมนุษย์ ได้แก่ การแสดงออกที่บ่งชี้ถึงพฤติกรรม การกระทำ รูปแบบของตัวแสดง ลักษณะท่าทาง และแบบแผนที่มีการจัดแยกประเภท (Bourdieu, 1991: 123) แนวปฏิบัติหรือการกระทำต่างๆ เช่น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลรู้สึกถึงระยะห่างในสังคมหรือจากการแสดงท่าทางของผู้คนในสังคม ดังนั้นสถานที่รวมถึง *ฮาบิตุส* ของผู้คนจึงสามารถสร้างพื้นฐานของมิตรภาพ ความรัก รวมถึงปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ (Harker, Mahar and Wilkes, 1990: 10)

6. การปฏิบัติและการเป็นตัวแทนของ *ฮาบิตุส* กล่าวคือ *ฮาบิตุส* ถูกกำหนดและเกิดขึ้นโดยปราศจากการตั้งสมมติฐานหรือเป้าหมาย เมื่อเป็นดังนี้ *ฮาบิตุส* จึงมีลักษณะของการจงใจหรืออาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะของความโน้มเอียงให้ตัวแสดงกระทำการในทางใดทางหนึ่ง โดยปราศจากการลดทอนตัวแสดงเพื่อให้เป็นไปตามแรงกระตุ้นของวัฒนธรรม หรือการขัดขวางการแสดงออกซึ่งความสามารถของเหล่าตัวแสดง

เหมือนกับทักษะการเล่นเกม (game) ที่ตัวแสดงในสังคมก็เป็นเหมือนกับผู้เล่นในเกมหรือการแข่งขันที่จะต้องเล่นไปจนจบเกมด้วยทักษะและความสามารถของตัวแสดงนั้นๆ โดยโครงสร้างของ *ฮาบิตุส* ทำให้สมรรถนะที่ติดตามมาของเป้าหมายเฉพาะอย่างเป็นไปได้ง่ายขึ้น *ฮาบิตุส* จึงทำให้เราเข้าใจการเกิดขึ้นของความเชื่อและความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ของกลุ่มคนจากชนชั้นต่างๆ เพราะสิ่งเหล่านี้ได้กำหนดรูปแบบและมุมมองของบุคคลที่มีต่อโลก บนพื้นฐานความสัมพันธ์ต่างตอบแทนกันระหว่างความคิดและทัศนคติของปัจเจกบุคคล กับโครงสร้างภายในที่ปัจเจกบุคคลดำรงอยู่ (Bourdieu, 1977a: 78-79)

เมื่อพิจารณา *ฮาบิตุส* ร่วมกับปัจเจกบุคคลและสังคม พบว่า ปัจเจกบุคคลแต่ละคนอาจจะเป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มๆ หนึ่งหรืออาจจะเป็นสมาชิกอยู่ในหลายๆ กลุ่มที่มีความหลากหลาย *ฮาบิตุส*

⁵ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Dialectic of the internalization of externality and the externalization of internality, or, more simply, of incorporation and objectification”

ของปัจเจกบุคคลจึงมักจะมีแนวโน้มที่จะแสดงออกมาซึ่งคุณลักษณะเด่นๆ ของกลุ่ม อย่างไรก็ตาม *ฮาบิตุส* ของปัจเจกบุคคลแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันไป เหมือนกับการที่ไม่มีของสองสิ่งที่มีเหมือนกันอย่างแท้จริง โดยปัจเจกบุคคลและ *ฮาบิตุส* ของปัจเจกบุคคลจะมีความแตกต่างหลากหลายไปตามรากฐานที่แต่ละกลุ่มสะสมมา เพราะแท้ที่จริงแล้วประวัติศาสตร์ของปัจเจกบุคคลก็คือชุดของประวัติศาสตร์ของกลุ่มหรือชนชั้นนั้นๆ โดยแนวทฤษฎี (dispositions) ของปัจเจกบุคคลแต่ละคนอาจเห็นได้จากโครงสร้าง *ฮาบิตุส* ของชนชั้นหรือ *ฮาบิตุส* ของกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงไป (Crossley, 2001: 94)

และเพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมตามความคิดของบูร์ดิเยอชัดเจนขึ้น จึงต้องพิจารณากรอบความคิดอื่นๆ ร่วมด้วย บูร์ดิเยอกล่าวว่า “*ฮาบิตุส* เป็นเพียงแค่มิติหนึ่งของทฤษฎีปฏิบัติการ (theory of practice) เท่านั้น โดยการปฏิบัติ (practice) เกิดจากผลรวมของ *ฮาบิตุส* ทุน (capital) และสนาม (field)” ดังสามารถแสดงออกมาเป็นสูตรได้ดังนี้

$$\text{Practice} = [\text{Habitus} + \text{Capital}] + \text{Field} \quad (\text{Bourdieu, 1989: 96})$$

สูตรข้างต้นนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของทฤษฎีปฏิบัติการ (theory of practice) เพราะการปฏิบัติ (practice) เป็นผลของบรรดาคุณลักษณะนิสัยหรือสิ่งที่สืบทอดกันมาที่มีความหลากหลาย ขณะเดียวกัน การปฏิบัติก็ประกอบไปด้วยทุนหรือทรัพยากร (capital) ที่หลากหลาย และถูกกระตุ้นโดยเงื่อนไขของโครงสร้างทางสังคมที่มีความแน่นอนซึ่งคือ สนาม (field) ที่บุคคลได้เข้าไปดำรงอยู่ ผลิตซ้ำ และทำการเปลี่ยนแปลง (Crossley, 2001: 96)

1.2 การปฏิบัติ (practice)

‘การปฏิบัติ’ (practice) มีความสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นอย่างมาก บูร์ดิเยอชี้ให้เห็นว่าสังคมถูกทำให้เป็นรูปเป็นร่าง มีความรู้สึก และมีความหมาย ก็เนื่องมาจากการปฏิบัติของมนุษย์ การปฏิบัติเป็นผลผลิตของการปฏิสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีที่เกิดขึ้นทุกขณะ เป็นเหมือนศูนย์รวมของการรับรู้ ความรู้และการกระทำระหว่างสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมในสนามกับ *ฮาบิตุส* ที่อยู่ในบุคคล การปฏิบัติจึงเป็นการสิ่งที่มีเหตุผลในตัวเอง (Bourdieu, 1990: 91-94)

พฤติกรรมหรือการปฏิบัติจึงเกิดขึ้นในธรรมชาติและสามารถถูกเข้าใจได้ดีในสภาวะนั้น โดยตัวแสดงมักแสดงออกซึ่งพฤติกรรมตามที่เขาเข้าใจภายใต้สถานการณ์นั้นๆ หรืออาจเป็นความรู้สึกว่าเขาควรจะแสดงพฤติกรรมใดในสถานการณ์ใด *ความรู้สึกและองค์ประกอบของสถานการณ์* จึงเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยคัดท้ายการกระทำ แต่การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้ปฏิเสธว่าตัวแสดงอาจจะมีเหตุผลก่อนที่จะแสดงพฤติกรรม หรือปฏิเสธว่าพฤติกรรมนั้นๆ มีเหตุผล หากแต่เป็นความพยายามที่จะกล่าวว่า พฤติกรรมที่เกิดขึ้นมีเหตุผลของการกระทำอยู่ นั่นคือ เป็นการกระทำที่

ประกอบไปด้วย กฎทั่วไป การตัดสินใจล่วงหน้า การกระทำที่เป็นแบบอย่าง และการกระทำที่กระทำอย่างเคยชินเป็นนิสัย (<http://les1.man.ac.uk/CMS/sy1432/Bourdieu%20I.doc>)

ดังนั้น การศึกษาสังคมโลกในขอบเขตของคำว่า ‘การปฏิบัติ’ จึงเป็นการศึกษาถึงสิ่งที่มนุษย์กระทำ และพิจารณามนุษย์ในฐานะตัวแสดงที่ผู้กระทำการ โดยเน้นว่ากิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์มีจุดประสงค์ มีความหมาย และสามารถปรับให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ โดยมนุษย์จะเข้าใจและแสดงพฤติกรรมต่างๆ ในรูปแบบที่สอดคล้องกับที่มนุษย์เข้าใจ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจึงเป็นวิถีของแนวกริยาของตัวแสดงที่ได้ถูกรวบรวม จัดสรร และจัดสร้างขึ้น โดยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมีแนวโน้มที่จะมีความเหมือนกันภายในสังคมเฉพาะ ช่วงเวลาเฉพาะและกลุ่มสังคมเฉพาะ และมีแนวโน้มที่จะเป็นรูปแบบและกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนและคงทนถาวร ในแง่การอธิบายความเหมือนหรือต่างกันของการปฏิบัติจึงเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของ *ฮาบิตัส*

เมื่อเป็นดังนี้ *ฮาบิตัส* เป็นหลักการเริ่มต้นและหลักการหนึ่งเดียวที่อธิบายความเป็นเอกภาพของลักษณะท่าทาง (style) ด้วยการแปลคุณลักษณะที่แท้จริงและความสัมพันธ์ที่มีกับตำแหน่งแห่งที่ไปเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตที่เป็นหนึ่งเดียว (Bourdieu, 1998a: 8) ขณะเดียวกันความแตกต่างในพฤติกรรมก็เป็นผลจากลักษณะสำคัญของ *ฮาบิตัส* นั่นก็คือ การจัดแยกประเภทการปฏิบัติ (practical taxonomy) คุณสมบัติของ *ฮาบิตัส* นี้มีรากฐานอยู่ในตัวของมนุษย์ ตัวอย่างการจัดแยกประเภทแบบต่างๆ ได้แก่ การแยกชาย-หญิง หน้า-หลัง บน-ล่าง ร้อน-หนาว ฯลฯ (Jenkins, 1992: 75) ระบบของการจัดแยกประเภทการปฏิบัติดำรงอยู่ภายใต้การตระหนักถึงความเหมาะสม ระยะเวลา และจังหวะของชีวิต โดยร่างกายมนุษย์จะเป็นเสมือนเครื่องมือช่วยจำที่ถูกประทับและถูกเปลี่ยนเป็นรหัสหรือสัญลักษณ์ด้วยกระบวนการกล่อมกลาทางสังคม (socialization) และกระบวนการเรียนรู้ (learning) ที่ได้เริ่มต้นระหว่างที่ปัจเจกบุคคลยังอยู่ในวัยเด็ก (Bourdieu, 1998a: 75-76) สิ่งสำคัญคือเมื่อเรารับรู้ถึงความแตกต่างเหล่านี้ หรือผ่านการแสดงทัศนคติ ความคิดเห็นเหล่านี้ก็จะกลายเป็น ‘ความแตกต่างเชิงสัญลักษณ์และสร้างภาษาที่แท้จริง’ ขึ้นมา

2. ทุน (capital) และสนาม (field)

2.1 ทุน (capital)

ในความคิดของบูร์ดิเยอ ‘ทุน’ เป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง สามารถเปลี่ยนรูปได้ มีลักษณะที่ทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ รวมทั้งเป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม (positions) และความเป็นไปได้ของบรรดาตัวแสดงในสนาม (field) ต่างๆ ทุนที่เป็นมรดกนี้อาจเป็นวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุก็ได้ ดังที่บูร์ดิเยอได้อธิบายไว้ว่า

ทุน คือ แรงงานที่ถูกสะสมในรูปแบบที่ถูกทำให้เป็นวัตถุหรือถูกรวมอยู่ด้วยกันกับบุคคลโดยปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้พวกเขาสามารถจัดสรรพลังทางสังคมในรูปของแรงงานที่เป็นรูปธรรม หรือแรงงานที่อยู่ในตัวบุคคล ทุนจึงเป็นพลังที่ถูกจารึกในโครงสร้างวัตถุและโครงสร้างของบุคคลและเป็นหลักการที่เป็นพื้นฐานของระเบียบทั่วไปในสังคมโลก⁶ (Bourdieu, 1997: 46)

เมื่อ ‘ทุน’ มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก บูร์ดิเยอจึงแบ่งทุนออกเป็น 4 แบบ คือ (Bourdieu, 1993: 31-35; Bourdieu, 1997: 46-75)

1. ทุนเศรษฐกิจ (*economic capital*) ประกอบด้วย ทุนตามความหมายของ Marx รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของตัวแสดงในสังคมได้ ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็น “เงิน” ได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใด และอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปของสิทธิในทรัพย์สิน

2. ทุนวัฒนธรรม (*cultural capital*) มี 3 รูปแบบ คือ

2.1 ทุนที่รวมอยู่ในสภาวะ (*embodied state*) อยู่ในรูปของแนวปฏิบัติของร่างกายและจิตใจที่คงทนถาวร มักปรากฏในรูปของวัฒนธรรม และต้องใช้เวลาเพื่อสะสมและรวมกันเป็นรูปเป็นร่าง ทุนรูปแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกหรือความมั่งคั่งในรูปวัตถุให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ คือ เข้าไปอยู่ในสภาวะ ทั้งนี้การเปลี่ยนทุนชนิดหนึ่งเป็นทุนอีกชนิดหนึ่งไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใดด้วยการร้องขอ การให้ของขวัญ การใช้จ่าย หรือการแลกเปลี่ยน แต่การได้มาซึ่งทุนอีกชนิดหนึ่งขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม

คุณลักษณะสำคัญ คือ ทุนชนิดนี้สามารถลดลงและหายไปได้โดยคนที่มิและใช้ทุนรูปแบบนี้ กล่าวคือ ด้วยความสามารถทางกายภาพและความทรงจำของเขาเอง ขณะเดียวกันก็เชื่อมโยงกับบุคคลในทางกายภาพและเป็นสิ่งที่นำไปสู่การส่งผ่านทางกรรมพันธุ์ซึ่งมักจะถูกเปลี่ยนรูปหรือมักจะมองไม่เห็น เพราะเป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลเพิ่มเข้าไปในมรดกโดยทำให้เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นเพื่อจะทำหน้าที่เป็นทุนวัฒนธรรม คือ ไม่ได้ถูกตระหนักรู้ว่าคือ ‘ทุน’ หากแต่เป็นความสามารถที่ได้มาโดยชอบธรรม และยังเป็นการแสดงออกซึ่งความสามารถที่ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในพื้นที่ของการแต่งงานและในทุกๆ พื้นที่ที่ทุนเศรษฐกิจไม่ได้ถูกตระหนักรู้ถึง

⁶ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Capital is accumulated labor in its materialized form or its incorporated on a private, i.e., exclusive, basis by agents or groups of agents, enables them to appropriate social energy in the form of reified or living labor. ...a force inscribed in objective or subjective structures, but it is also..., the principle underlying the immanent regularities of the social world.”

ทุนวัฒนธรรมรูปแบบนี้จะถูกสืบทอดด้วยการส่งผ่านกรรมพันธุ์ ซึ่งจะเป็นการสืบทอดทุนในแบบที่ถูกซ่อนไว้ได้ดีที่สุด อย่างไรก็ตามการเชื่อมโยงระหว่างทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจได้ถูกสร้างขึ้นผ่านตัวกลาง คือเวลา ทั้งนี้ความแตกต่างในการเป็นเจ้าของทุนวัฒนธรรมของแต่ละครอบครัวสามารถเห็นได้ในช่วงอายุแรกๆ ที่การสะสมและการส่งผ่านทุนเริ่มต้นขึ้น latent

2.2 ทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปที่เป็นรูปธรรม (objectified state) ทุนวัฒนธรรมรูปแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย แต่นิยามได้เพียงแค่ว่า เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนวัฒนธรรมในแบบที่ประกอบกัน ทุนรูปแบบนี้ถูกทำให้เป็นวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ ทุนวัฒนธรรมรูปแบบนี้สามารถแสดงออกและสืบทอดได้ผ่านวัตถุ เช่น การสะสมภาพวาด การสะสมทุนสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านและมองเห็นได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ ซึ่งคือ ความเป็นเจ้าของในวิธีการบริโภคภาพเขียน ฉะนั้นสินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่ เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตหรือเป็นเจ้าของทุนจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุน

การเป็นเจ้าของทุน บ่งบอกถึงสถานภาพที่อาจคลุมเครือ นั่นคือหากพวกเขาไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตและผลกำไรที่เขาได้มาจากทุนวัฒนธรรมแบบนี้ แต่เป็นผู้ขายการให้บริการหรือผลผลิต พวกเขาจะถูกจัดแยกประเภทเป็นกลุ่มที่ถูกครอบงำ (dominated) แต่หากพวกเขาหากำไรได้จากการใช้รูปแบบของทุนเฉพาะอย่าง พวกเขาจะถูกจัดแยกประเภทไปอยู่กลุ่มที่ครอบงำ (dominate) เพราะถือว่าพวกเขาคือกลุ่มที่มีทุนวัฒนธรรมของชนชั้นครอบงำอยู่ในตัวที่สามารถสร้างสรรค์ผลงาน ฉะนั้น เมื่อทุนวัฒนธรรมได้รวมเข้าไปอยู่ในเครื่องมือการผลิตเพิ่มมากขึ้น ความเข้มแข็งในการสะสมของผู้ที่เป็นเจ้าของทุนวัฒนธรรมก็จะเพิ่มขึ้นด้วย ทุนวัฒนธรรมรูปแบบนี้แสดงออกซึ่งตัวเองในทุกๆ แบบที่เป็นอิสระ ถึงแม้ว่าผลผลิตจากการกระทำในอดีตที่มีกฎของมันเองจะข้ามผ่านเจตจำนงของปัจเจกบุคคลเหมือนกับภาษา ผลผลิตดังกล่าวก็ไม่สามารถถูกลดทอนไปเป็นอย่างที่แต่ละคนอยากให้เป็นได้ ทั้งนี้ ต้องไม่ลืมว่า ทุนวัฒนธรรมดำรงอยู่ทั้งในแบบวัตถุและสัญลักษณ์ โดยประสิทธิภาพของทุนจะถูกทำให้เกิดความเหมาะสมโดยตัวแสดง การนำไปใช้และการนำไปปฏิบัติ

2.3 ทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปสถาบัน (institutionalization state) คืออยู่ในรูปของการทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ถูกจัดแยกเพราะอ้างอิงถึงคุณสมบัติเริ่มต้นของทุนวัฒนธรรมและจะถูกเข้าใจว่าเป็น การรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบหมายความว่าทุนวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนรูปร่างได้เงื่อนไขเฉพาะได้ คืออาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนเศรษฐกิจ หรืออาจถูกเปลี่ยนรูปให้กลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา

ทุนรูปแบบนี้สร้างความแตกต่างระหว่างความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรอง ความสามารถกับทุนวัฒนธรรมแบบธรรมดา อันทำให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างผู้ที่ได้รับการ

รับรองกับผู้ที่ไม่ได้รับการรับรอง หรือแม้แต่เกิดการแลกเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมด้วยการทดแทนสิ่งหนึ่งโดยอีกสิ่งหนึ่งเพื่อความสำเร็จ ยิ่งกว่านั้น ทุนรูปแบบนี้ยังทำให้เกิดการสร้างอัตรากาแลกเปลี่ยนระหว่างทุนวัฒนธรรมกับทุนเศรษฐกิจ โดย “การรับประกันทุนทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตจากการแลกเปลี่ยนทุนเศรษฐกิจไปเป็นทุนวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยความหายาก การลงทุนในเวลา และความพยายาม ได้สร้างมูลค่าในรูปของทุนวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับกับบุคคลอื่นที่มีคุณสมบัติเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม สำหรับบุรีดิเออทุนวัฒนธรรมสามารถอธิบายถึงความไม่เท่าเทียมกันในการประสบความสำเร็จทางการศึกษาของเด็กๆ ที่มีพื้นฐานมาจากชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันได้ โดยพิจารณาจากรูปแบบของผลประโยชน์ที่เด็กๆ ที่มาจากกลุ่มและชนชั้นที่แตกต่างกันจะได้รับในตลาดการศึกษา ซึ่งสิ่งนี้คือภาพของการกระจายทุนวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นและระหว่างกลุ่มชนชั้นที่ได้สร้างความแตกต่างของบุคคลด้วยมรดกที่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้น

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถทางการศึกษา กับการลงทุนในการศึกษา แสดงให้เห็นว่า ความสามารถและพรสวรรค์ซึ่งเป็นผลผลิตของการลงทุนในด้านเวลาและทุนวัฒนธรรมไม่ได้ถูกตระหนักถึง ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่หากจะมีการประเมินผลประโยชน์หรือผลตอบแทนของการลงทุนทางการศึกษา พวกเขาจะเพียงแค่อ่านค่าความสามารถตระหนักในความมีค่าของค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาต่อสังคมในฐานะองค์รวม คือ เป็นเรื่องของอัตรากาแลกกลับคืนสู่สังคมที่พิจารณาในแง่ของผลผลิตประชาชาติเท่านั้น เพราะผลทางเศรษฐกิจและสังคมของคุณภาพการศึกษา ก็ยังขึ้นอยู่กับทุนทางสังคมที่ได้รับการสืบมรดกและสามารถถูกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนได้เช่นเดิม

3. ทุนทางสังคม (social capital) ประกอบด้วย

3.1 ทฤษฎีการที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่มและเครือข่ายของสังคม ทั้งนี้จำนวนของทุนทางสังคมที่เป็นเจ้าของ ขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายการติดต่อสัมพันธ์ที่ตัวแสดงจะสามารถระดมมาได้มีประสิทธิภาพ ดังนั้นคุณภาพของทุนทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างตัวแสดง มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น

3.2 การรวมตัวกันของความรู้ความเข้าใจและการยอมรับ (cognition and recognition) การได้มาซึ่งการรวมตัวกันของความรู้ความเข้าใจและการยอมรับ เป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนสัญลักษณ์ได้ (symbolic capital)

ดังนั้น ทุนทางสังคม (social capital) จึงเป็นผลรวมของทฤษฎีการกระทำหรือคุณงามความดี โดยปริมาณ ‘ทุนทางสังคม’ ที่ตัวแสดงเป็นเจ้าของจะขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ตัวแสดงสามารถระดมมาได้มีประสิทธิภาพ และปริมาณของ ‘ทุน’ ที่ตัวแสดงเป็นเจ้าของถูกแสดงความเป็นเจ้าของอย่างถูกต้อง หมายความว่าสำหรับบุรีดิเออทุนทางสังคมถูก

สร้างโดยอำนาจทางสังคมและขึ้นอยู่กับการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม แต่ “การคงอยู่ของเครือข่ายความสัมพันธ์” มิได้มาอย่างเป็นธรรมชาติหรือได้มาโดยสังคมสร้าง หากเป็นผลผลิตของความพยายามที่ไม่สิ้นสุดเชิงสถาบัน

การเพิ่มหรือทวีขึ้นของทุนทางสังคมจากความสัมพันธ์ที่มีอยู่ คือ รายละเอียดจำนวนมากมายที่บุคคลซึ่งเป็นวัตถุของความสัมพันธ์นี้ได้ลงทุนไปด้วย ‘ทุน’ การลงทุนไปในวงสังคม (sociability) เป็นการลงทุนระยะยาว ฉะนั้นคุณค่าของทุนทางสังคมจึงมาจากความไม่เท่าเทียมกันหรือการถูกกีดกันก่อนหน้า เพราะถูกสร้างขึ้นมาจากพันธะ หน้าที่ หรือความผูกพันทางสังคม ที่สามารถเปลี่ยนรูปไปภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนเศรษฐกิจ หรืออาจถูกเปลี่ยนรูปให้กลายเป็นสถาบันในรูปของตำแหน่งทางสังคม (title of nobility)

4. ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ทุนรูปแบบนี้สามารถได้มาจากเกือบทุกที่ที่ตัวแสดงสัมผัสและยอมรับว่ามีอยู่ เช่น ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ทุนสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกบุคคลมีทุนเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทุนสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทุนเศรษฐกิจไปเป็นทุนสัญลักษณ์ จะไม่สำเร็จหากปราศจากการร่วมมือกัน (complicity) ของทุกกลุ่ม สิ่งที่สำคัญ คือ แรงขับในการให้ได้มาและการต่อสู้เพื่อรักษาทุนสัญลักษณ์ ซึ่งมาจากแนวปฏิบัติ (disposition) ที่ถูกสร้างขึ้นจาก**ฮาบิตุส**ที่สืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อยๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้นโดยครอบครัวและโรงเรียน

ทั้งนี้ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ เป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทุนเศรษฐกิจ แต่ทุนทุกชนิดสามารถมาได้จาก “ทุนเศรษฐกิจ” โดยการเปลี่ยนรูปของทุนไม่ได้เป็นไปอย่างอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายามและจะแสดงให้เห็นผลในระยะยาว

ทุนทางการเมือง เป็นรูปแบบหนึ่งของทุนสัญลักษณ์ และสัญลักษณ์หนึ่งของการทุนการเมือง คือ ชื่อเสียง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความน่าเชื่อถือ การรับรู้และเห็นในคุณค่า หรือ การแสดงออกซึ่งการมีชื่อเสียงอย่างมากมาย โดยผู้คนที่ให้การยอมรับเคารพในตัวบุคคลหรือวัตถุที่แสดงออกถึงการมี การถือครองอำนาจที่ผู้คนในสังคมรับรู้ว่ามีหรือถือครองอำนาจหรือวัตถุแห่งอำนาจนั้นอยู่ การมีทุนทางการเมืองทำให้มีอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งคืออำนาจที่ผู้คนยินยอมที่จะยอมรับผู้ใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์นั้น คนที่มีอำนาจเชิงสัญลักษณ์จึงสร้าง**ความน่าเชื่อถือ (credit)** หรือความเลื่อมใสให้กับตนเองด้วย**ชื่อเสียง** คนที่มีอำนาจเชิงสัญลักษณ์จึงสร้าง**ความไว้วางใจ (entrust)**ให้กับตนเองด้วยการสร้าง**ความไว้นับถือใจ (trust)** อำนาจเชิงสัญลักษณ์จึงเป็นอำนาจที่ดำรงอยู่เนื่องจากผู้คนที่ยอมรับในอำนาจเชิงสัญลักษณ์นั้นเชื่อว่ามีอยู่จริง นักการเมืองจึงได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองจากความไว้นับถือใจที่ผู้คนที่ให้กับเขา ได้มาซึ่งอำนาจพิเศษที่แท้จริงที่เหนือกลุ่มอื่นจากความเลื่อมใสศรัทธาในการเป็นตัวแทนที่เขาทำให้กับกลุ่ม และในการเป็นตัวแทนของกลุ่มสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น เมื่อการเป็นตัวแทนเชื่อมโยงกับบรรดาสิ่งที่นำเสนอด้วยการจัด

ประเภทข้อตกลงเชิงเหตุผลที่ถูกรวมเข้าด้วยกัน โดยความสัมพันธ์ที่พิเศษของการแสดงตัวด้วยผู้คนที่ซึ่งวางความหวังไว้ที่ตัวเขา บุคคลนั้นจึงเป็นผู้ที่เป็นที่หนึ่งจากการมีทุนที่มีลักษณะเฉพาะ (Bourdieu, 1991: 192)

ทุนทางการเมืองสามารถได้มาจากสองทาง *ทางแรก* เป็นทุนส่วนบุคคล (personal capital) การมีชื่อเสียง (fame) การเป็นที่นิยม การมีบารมี คือการที่บุคคลนั้นเป็นที่รู้จักและถูกรับรู้ว่ามีชื่อเสียง ขณะเดียวกันก็จะต้องเป็นเจ้าของคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างที่เป็นเงื่อนไขของการได้มาและการรักษาซึ่งชื่อเสียงที่ดี โดยบ่อยครั้งคุณสมบัติของผู้มีทุนทางการเมืองเป็นผลผลิตของการแปลงทุนที่ถูกส่งสมมาจากพื้นที่อื่นๆ *ทางที่สอง* เป็นทุนทางอาชีพ (professional capital) เป็นทุนจากการมีชื่อเสียงโดดเด่นจากสาขาอาชีพ เป็นผลผลิตที่ถูกส่งสมมาอย่างช้าๆ ต่อเนื่องยาวนาน และโดยทั่วไปจะใช้เวลาทั้งชีวิต (Bourdieu, 1991: 194-195)

บูร์ดิเยอกล่าวไว้ว่า ‘ทุน’ ได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า *เกมของสังคม (game of society)* ที่ไม่ใช่แค่เกมทางเศรษฐกิจ หรือแค่เกมง่ายๆ ของโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงเวลา ดังเช่นการที่ใครสักคนจะมีโอกาสชนะเกม และได้เงินจำนวนมากก้อนหนึ่งและกลายเป็นเศรษฐีในช่วงเวลาสั้น การจะมีโอกาสเช่นนี้ได้เป็นเพียงแค่จุดหนึ่งในวงล้อที่ไม่มีใครรับรองได้ว่าจะเป็นเช่นนี้ตลอดวงล้อ เพราะทุกๆ ช่วงขณะเวลาเป็นอิสระจากสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ แต่ ‘ทุน’ ถูกทำให้อยู่ในรูปของสิ่งที่เป็กรูปธรรมหรืออาจอยู่ในรูปของสิ่งที่ประกอบกันอยู่ที่ต้องใช้เวลาในการสะสม คือ ต้องใช้ความสามารถที่เป็นศักยภาพในการสร้างผลกำไรหรือส่วนเกิน และทำการผลิตซ้ำตัวเองในแบบเฉพาะที่จะเป็นการขยายขอบเขตของตัวเองออกไป จากนั้น ‘ทุน’ ก็จะถูกจารึกในรูปของวัตถุหรือรูปที่ถูกประกอบกันขึ้นมา การจารึกในรูปแบบใดๆ ก็ตามจะมีโครงสร้างของการจัดสรรตามแต่ชนิดของทุนที่แตกต่างกันตามแต่ช่วงจังหวะเวลา เช่น การถูกจัดสรรลงในทุนทางวัฒนธรรม ในรูปแบบที่จารึกอยู่ในตัวบุคคล คือในฐานะชนิดของทุนวัฒนธรรม และชนิดย่อยของทุนทางวัฒนธรรมตามลำดับ อันแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างภายในของสังคมโลกที่ดูแลการทำหน้าที่ของทุนของกลุ่มเพื่อรักษาไว้ซึ่งความคงทนของทุน พร้อมทั้งกำหนดโอกาสของความสำเร็จในการปฏิบัติ

เมื่อพิจารณา ทุน กับ การศึกษา ซึ่งคือ ทุนวัฒนธรรมที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน บูร์ดิเยอกล่าวไว้ว่า สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษา “มหาวิทยาลัย” อยู่ในฐานะผู้สร้างทุนทางสังคม ผู้รวบรวมทุนทางสังคม และผู้ทำให้ทุนทางสังคมนั้นๆ ออกไปภายนอกมหาวิทยาลัย แต่มหาวิทยาลัยก็มีความสามารถจำกัดในการสร้างทุนทางสังคม นักเรียนจึงต้องแข่งขันเพื่อเข้าไปในทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่หายากนั้น การทำให้การศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นเศรษฐกิจของการแข่งขันได้ช่วยให้กลุ่มอำนาจในสังคมสามารถระดมทุนเศรษฐกิจเพื่อสร้างทุนทางสังคมและสร้างการกีดกันให้มากขึ้นในมหาวิทยาลัย

หมายความว่า โอกาสที่แตกต่างกันในการรักษาไว้ซึ่งทุนทางสังคมผ่านการศึกษา คือ พื้นที่ที่เป็นฐานของการศึกษา และเป็นพื้นที่ของฐานเชิงสถาบันของกลุ่มสังคมนั่นเอง

โรงเรียนหรือสถานศึกษาจึงเป็นกลไกที่มีความซับซ้อน ขณะเดียวกันก็สนับสนุนการผลิตซ้ำการจัดสรรทุนวัฒนธรรม หมายความว่า การผลิตซ้ำจะประสบความสำเร็จ ได้ก็ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับครอบครัวและตรรกะเฉพาะของโรงเรียน โดย‘ครอบครัว’คือ ตัวตนที่รวมกันและถูกทำให้มีชีวิตชีวาโดย “แนวโน้มหรือความโน้มเอียงในการสืบทอดอย่างเป็นธรรมชาติในร่างกาย เพื่อการพัฒนาตนเอง (conatus)” ซึ่งเป็นความเพียรพยายามในแบบของแนวโน้ม ที่จะทำให้สภาพสังคมของคนไม่สูญหายไปด้วยการผลิตซ้ำ (reproduction) ฉะนั้น“ครอบครัว” จึงลงทุนไปอย่างมากกับการศึกษาใน“โรงเรียน” โดยที่การลงทุนของครอบครัวถือเป็นการลงทุนที่สัมพันธ์กับน้ำหนักของทุนวัฒนธรรมของครอบครัวนั้น เพราะการลงทุนในยุทธศาสตร์อื่นๆที่ทำการผลิตซ้ำเหมือนกันจะให้ผลลัพธ์ที่น้อยกว่า (Bourdieu, 1998a: 19)

ดังได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า ทุนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดตำแหน่งในสนามและในพื้นที่ทางสังคม แต่ละบุคคลย่อมเป็นเจ้าของทุนทั้งชนิด ประเภท และปริมาณที่แตกต่างกันตามแต่ทุนที่ได้รับการสืบทอดมา ความสามารถ และโอกาส สิ่งเหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ ‘ความแตกต่าง’ และการมีช่องว่างกับตำแหน่งอื่นๆ

สำหรับการอธิบาย ‘ทุนวัฒนธรรม’ นอกจากบูร์ดิเยอ ที่สนใจศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและสร้างมโนทัศน์เรื่องทุนประเภทต่างๆ ด้วยการวิเคราะห์สังคมอย่างเป็นกระบวนการจากบริบทของสังคมฝรั่งเศส โดยงานแรกของบูร์ดิเยอที่กล่าวถึงทุนวัฒนธรรมคือ Cultural Reproduction and Social Reproduction (1973) เป็นงานที่เขา ร่วมพัฒนา กับ Jean-Claude Passeron ต่อมาความคิดเรื่องทุนและการผลิตซ้ำได้ถูกพัฒนาอย่างเป็นระบบและมีการแยกประเภททุนอย่างชัดเจนดังปรากฏในงานที่ชื่อว่า Forms of Capital (1986) การพัฒนาและสร้างแนวคิดเรื่องทุนถูกพัฒนาขึ้นจากการวิเคราะห์สังคมด้วยการทำการวิจัยเชิงประจักษ์ ดังปรากฏในงานของเขาหลายชิ้น คือ Reproduction in Education, Society and Culture (1977) The Inheritor (1979) Distinction (1989) Homo Academicus(1990) และ State Nobility (1998) นักสังคมวิทยาอีกคนที่สนใจศึกษาเรื่องทุนและทุนวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน คือ Alvin W. Gouldner ที่ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมเชิงโครงสร้างและนำเสนอความคิดเรื่อง ‘ทุนวัฒนธรรม’ เพื่อการอธิบายสังคมในระดับมหภาคจากบริบทของสังคมอเมริกัน

อัลวิน กูลด์เนอร์ (Alvin W. Gouldner) เป็นนักสังคมวิทยาสายมาร์กซิสม์ที่กล่าวถึงทุนและทุนวัฒนธรรมไว้ใน The Future of Intellectuals and The New Class (1979) กูลด์เนอร์ได้กล่าวถึงทุนวัฒนธรรมไว้ใน The Thesis Five: The New Class as a Cultural Bourgeoisie โดยเฉพาะในข้อที่ 5.14 (4) ว่า ชนชั้นเดิม (old class) ซึ่งมีข้อได้เปรียบด้านทรัพย์สิน ได้ถูกทำให้แตกต่างจาก

ชนชั้นใหม่ (new class) ที่มีชื่อได้เปรียบด้านวัฒนธรรมและการศึกษา ซึ่งกูดด์เนอร์เรียกทุนที่เป็นวัฒนธรรมและการศึกษาว่าเป็นทุนวัฒนธรรม (cultural capital) สำหรับกูดด์เนอร์ทุนวัฒนธรรมมีคุณสมบัติของความเป็นทุนไม่ต่างทุนเศรษฐกิจที่อยู่ในรูปของตึกอาคาร โรงงาน หรือเครื่องจักร แต่จะต่างกันตรงที่ทุนวัฒนธรรมเป็นการได้รับการได้รับการอบรมบ่มเพาะที่เฉพาะเจาะจงและได้รับการรับรองถึงความเชี่ยวชาญ วัฒนธรรมหรือการศึกษาจะกลายเป็นทุนก็ต่อเมื่อถูกทำให้เป็นทุน คือเมื่อเกิดการกีดกันเพื่อสร้างความเป็นเจ้าของ (Gouldner, 1979: 21-25)

แม้ความคิดเรื่องทุนและทุนวัฒนธรรมจะถูกสร้างและนำเสนอต่างสถานที่ ต่างบริบท แต่ทั้งสองคนได้พัฒนาและนำเสนอความคิดคือช่วงทศวรรษที่ 80-90 โดยทุนวัฒนธรรมที่ทั้งสองให้ความสำคัญและจัดเป็นคุณลักษณะของทุนวัฒนธรรมเหมือนกัน คือความรู้และการศึกษา อันเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการกำหนดคุณลักษณะของชนชั้นนำของสองสังคม

2.2 สนาม (Field)

บูร์ดิเยออธิบายคำว่า สนาม ดังนี้

สนาม คือ โครงสร้างของความสัมพันธ์เชิงภาวะวิสัยระหว่างตำแหน่งของพลังอำนาจภายใต้การโอบล้อมและการชี้นำของยุทธศาสตร์⁷ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งเหล่านั้น จึงอาจแสวงหาทั้งโดยปัจเจกบุคคลแลโดยกลุ่มเพื่อปกป้องหรือเพื่อปรับปรุงตำแหน่งของพวกเขา และเพื่อกำหนดหลักของการสร้างลำดับชั้นที่เหมาะสมที่สุดให้กับผลผลิตของพวกเขา⁸ (Bourdieu and Wacquant, 1992: 101)

คำว่าสนาม (field) ที่บูร์ดิเยอใช้ในที่นี่ ไม่ได้หมายถึงพื้นที่ที่มีรั้วรอบหรือมีขอบเขตแน่นอน หากแต่หมายถึง พื้นที่ของพลัง (field of force) ที่มีลักษณะเป็นพลวัต ขณะเดียวกันก็มีศักยภาพจำนวนมากดำรงอยู่ (Bourdieu and Wacquant, 1992: 101) หลักการของพลวัตของสนามขึ้นอยู่กับรูปแบบของโครงสร้าง ความแตกต่าง และระยะห่างของรูปแบบของสนาม ซึ่งแสดงถึงความไม่สมมาตรกันระหว่างความหลากหลายของพลังเฉพาะที่เผชิญกับอีกพลังหนึ่ง ความเป็นพลวัตในสนามเกิดจากการที่โครงสร้างของสนามประกอบไปด้วยทุน เครือข่าย ความสัมพันธ์

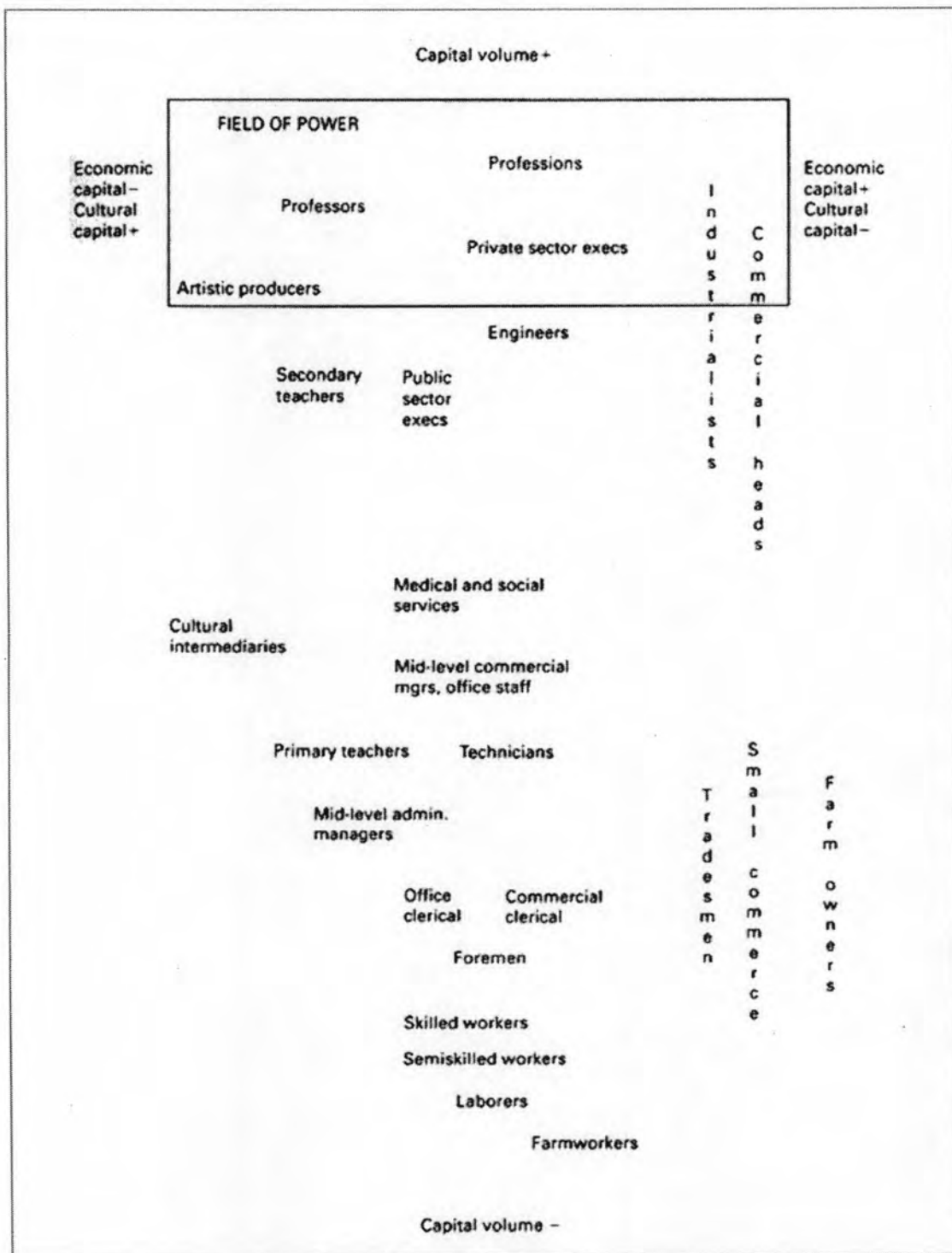
⁷ ยุทธศาสตร์ของตัวแสดงจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของเขา(position) และการกำหนดหลักของการทำให้เป็นลำดับชั้นที่เหมาะสมที่สุด ให้กับสิ่งที่เป็ผลผลิตของพวกเขา

⁸ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “The field as a structure of objective relations between positions of force under girds and guides the strategies whereby the occupants of these positions seek, individually or collectively, to safeguard or improve their position and to impose the principle of hierachization most favorable to their own products”

ระหว่างตำแหน่งต่างๆ ในสนาม และการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการได้ประโยชน์เฉพาะตามแต่ลักษณะของแต่ละสนาม ทุนที่บุคคลครอบครองจึงถูกนำไปใช้ในสนาม ฉะนั้นจึงอาจเทียบสนามได้กับเกม

สนามเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางรูปธรรมระหว่างตำแหน่ง (position) ต่างๆ ในสังคม โดยแต่ละตำแหน่งจะถูกนิยามอย่างเป็นทางการดำรงอยู่ด้วยศักยภาพของสถานะของบุคคล ในโครงสร้างที่การกระจายตัวของอำนาจซึ่งคือทุนได้กำหนดว่าใครจะเป็นผู้ที่สามารถเป็นเจ้าของและเข้าถึงโอกาสหรือประโยชน์ที่มีอยู่ การพิจารณาหรือนิยาม “สนาม” จึงเป็นการคิดอย่างสัมพันธ์กัน (to think relationally) ซึ่งวิธีการคิดนี้เป็นมากกว่าการคิดแบบเดียวกับของกลุ่มโครงสร้างแบบแคบๆ เพราะสิ่งที่มีความจริงคือความสัมพันธ์ไม่ใช่ปฏิสัมพันธ์ (The Real is the relational not interaction) (Bourdieu and Wacquant, 1992: 96-97) เช่น การเป็น “ศิลปิน” เป็นการใช้ตำแหน่งภายในสนามที่เรียกว่าโลกศิลปะ (Art World) หมายความว่า คนๆ หนึ่งถูกทำให้สัมพันธ์อย่างเป็นรูปธรรมกับตำแหน่งของผู้วิจารณ์งานศิลปิน ผู้มาติดต่อกับงานศิลปะ ผู้สะสมงานศิลปะ หรือผู้ดูแลงานศิลปะ (Danto, 1999: 216) สนามจึงเป็นระบบของความสัมพันธ์ที่ความเป็นอิสระของผู้คนถูกกำหนดความสัมพันธ์ (Bourdieu and Wacquant, 1992: 106) ดังนั้นในสนามได้สร้าง**ฮาบิตุส**ขึ้นมา และในทางกลับกัน**ฮาบิตุส**ก็ได้ทำให้สนามถูกสร้างขึ้น (Bourdieu and Wacquant, 1992: 127)

ภายในสนาม (field) นอกจากตำแหน่ง (position) ของตัวแสดงแล้ว ยังมีสนามแห่งอำนาจด้วย (field of power) กล่าวคือ เป็นพื้นที่ของการแสดงความสัมพันธ์ของพลัง (force) ของทุนชนิดต่างๆ หรือของตัวแสดงที่เป็นเจ้าของทุน ทั้งนี้เพื่อที่ตัวแสดงนั้นจะสามารถอยู่ในตำแหน่งของการครอบงำได้ ความขัดแย้งของทุนต่างๆ จะเข้มข้นมากขึ้นเมื่อคุณค่าที่สัมพันธ์กันกับชนิดของทุนถูกสงสัย โดยเฉพาะเมื่อความสมดุลภายในสนามถูกกล่าวหาด้วยการคุกคามการผลิตซ้ำของสนามแห่งอำนาจ (field of power) ดังนั้นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของ สนาม คือ เป็นที่ที่ปัจเจกบุคคลสามารถใช้เพื่อรักษาหรือเปลี่ยนรูปการจัดสรรทุนที่อยู่ในรูปแบบต่างๆ ได้ โดยปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่เข้ามาก็จะต่อสู้เพื่อทุนด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน (Bourdieu, 1991: 14)

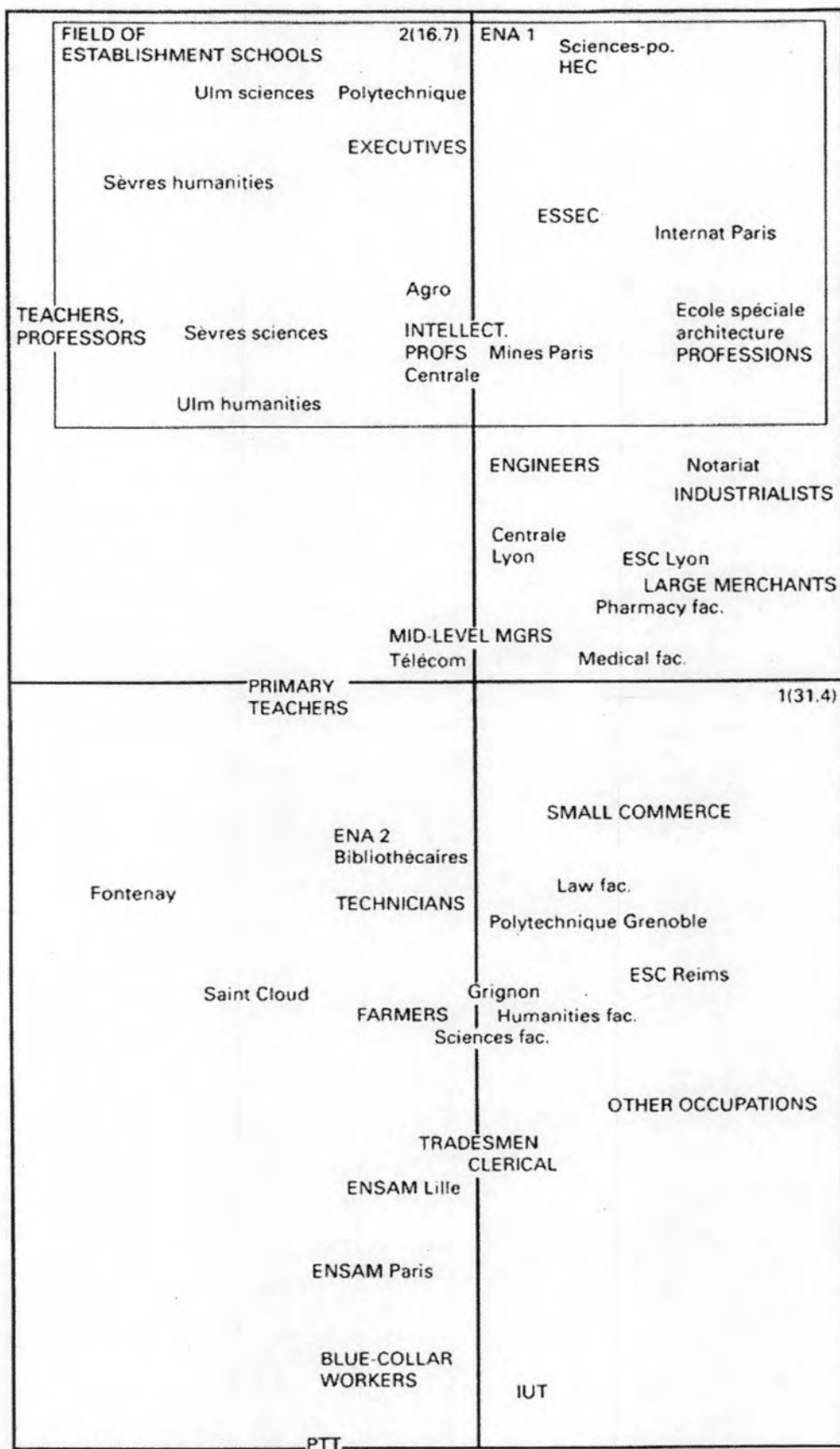

ภาพ 2.1 สนามแห่งอำนาจในพื้นที่ทางสังคม (Bourdieu, 1998b: 101)

แผนภาพข้างต้น แสดงให้เห็นพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่เกิดขึ้นจากทุน คือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณของทุนคือทุนทุกประเภท กับสัดส่วนของทุนเศรษฐกิจกับทุนวัฒนธรรมที่ผกผันกัน สำหรับแผนภาพข้างต้นแสดงให้เห็นเพียงสนามด้านอาชีพ โดยปรากฏว่าตำแหน่ง (position) ของแต่ละอาชีพจะขึ้นอยู่กับทุนที่อาชีพนั้นมี นอกจากนี้ แผนภาพยังแสดงให้เห็นว่า อาชีพที่อยู่ในพื้นที่ที่มีทุนดำรงอยู่ในปริมาณมากจะถูกจัดอยู่ในฐานะของพื้นที่ของชนชั้น

ครอบงำ ได้แก่ กลุ่มอาชีพ Profession, Professors, Artistic Producers และ Private Sector Executives พื้นที่ดังกล่าวจึงมีสภาพเป็นสนามแห่งอำนาจที่กลุ่มอาชีพหรือกลุ่มคนที่อยู่ในชนชั้นสูงพยายามที่จะรักษาตำแหน่งของตนในพื้นที่ทางสังคมในฐานะชนชั้นครอบงำ

เพื่อให้เห็นลักษณะของสนามชัดเจนขึ้น บูร์ดิเยอจึงอธิบายผ่านการวิเคราะห์ระบบการศึกษาในประเทศฝรั่งเศส ดังปรากฏในแผนภาพที่ 2 ว่าสนามของระบบการศึกษารวมความถึง มหาวิทยาลัย คณะทุกคณะ โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ประถมศึกษา และวิทยาลัยเทคนิคซึ่งเป็นสถานศึกษาเฉพาะด้าน โดยนักเรียนและความปรารถนาของนักเรียนในด้านการศึกษา คือ การรวมตัวกันระหว่างการปฏิบัติทางการศึกษากับโครงสร้างในเชิงรูปธรรม ตลอดจนการต่อสู้ที่มีต่ออำนาจทางวัตถุและอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ฉะนั้น นักเรียนในปารีสจึงต้องเผชิญกับโอกาสในการทำงานที่ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของพวกเขา รวมทั้งการจัดลำดับทั้งในเชิงวัตถุและในเชิงสัญลักษณ์ที่โรงเรียนของเขาอยู่ภายในสนามทางการศึกษา หมายความว่า ระบบการศึกษาก็ปรากฏสนามแห่งอำนาจที่แสดงถึงการต่อสู้และการครอบงำของทุนเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรมของชนชั้น เช่นเดียวกับที่ปรากฏในแผนภาพอาชีพ

ภาพ 2.2 พื้นที่ของสถาบันอุดมศึกษาและอาชีพ (Bourdieu, 1998b: 268)

การเข้าใจการมีตำแหน่งในสนามดังปรากฏในแผนภาพ 2.1 และ 2.2 จำเป็นต้องทำความเข้าใจ โจมโนทัศน์อื่นร่วมด้วย เพราะการมีตำแหน่งในสนามเกิดจากการมีพื้นที่และความแตกต่าง อันนำไปสู่การมีช่องว่างระหว่างตำแหน่งในสนามรวมทั้งในพื้นที่ทางสังคม

ความแตกต่าง (*difference*) หรือการมีช่องว่าง (*gap*) เป็นพื้นฐานความคิดเรื่อง พื้นที่ (*space*) เพราะ “ความแตกต่าง” และ “ตำแหน่ง” ของการดำรงอยู่ ถูกกำหนดหรือถูกนิยามความสัมพันธ์กับอีกสิ่งหนึ่งผ่านลักษณะภายนอกที่มีร่วมกัน ความสัมพันธ์ของระยะห่างที่ปรากฏจึงแสดงความหมายผ่านความสัมพันธ์ของกฎแห่งการดำรงอยู่ เช่น บน ต่าง ระหว่าง (Bourdieu, 1998a: 6) ดังที่บูร์ดิเยอได้กล่าวถึงพื้นที่ไว้ว่า

พื้นที่ โดยตัวเองประกอบด้วยหลักความเข้าใจในความสัมพันธ์ของสังคมโลก... สิ่งที่สามารถมองเห็นได้โดยตรงชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม ดำรงอยู่และมีอยู่ในและผ่านความแตกต่าง กล่าวคือ สิ่งเหล่านี้ได้เข้าไปครอบครองตำแหน่งที่สัมพันธ์กันในพื้นที่ของความสัมพันธ์ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมองไม่เห็นและยากที่จะแสดงให้เห็นในเชิงประจักษ์อยู่เสมอ ก็เป็นความจริงแท้ที่จริงที่สุดและเป็นหลักที่แท้ของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลและกลุ่มทั้งหลาย⁹

(Bourdieu, 1998a: 31)

เมื่อพื้นที่เป็นเรื่องของช่องว่างที่ความแตกต่างดำรงอยู่ ตำแหน่ง (*position*) ของปัจเจกบุคคลจึงถูกกำหนดโดยการจัดสรรทุนที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ทุนเศรษฐกิจ (*economic capital*) และทุนวัฒนธรรม (*cultural capital*) ไปสู่ตัวแสดงที่อยู่ในพื้นที่ทางสังคม (Bourdieu, 1998a: 6) ขณะเดียวกันตำแหน่งของตัวแสดงในพื้นที่ทางสังคมก็จะมีปฏิสัมพันธ์กับ*ฮาบิตุส*เพื่อสร้างลักษณะท่าทางหรือการปฏิบัติขึ้น (Harker, Mahar and Wilkes, 1990: 8) ดังนั้น การดำรงอยู่ของตัวแสดงไม่ว่าตำแหน่งใดในพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นเรื่องของความแตกต่าง และการถูกทำให้แตกต่างภายใต้พื้นที่ทางสังคม

พื้นที่ทางสังคม (*social space*) หมายถึง ความคิดเรื่องสังคมโลกทั้งหมด ถูกพิจารณาในระดับที่เหนือกว่าความเป็นนามธรรม อาจเรียกได้ว่าเป็นชุดของสนามของพลัง (*series of fields of forces*) แต่ไม่ได้หมายความว่าพื้นที่ทางสังคมประกอบกันขึ้นมาจากสนามจำนวนมาก หากแต่สนามภายใต้พื้นที่ทางสังคมต่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Harker, Mahar and Wilkes, 1990: 9-10)

⁹ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “The notion of space contains, in itself, the principle of a relational understanding of the social world. ... Apparent, directly visible beings, whether individuals or groups, exist and subsist in and through *difference*; that is, they occupy *relative positions* in a space of relation which, although invisible and always difficult to show empirically, is the most real reality and the real principle of the behavior of individuals and groups.”

พื้นที่ทางสังคมจึงเป็นความจริงที่มองไม่เห็น แต่ได้สร้างการปฏิบัติของตัวแสดงและตัวแทนขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้สร้างความเป็นไปได้ของการสร้างชนชั้นในทางทฤษฎี ด้วยการทำให้ ‘ชนชั้น’ ปรากฏขึ้นภายในพื้นที่ทางสังคมโดยหลักการของการจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ (classification) ด้วยการอยู่ติดหรืออยู่ห่างกัน (Bourdieu, 1998a: 10-11)

3. ชนชั้น (class) และชนชั้นนำ (elite)

3.1 ชนชั้น (class)

บูร์ดิเอดิออเริ่มต้นอธิบายความหมายของชนชั้นไว้ว่า

ชนชั้น ในความเข้าใจของคำในเชิงตรรกะ คือ กลุ่มของตัวแสดงที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งที่เหมือนกัน อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่เหมือนกันและยอมรับเงื่อนไขแบบเดียวกัน เป็นผู้มีโอกาสที่จะมีผลประโยชน์และแนวกริยาแบบเดียวกัน สร้างปฏิบัติการที่เหมือนกันและรับเอาท่าทีทัศนคติที่เหมือนกันมาใช้¹⁰

(Bourdieu and Wacquant, 1992: 231)

บูร์ดิเอดิออกล่าวว่ นิชามชนชั้นข้างต้นทำให้เราเห็นเพียงแต่ “การสร้างชนชั้นบนแผ่นกระดาษ” (class on paper) ที่ไม่สามารถใช้ในการอธิบายกับกลุ่มทางสังคมในความเป็นจริง ที่ลักษณะการดำรงอยู่ของกลุ่ม เป็นกลุ่มขัดแย้งที่มีการเคลื่อนไหว ดังนั้นเพื่อให้สามารถเข้าใจชนชั้นอย่างแท้จริงจึงต้องพิจารณาเงื่อนไขอื่นประกอบ ได้แก่ (Bourdieu, 1989: 102) ตำแหน่งในความสัมพันธ์ของการผลิต (position in the relations of production) อาชีพ (occupation) รายได้ (income) ระดับการศึกษา (educational level) สัดส่วนเพศ (sex-ratio) การกระจายตัวในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (a certain distribution in geographical space) ทุกกลุ่มของคุณลักษณะย่อยที่อาจทำหน้าที่ในการจัดแบ่งชนชั้นทั้งหมด (a whole set of subsidiary characteristics which may function) เมื่อพิจารณานิยามและเงื่อนไขของชนชั้นร่วมกัน ทำให้เข้าใจได้ว่าความแตกต่างของปัจเจกบุคคลอันเนื่องจากเงื่อนไขข้างต้นได้นำไปสู่ความแตกต่างของปัจเจกบุคคลในพื้นที่และตำแหน่งแห่งที่ ที่ทำให้เกิดชนชั้น รวมทั้งเกิดการสร้างรสนิยม (taste) ขึ้นมาด้วย

¹⁰ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Classes in the logical sense of the word, i.e. sets of agents who occupy similar positions and who, being placed in similar conditions and submitted to similar types of conditioning, have every chance of having similar dispositions and interests, and thus of producing similar practices and adopting similar stances”

ภายใต้หลักการของการเลือกหรือการแบ่งแยก เกณฑ์เงื่อนไขข้างต้นได้ซ่อนเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการไว้ ซึ่งคือการให้“คุณค่าเฉพาะ”กับแต่ละเงื่อนไข และกับผลจากการปฏิบัติอันเกิดจากเงื่อนไขนั้น (Bourdieu, 1989: 106) ดังนั้นชนชั้นจึงเห็นได้จากความแตกต่างหลากหลายในระดับของทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ หมายความว่า ปัจเจกบุคคลคนหนึ่งแตกต่างจากคนอื่นๆ เนื่องจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านอาชีพ พื้นฐานด้านรสนิยม วัฒนธรรม และการใช้เวลาว่าง

รสนิยมของแต่ละชนชั้นสามารถเห็นได้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน จากกิจกรรมต่างๆ ของปัจเจกบุคคล รสนิยมที่ดีที่ได้รับจากยกย่องจากคนทั่วไปในสังคมเป็นผลจากการสร้างข้อตกลงร่วมกันของคนในสังคมว่าอย่างไรจึงเรียกว่ารสนิยมดี รสนิยมวิไล เพราะ ‘รสนิยม’ (taste) คือ “ความสามารถของการตัดสินหรือประเมินคุณค่าความงามด้วยประสาทสัมผัสและอย่างทันทีทันใด” ที่ไม่สามารถแยกได้จาก “ความสามารถในการรับรู้หรือเห็นความแตกต่างในรสชาติอาหาร ซึ่งหมายความถึงความชื่นชอบในรสชาติอาหารบางอย่างมากกว่า” (Bourdieu, 1989: 99) ‘รสนิยม’ จึงมีความหมายคู่กัน (dual meaning) คือ หมายความถึงแนวปฏิบัติเพื่อแสดงถึงความแตกต่างและการเห็นคุณค่า (*disposition to differentiate and appreciate*) (Bourdieu, 1989: 466) รสนิยมเป็นสิ่งที่มียุทธศิลป์ในการแสดงออกในทุกพื้นที่ ทั้งการแสดงออกในทางวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ เช่น เสื้อผ้า กีฬา อาหาร ดนตรี วรรณกรรม และศิลปะ ฯลฯ บูร์ดิเยอได้อธิบายชนชั้นอย่างเป็นทางการด้วยงานที่เขาศึกษาเมื่อ ค.ศ. 1966 ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นและรสนิยม โดยแสดงให้เห็นดัชนีที่บ่งชี้ทุนเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรมในกลุ่มย่อยต่างๆ ในชนชั้นเดียวกัน (ในที่นี้ คือชนชั้นที่มีปริมาณทุนในทุกรูปแบบรวมกันมาก) ดังปรากฏในตาราง 2.1

ตาราง 2.1 แสดงดัชนีบ่งชี้ทุนเศรษฐกิจภายในกลุ่มย่อยภายในชนชั้นครอบงำ (Bourdieu, 1989: 117)

Some indicators of economic capital in different fractions of the dominant class, 1966 ^a							
Indicators of economic capital	Teachers (higher and secondary)	Public-sector execs.	Professions	Engineers	Private-sector execs.	Industrial employers	Commercial employers
Homeowner	51%	38%	54%	44%	40%	70%	70%
Luxury car owner	12%	20%	18%	21%	22%	34%	33%
Boat owner	8%	8%	14%	10%	12%	14%	13%
Hotel holidays	15%	17%	23%	17%	21%	26%	32%
Median annual income (thousands of franc)	33	32	41	36	37	36	33
Rate of undeclared income	6	8	27	9	13	28	24

a. In each row the italic figures indicate the strongest tendency

จากตาราง 2.1 คำนีบ่งชี้ทุนเศรษฐกิจแสดงให้เห็นถึงทุนวัฒนธรรมซึ่งในที่นี้คือ “รสนิยมที่เหมือนกัน” ของกลุ่มอาชีพเดียวกัน (หมายความว่ารวมถึงการเป็นกลุ่มชนชั้นเดียวกัน) โดยทุกกลุ่มอาชีพจะมีสัดส่วนการใช้จ่ายเพื่อการเป็นเจ้าของที่พักอาศัยเป็นลำดับแรก การพักผ่อนที่โรงแรมในวันหยุดเป็นลำดับที่สอง การเป็นเจ้าของรถยนต์หรูหรายเป็นลำดับที่สาม และการเป็นเจ้าของเรือเป็นลำดับสุดท้าย จะมีความแตกต่างบ้างก็เพียงกลุ่มอาชีพครูเท่านั้น คือมีสัดส่วนการเป็นเจ้าของรถยนต์มากกว่าการพักผ่อนในโรงแรมอยู่ร้อยละ 3

นอกจากนี้บูร์ดิเยอได้แสดงให้เห็นถึงการบริโภคและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรสนิยม โดยใช้การจัดแยกประเภทของอาชีพทางสังคมเป็นตัวแปร ในตาราง 2.2 เมื่อพิจารณาอาชีพกับรสนิยมในการบริโภคและการปฏิบัติทางวัฒนธรรม พบว่า กลุ่มอาชีพที่จัดอยู่ในชนชั้นล่าง อันได้แก่ คนงานในภาคเกษตร (farm workers) เกษตรกร (farmers) มีทุนเศรษฐกิจซึ่งคือเงิน น้อยกว่ากลุ่มคนที่ประกอบอาชีพที่จัดอยู่ในชนชั้นสูงประมาณ 3 เท่า ไม่ว่าจะพิจารณาจากรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน รายได้เฉลี่ยต่อหัว (หน่วยเป็นฟรังก์) โดยกลุ่มคนชนชั้นสูงได้แก่ ผู้ประกอบการทางพาณิชย์ (commercial employers) นักการอุตสาหกรรม (industrialists) ผู้บริหารระดับสูง (senior admin. Executives) วิศวกร (engineer) ครูระดับมัธยมและระดับอุดมศึกษา (secondary and higher education teachers) และผู้ประกอบวิชาชีพเฉพาะสาขา (professions)

Table A.11 Consumption and cultural practices, by socio-occupational category (%).

Socio-occupational category	Total consumption (C.S. III, 1972)			Owners of					Cultural practices (C.S. IV, 1967)										
	Per household (francs)	Per capita (francs)	Per unit of consumption (francs)	Second home	Tele- phone	Washing- machine	Spectator sports at least 5 times a year	Car maintenance ^a at least 1¼ hrs. a week	Do-it-yourself at least once a week	Stamp collection	Library membership	Evening classes	Château, monument, in the year	Trade- fair in the year	Enter- rain at least once a week	Variety show at least once a year	Theatre at least once a year	Concert at least once a year	Piano
Farm workers	22771	5650	7928	1.0	5.8	1.7	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
Farmers	26667	6365	8824	2.2	15.8	2.3	12.8	1.3	36.5	0.5	0.2	0.9	23.7	31.6	6.3	16.5	1.3	2.7	1.3
Unskilled	21840	6170	8578	2.2	0.3	0	41.9	9.5	34.8	1.3	1.7	1.0	12.5	21.5	13.8	15.4	1.5	2.7	0
Semi-skilled	26471	6552	9350	3.4	3.0	0.7	35.3	10.6	44.4	6.1	4.3	9.3	21.6	26.0	6.5	22.5	0.3	4.7	0.2
Skilled	26988	7476	10392	3.3	4.6	0.6	29.0	14.0	50.8	8.6	4.7	6.0	29.2	38.2	8.4	29.0	4.8	4.1	0.4
Foremen	35320	9174	12751	10.9	24.2	2.4	39.9	12.6	53.9	9.3	13.6	1.9	40.3	43.9	8.2	26.4	4.7	13.3	3.5
Craftsmen	28340	8444	11489	14.1	48.0	5.8	37.3	12.6	36.8	4.3	0	2.0	30.9	38.8	6.5	16.3	6.6	4.5	2.8
Small shopkeepers	30861	10118	13360	14.5	57.2	7.1	28.5	4.8	43.7	1.4	4.5	1.9	25.5	43.6	10.6	16.5	5.9	9.0	8.7
Commercial employees	30455	10324	13818	7.2	28.6	5.2	42.2	8.0	29.2	3.7	3.7	5.6	20.5	37.9	12.4	18.0	1.2	9.3	0
Office workers	27774	9227	12192	9.6	13.2	1.0	32.7	17.8	37.7	12.9	20.3	10.3	38.8	43.0	12.7	28.2	7.3	13.1	3.8
Jr. admin. executives	36272	11478	15461	11.9	29.4	5.4	25.7	13.1	39.5	14.4	9.8	15.3	58.4	52.9	14.7	38.7	18.3	20.2	12.8
Technicians	37438	10979	15090	6.5	25.1	5.3	29.9	6.6	38.7	29.4	15.8	16.5	52.2	58.4	12.9	38.7	6.5	10.8	6.5
Social & medical services	34175	11316	15277	7.8	41.7	3.6	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
Primary teachers	32787	11627	15364	18.6	29.9	5.5	29.3	2.8	54.3	6.9	59.5	19.0	67.2	53.5	10.3	19.8	21.6	21.6	20.7
Commercial employees	41886	10419	14463	29.7	72.3	22.3	64.8	0	14.1	2.8	0	0	38.1	52.1	47.9	43.7	11.3	18.3	7.0
Industrialists	47680	15480	19751	25.2	75.1	21.7													
Sr. admin. executives	52166	14694	19835	23.9	67.7	24.5	31.4	3.2	28.9	11.6	13.3	4.8	68.5	62.1	12.1	24.3	21.7	25.9	27.8
Engineers	49883	13920	19308	22.3	77.6	27.9	29.8	3.1	34.4	4.5	20.9	17.9	77.6	70.1	26.9	50.8	28.3	49.3	23.9
Secondary & higher-ed. teachers	40853	13136	17708	14.2	39.7	15.4	9.8	0	26.4	2.8	27.8	27.8	38.8	20.9	30.6	13.9	26.4	52.8	50.0
Professions	57133	16370	22467	25.0	84.5	31.5	20.0	0	14.1	9.4	4.7	25.8	57.6	33.0	38.9	42.4	25.9	34.1	57.6

ตาราง 2.2 แสดงลักษณะการบริโภคและวิถีการปฏิบัติเชิงวัฒนธรรม จำแนกโดยกลุ่มอาชีพทางสังคม (Bourdieu, 1989: 544-545)

และเมื่อพิจารณาจากการเป็นเจ้าของบ้านหลังที่สอง โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า ก็จะเห็นได้ชัดว่าชนชั้นสูงสามารถเป็นและเป็นเจ้าของสิ่งดังกล่าวได้มากกว่าชนชั้นล่าง สำหรับรสนิยมที่เป็นการปฏิบัติทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นการดูกีฬา การสะสมแสตมป์ การเป็นสมาชิกห้องสมุด การไปงานแสดงสินค้า การบริโภคความบันเทิง การชมการแสดง คอนเสิร์ต ภาพยนตร์ หรือการแสดงเปียโน พบว่าชนชั้นสูงมีอัตราการปฏิบัติในสิ่งต่างๆ ดังกล่าวมากกว่าการดูแลรักษาด้วยตนเอง

คนในแต่ละชนชั้นมีทุนในชนิดและจำนวนที่ต่างกัน และการศึกษาก็เป็นสิ่งหนึ่งสะท้อนให้เห็นทุนของชนชั้นได้ บุรุษเออจึงได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกับการศึกษา ดังปรากฏในตาราง 2.3 และตาราง 2.4 โดยในตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าโอกาสทางการศึกษากับกำเนิดทางสังคมและเพศ มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะให้เห็นว่ามีการจัดสรรอย่างไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงโดยพิจารณาจากเพศและภูมิหลังทางสังคม (*sex and social origin*) โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างโอกาสทางการศึกษา ทุน และเพศ ผ่านความสัมพันธ์ทางสถิติของเพศ โอกาสทางการศึกษา และกำเนิดทางสังคม ซึ่งคือ อาชีพของบิดามารดา โดยจะเห็นได้ชัดเจนว่า

1. เพศ มีความสัมพันธ์กับโอกาสทางการศึกษา โดยในทุกกลุ่มอาชีพของบิดามารดาของนักเรียน เพศชายจะมีโอกาสในการเข้าถึงหรือได้รับการศึกษามากกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจน

2. เพศ มีความสัมพันธ์กับคณะวิชาของนักเรียนนักศึกษา โดยในทุกกลุ่มอาชีพของบิดามารดาของนักเรียนเพศชายเข้าเรียนในคณะวิทยาศาสตร์มากกว่าเพศหญิง ในขณะที่ทุกกลุ่มอาชีพของบิดามารดาของนักเรียนเข้าเรียนในคณะวิชาด้านศิลปศาสตร์มากกว่าเพศชายอย่างเห็นได้ชัดเจนเช่นกัน

3. กลุ่มอาชีพของบิดามารดาของนักเรียน มีความสัมพันธ์กับโอกาสทางการศึกษา โดยอาชีพของบิดามารดาที่ถูกจัดอยู่ในชนชั้นล่าง อัตราส่วนของนักเรียนในการเข้าถึงการศึกษาระดับศึกษามัธยมศึกษา มีจำนวนน้อยกว่านักเรียนที่อาชีพของบิดามารดาของนักเรียนที่จัดอยู่ในชนชั้นสูงอย่างเห็นได้ชัด คือ โอกาสในการเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาของผู้ที่บิดาเป็นผู้ประกอบวิชาชีพเฉพาะสาขา (*professions*) และผู้บริหารระดับสูง (*senior executives*) มีสูงถึงร้อยละ 58.5 ในขณะที่โอกาสของผู้ที่บิดาเป็น คนงานในภาคเกษตร (*farm workers*) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอภิสิทธิ์ในสังคมน้อยที่สุด มีเพียงร้อยละ 0.8 เท่านั้น

การศึกษาสัมพันธ์กับทุนและชนชั้น เพราะสิ่งที่การศึกษาให้การรับรองไม่ใช่แค่สิทธิที่จะประกอบอาชีพในตำแหน่งหนึ่งๆ หรือความสามารถที่จะรับผิดชอบหน้าที่การงาน หากแต่เป็นเสมือนสิทธิประโยชน์เฉพาะตัว (*patent of nobility*) ดังนั้น คนที่เป็นเจ้าของปริมาณทุนและคุณสมบัติที่ต่ำหรือแทบไม่มีค่านั้น ก็จะได้รับหรือการยอมรับในคุณสมบัติที่ไม่มีค่านั้นน้อยไปด้วยเช่นกัน

TABLE 1. Educational Opportunity and Social Origin (1961-62)

Parents' Occupational Category		Objective Chances (probability of access)	Conditional Probabilities				
			Law	Science	Arts	Medicine	Pharmacy
Farm workers	M	0.8	15.5	44.0	36.9	3.6	0
	F	0.6	7.8	26.6	65.6	0	0
	Both	0.7	12.5	34.7	50.0	2.8	0
Farmers*	M	4.0	18.8	44.6	27.2	7.4	2.0
	F	3.1	12.9	27.5	51.8	2.9	4.9
	Both	3.6	16.2	37.0	38.1	5.6	3.1
Domestic servants	M	2.7	18.6	48.0	25.3	7.4	0.7
	F	1.9	10.5	31.1	52.6	4.7	1.1
	Both	2.4	15.3	41.3	37.0	5.5	0.9
Industrial workers	M	1.6	14.4	52.5	27.5	5.0	0.6
	F	1.2	10.4	29.3	56.0	2.6	1.7
	Both	1.4	12.3	42.8	39.9	3.6	1.4
Clerical workers	M	10.9	24.6	46.0	17.6	10.1	1.7
	F	8.1	16.0	30.4	44.0	6.1	3.5
	Both	9.5	21.1	39.4	28.6	8.6	2.3
Industrial and commercial proprietors*	M	17.3	20.5	40.3	24.9	11.0	3.3
	F	15.4	11.7	21.8	55.7	4.8	6.0
	Both	16.4	16.4	31.8	39.1	8.1	4.6
Lower-rank executives	M	29.1	21.0	38.3	30.2	8.5	2.0
	F	29.9	9.1	22.2	61.9	3.4	3.4
	Both	29.6	15.2	30.5	45.6	6.0	2.7
Professions and senior executives	M	58.8	21.8	40.0	19.3	14.7	4.2
	F	57.9	11.6	25.7	48.6	6.5	7.6
	Both	58.5	16.9	33.3	33.2	10.8	5.8

ตาราง 2.3 แสดงความสัมพันธ์ทางสถิติของเพศ โอกาสทางการศึกษา และกำเนิดทางสังคม(ในที่นี้หมายถึง อาชีพของบิดามารดา) (Bourdieu, 1979: 3)

สำหรับตาราง 2.4 แสดงให้เห็นว่า หากสถานที่เกิดอยู่ในเมืองหลวงคือปารีสหรือปริมณฑลของปารีส การเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะมีมากกว่าบริเวณอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด และหากพิจารณาเฉพาะปารีสและหรือปริมณฑล จะพบว่า หากที่อยู่อาศัยยังอยู่บริเวณที่เป็นใจกลางกรุงปารีสมากเท่าใด การเข้าศึกษาสถาบันอุดมศึกษาที่มีชื่อก็จะมีมากขึ้น ซึ่งส่วนนี้สามารถเปรียบเทียบได้กับส่วนที่เป็นชานเมือง (suburbs) และเมืองรอบๆ ปารีส (provinces)

Table 40 Place of birth and residence according to institution of higher education (percent)

Academic credentials of chief executive	Place of birth						Residence									
	Paris + Paris area	Over 100,000 inhabitants	5,000-100,000 inhabitants	Under 5,000 inhabitants	Abroad	Total	Paris, I to VI	Paris VII	Paris VIII	Paris XVI	Paris XVII	Paris, other arr.	Newilly	Suburbs	Provinces	Total
Polytechnique	37.0	14.0	28.0	12.0	9.0	100	9.5	2.0	7.0	36.0	5.0	2.0	21.5	12.0	5.0	100
Sciences-po	64.5	4.5	20.0	-	11.0	100	14.0	21.0	5.0	30.0	5.0	-	11.0	9.0	5.0	100
Engineering school	33.5	20.5	10.0	26.0	10.0	100	3.0	18.0	3.0	34.0	5.0	3.0	8.0	13.0	13.0	100
Business school	47.0	23.0	12.0	12.0	6.0	100	-	12.5	25.0	25.0	-	6.0	12.5	6.0	12.5	100
Law, humanities, science fac.	39.0	20.5	10.0	20.5	10.0	100	8.0	5.0	13.0	24.0	5.0	5.0	24.0	-	16.0	100
Secondary school or higher ed. unfinished	35.0	24.0	17.0	17.0	7.0	100	-	14.0	3.5	38.0	7.0	-	3.5	3.5	31.0	100
All	43.0	16.5	17.0	14.0	9.5	100	7.0	12.0	8.0	31.5	5.0	2.5	14.0	8.0	12.0	100

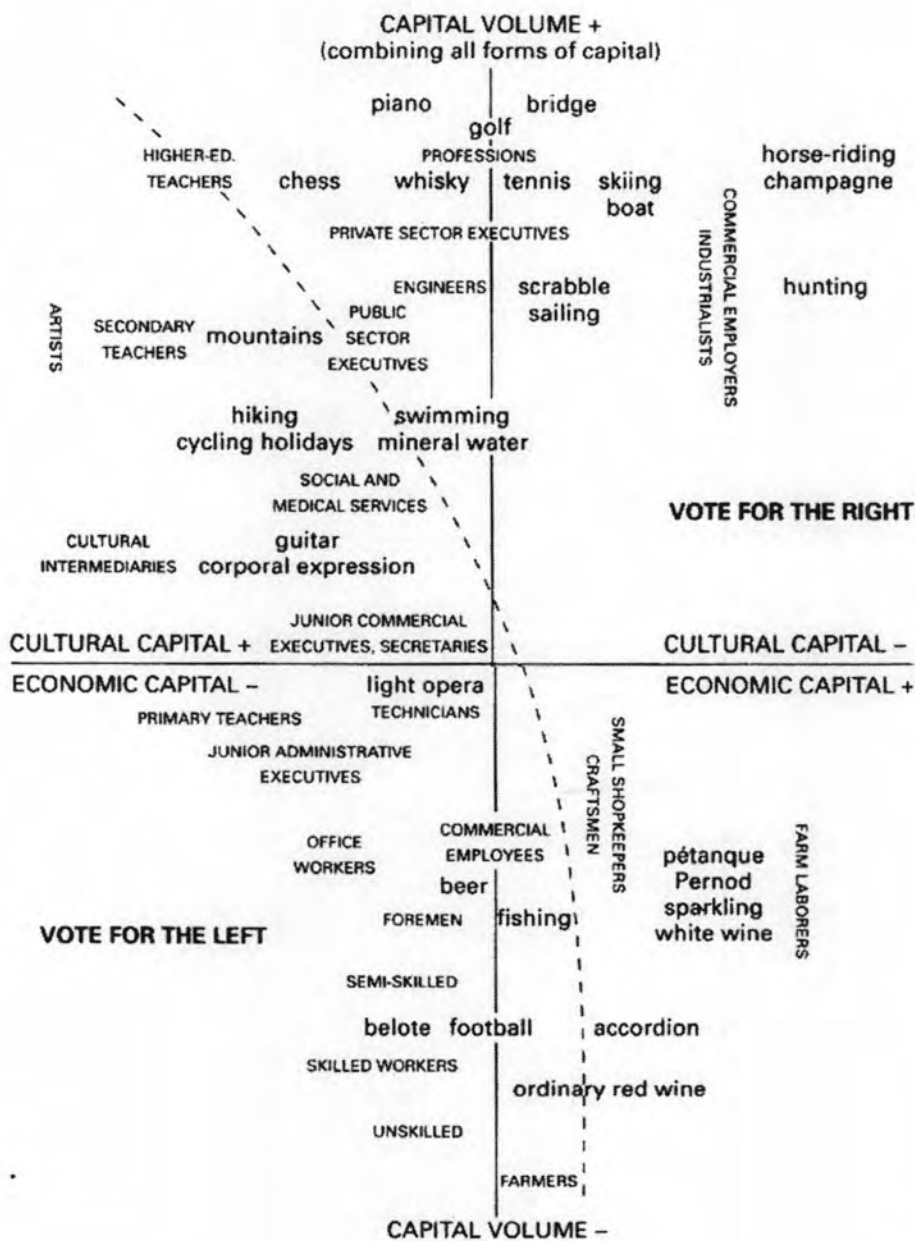
ตาราง 2.4 ความสอดคล้องกันระหว่างสถานที่เกิดและที่อยู่อาศัย กับสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา (Bourdieu, 1998b: 332)

นอกจากชนชั้นจะเกี่ยวข้องกับกำเนิดทางสังคม เพศ และการศึกษา ดังได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว บูร์ดิเอยังชี้ให้เห็นว่าชนชั้นที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ไม่ว่าจะอธิบายจากสนามใดก็ตาม สิ่งที่ดำรงอยู่ คือ *มรดกทางวัฒนธรรมของชนชั้น*

มรดกทางวัฒนธรรม คือ รูปแบบของทุนที่ดำรงอยู่ในรูปของความรู้ ความชำนาญ กิริยาท่าทาง ลักษณะหรือรูปแบบในชีวิตประจำวัน เช่น อาชีพ เครื่องดื่ม การเล่นเกม หรือการใช้เวลาว่าง เหล่านี้ได้แสดงบทบาทสำคัญผ่านระบบการศึกษา

บูร์ดิเอบอกถึงชนชั้นและมรดกทางวัฒนธรรม ผ่านความสัมพันธ์ของพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงรสนิยมกับตำแหน่งของอาชีพในพื้นที่ทางสังคม ด้วยแผนภาพที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างทุนเศรษฐกิจและทุนสัญลักษณ์

Social Space and Symbolic Space

ภาพ 2.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ของตำแหน่งทางสังคม กับพื้นที่ของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน (Bourdieu, 1998a: 5)

จากภาพข้างต้นที่แสดงความสัมพันธ์ของตำแหน่งของปัจเจกบุคคลในสังคมกับตำแหน่งของกิจกรรมในชีวิตประจำวันในพื้นที่ทางสังคม บูร์ดิเอดูได้ใช้ 'ทุน' คือ ประเภทของทุนอันได้แก่ ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ กับ จำนวนของทุน ในการแสดงพื้นที่ของตำแหน่งของชนชั้น

หากพิจารณาจากปริมาณของทุน (capital volume) พบว่า อาชีพผู้เชี่ยวชาญ (professions) ครูในการศึกษาระดับสูง (higher – education teachers) ผู้บริหารในภาคเอกชน (private sector executives) นักการอุตสาหกรรม(industrialists) ผู้ประกอบการทางพาณิชย์ (commercial employers) ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่อยู่ในกลุ่มของอาชีพที่มีทุนมากคือ ถือว่าเป็นชนชั้นสูง แต่บูร์ดิเยอได้แสดงให้เห็นว่า การมีทุนมากนั้นยังแบ่งออกได้เป็นอาชีพที่มีทุนวัฒนธรรมมากกว่า คือ อาชีพครูในการศึกษาระดับสูง (higher-education teachers) และอาชีพที่มีทุนเศรษฐกิจมากกว่า คือ อาชีพนักการอุตสาหกรรม (industrialists) ผู้ประกอบการทางพาณิชย์ (commercial employers) ซึ่งจะเห็นได้ว่า อาชีพครูในการศึกษาระดับสูง (higher – education teachers) อยู่ในฝั่งตรงกันข้ามกับผู้บริหารในภาคเอกชน (private sector executives) และนักการอุตสาหกรรม(industrialists)

เช่นเดียวกันกับอาชีพครูชั้นประถม (primary teachers) ผู้ใช้แรงงานในพื้นที่เกษตรกรรม (farm laborers) เจ้าของกิจการขนาดเล็ก (small shopkeepers) พนักงานในสถานประกอบการ (office-workers) แรงงานกึ่งทักษะ (semi-skilled) แรงงานไร้ทักษะ(unskilled) เกษตรกร (farmers) ที่มีปริมาณทุนน้อย หากพิจารณาจากชนิดของทุนจะพบเช่นเดียวกับกรณีของกลุ่มชนชั้นสูงที่มีปริมาณทุนมาก คือ อาชีพครูชั้นประถม (primary teachers) อยู่ในฝั่งตรงข้ามกับอาชีพเจ้าของร้านค้า (small shopkeepers) เพราะมีทุนวัฒนธรรมมากกว่าแต่มีทุนเศรษฐกิจน้อยกว่า

แต่หากพิจารณาจากชนิดของทุนพบว่า อาชีพครูในการศึกษาระดับสูง (higher – education teachers) ที่จัดเป็นอาชีพที่มีทุนในปริมาณมาก กับอาชีพอาชีพรูในการศึกษาระดับต้น (primary teachers) ที่จัดเป็นอาชีพที่มีทุนในปริมาณน้อย กลับมีความเหมือนกัน คือ มีทุนวัฒนธรรมมากกว่าแต่มีทุนเศรษฐกิจน้อยกว่าอาชีพผู้บริหารในภาคเอกชน (private sector executives) และเจ้าของกิจการขนาดเล็ก (small shopkeepers) และในการพิจารณาเครื่องคัมและกีฬาที่เล่นหรือการใช้เวลาว่างก็เช่นเดียวกันคือ เครื่องคัม เช่น วิสกี แชมเปญ และกีฬาหรือการใช้เวลาว่าง เช่น เปียโน ไพปบริดจ์ กอล์ฟ หมากรูก ล่าสัตว์ ฯลฯ เครื่องคัมและกิจกรรมของชนชั้นสูง เครื่องคัม เช่น เบียร์ ไวน์แดง ไวน์ขาว กีฬาหรือกิจกรรมยามว่าง เช่น ฟุตบอล ตกปลา เปตอง การเล่นเครื่องดนตรี accordion ล้วนแล้วแต่เป็นอาชีพ เครื่องคัม หรือกีฬาและกิจกรรมยามว่างของกลุ่มชนชั้นล่าง แต่หากพิจารณาจากชนิดของทุน การขี้น้ำ แม้จะเป็นกีฬาที่ต้องมีทุนในปริมาณมากกว่าการเล่นเปตอง แต่ก็ถือเป็นกีฬาที่มีทุนเศรษฐกิจมากแต่ทุนวัฒนธรรมน้อยเหมือนกัน

เมื่อพิจารณาจากแผนภาพข้างต้นทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า พื้นที่ทางสังคม คือ พื้นที่ของชนชั้นที่ถูกกำหนดจากทุนเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม พบว่าในการอธิบายชนชั้น บูร์ดิเยอได้รับอิทธิพลทางความคิดจากคาร์ล มาร์กซ์ และแมกซ์ เวเบอร์ โดยมาร์กซ์ได้กล่าวถึงชนชั้นว่า ลักษณะของระบบเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ในทรัพย์สินมีอิทธิพลต่อการกำหนดโครงสร้างของแต่ละสังคม โดยรูปแบบของการ

เป็นเจ้าของวิถีหรือปัจจัยการผลิตและรูปแบบของแรงงานที่ไม่ใช่เจ้าของปัจจัยการผลิต ได้ก่อให้เกิดกลุ่มทางสังคม ซึ่งก็คือ *ชนชั้นทางสังคม* (social classes) ด้วยเหตุดังกล่าว “ชนชั้น” จึงเกิดขึ้นมาจากวิถีการผลิต และความสัมพันธ์ในการกระบวนการผลิต (Matras, 1975: 64; Tumin, 1967: 4-6; Crompton, 1993: 3) *วิถีการผลิต* ที่นำไปสู่การเกิดชนชั้นได้แก่วิถีการผลิตแบบเกษตรกรรม หัตถกรรม และอุตสาหกรรม โดยความสัมพันธ์ในการกระบวนการผลิต ในโลกเกษตรกรรม สถานภาพหลักที่ปรากฏ คือ เจ้าของที่ดินและทาส ในโลกเศรษฐกิจหัตถกรรมสถานภาพหลักที่ปรากฏ คือ องค์กรสมาคมอาชีพกับคนทำงาน ในโลกอุตสาหกรรมสถานภาพหลักที่ปรากฏ คือ เจ้าของโรงงานในโลกทุนนิยมกับแรงงานผู้ไม่ได้เป็นเจ้าของ

ในสังคมสมัยใหม่ที่สังคมอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การจัดแบ่งชนชั้นทางสังคมด้วยทรัพย์สินของปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นฐานของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ได้ก่อให้เกิดชนชั้นขึ้น คือ ชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต และชนชั้นที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (สิ่งเดียวที่ทำได้คือ การขายแรงงาน) ซึ่งก็คือ *ชนชั้นกระฎุมพี* (bourgeoisie) และ *ชนชั้นกรรมาชีพ* (proletariat) ตามลำดับ ความสัมพันธ์ของทั้งสองชนชั้นเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันสืบทอดกันมา ซึ่งสำหรับชนชั้นกระฎุมพีในสังคมทุนนิยมแล้ว การผลิตคือการสร้างผลกำไรสูงสุดและรักษากำไรหรือส่วนเกินที่ถูกสร้างขึ้นโดยกรรมาชีพและรักษาสถานภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจไว้ และชนชั้นกระฎุมพีซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานจะหาผลประโยชน์ส่วนตัวด้วยการขูดรีด (exploitation) ชนชั้นกรรมาชีพ ยิ่งกว่านั้นในกระบวนการของการสกัดแรงงานส่วนเกิน (extracting surplus-labour) นายจ้างไม่เพียงแต่จะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำด้วยการจ่ายค่าจ้างที่ต่ำ แต่ยังหาทางที่จะทำให้เกิดระดับการผลิตสูงสุดด้วย แต่กระนั้นกำไรและค่าจ้างกลับเป็นความสัมพันธ์ที่ตรงข้ามกัน

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ได้กล่าวถึง *สำนึกในชนชั้น* และ *สำนึกจอมปลอม* (class consciousness and false consciousness) ว่าคือระบบความคิดที่ถูกใช้ร่วมกันโดยชนชั้นทางสังคม และบ่อยครั้ง มาร์กซ์กล่าวถึง *สำนึกในชนชั้น* และ *สำนึกจอมปลอม* ในความหมายของอุดมการณ์ของชนชั้น (ideology)¹¹ อุดมการณ์ของชนชั้นจึงทำหน้าที่ในการเปลี่ยนความคิดและการกระทำของสมาชิกของชนชั้นที่ถูกกดขี่ด้วยการบังคับขูดรีดทางความคิด ทั้งนี้ อุดมการณ์ของชนชั้นไม่ได้ดำเนินอยู่ในสุญญากาศ แต่ดำเนินการผ่านตัวแสดงที่นำเอาอุดมการณ์ของชนชั้นไปใช้

แม้ว่ามาร์กซ์ จะเสนอสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ให้เป็นทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยม ซึ่งคือ ปัญหาอันเนื่องมาจากชนชั้น แต่ตราบดีที่การสร้างอุดมการณ์ของชนชั้นยังดำรงอยู่

¹¹ ในการสร้างกรอบความคิดเรื่องอุดมการณ์ (ideology) มาร์กซ์ได้เชื่อมโยงความคิด 3 กลุ่ม คือ อุดมการณ์ของชนชั้นที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชนชั้น อุดมการณ์ของชนชั้นที่สร้างการสะท้อนความจริงที่ถูกกลับด้าน (inverted) และถูกทำให้หายไป (truncated) และอุดมการณ์ของชนชั้นที่ ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระในการสร้างแรงบังคับผู้คน (Ritzer, 2000: 163-164)

โดยการผลิตซ้ำ ชนชั้นครอบงำสังคมก็จะยังสามารถดำรงรักษาสถานะของตนเองในสังคมได้ไม่สิ้นสุด

ในขณะที่เดียวกันแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ปฏิเสธทัศนะเรื่อง “ความขัดแย้งทางชนชั้น เป็นผลผลิตหรือเป็นมรดกของระบบทุนนิยม และสามารถแก้ไขได้ด้วยระบบสังคมนิยม” ของ มาร์กซ์ (Magill, 1995: 1282-1283; Rothman, 1978:67) โดยเวเบอร์กล่าวว่ารูปแบบของการจัดแบ่งชั้นทางสังคมแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ ชนชั้น (classes) วรรณะ (castes) และศักดินา (estates) โดยชนชั้นเป็นรูปแบบของการจัดแบ่งชั้นทางสังคมในการจัดสรรสมาชิกและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น ที่ถูกกำหนดจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจมากกว่าเรื่องของกฎระเบียบ ศาสนาหรือพิธีกรรม เพราะสิ่งที่จัดแบ่งชั้นทางสังคมที่แท้จริง คือ ชนิดของทรัพย์สิน รูปแบบของรายได้ ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้เวเบอร์จึงชี้ให้เห็นว่า ชนชั้นทางสังคมประกอบไปด้วย ชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ชนชั้นนายทุนน้อย ช่างเทคนิค ผู้เชี่ยวชาญ และผู้จัดการระดับล่าง และชนชั้นอภิสิทธิ์ โดยพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของผู้คน ได้กำหนดช่วงชั้นทางสังคมอย่างเป็นเหตุเป็นผล แม้จะมีความสลับซับซ้อนอยู่มากก็ตาม อย่างไรก็ตาม เวเบอร์ได้กล่าวไว้ว่า กลุ่มชนชั้นสูงถือได้ว่าเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ เพราะพวกเขามี “ทรัพย์สินและการศึกษา” โดยที่การเป็นเจ้าของและการไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน กับรูปแบบของการเป็นเจ้าของและการไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน คือ สิ่งที่เป็นแกนกลางของความไม่เท่าเทียมกันในสังคม แนวคิดนี้เหมือนกับ Marx แต่สิ่งที่ต่างกันคือ เวเบอร์ชี้ให้เห็นว่า การกระจายตัวของเกียรติยศ ชื่อเสียง การบริโภค และรูปแบบการใช้ชีวิต ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้สถานภาพ คือ รูปแบบหลักของความไม่เท่าเทียมกันในสังคม เนื่องจากปัจเจกบุคคลที่มาจากสถานภาพที่คล้ายหรือเหมือนกัน มักจะก่อรูปเป็นกลุ่มสถานภาพที่มีรูปแบบพฤติกรรม รูปแบบวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ทางสังคมที่แยกห่างออกจากกลุ่มสถานภาพอื่น นอกจากนี้ความแตกต่างในความสามารถของปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่เวเบอร์นำมาใช้ในการแยกกลุ่มหรือประเภทของความไม่เท่าเทียมกันในสังคมด้วย เช่น การที่กลุ่มของปัจเจกบุคคลได้ก่อรูปสมาคมหรือพรรค อาจเพื่อการได้มา รักษาไว้ หรือเพื่อใช้อำนาจทางสังคม (Crompton, 1993: 29-32)

เมื่อพิจารณาการอธิบาย “ชนชั้น” ทั้งของบูร์ดิเออ มาร์กซ์ และเวเบอร์ พบว่า บูร์ดิเออ ไม่ได้นิยามและอธิบายคำว่า “ชนชั้น” ในรูปของการเป็นเจ้าของหรือการไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตตามแนวทางในการอธิบายชนชั้นของมาร์กซ์แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่บูร์ดิเออได้รับเอาแนวทางในการอธิบายชนชั้นมาจากเวเบอร์ที่นิยามชนชั้นจากความแตกต่างในทางวัฒนธรรม เห็นได้จากการอธิบายชนชั้นของบูร์ดิเออได้ให้ความสำคัญกับทุนเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรม ในฐานะปัจจัยหลักในการกำหนดว่าใครอยู่ในชนชั้นใด

3.2 ชนชั้นนำ

Etzioni-Halevy กล่าวว่าการอธิบายชนชั้นหรือทฤษฎีชนชั้น (class theory) ได้บดบังความจริงที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ภายในแต่ละชนชั้นไม่ได้มีความเท่าเทียมกันทั้งหมด เพราะโดยค่านิยมสมาชิกในชนชั้นเดียวกันจะมีความเท่าเทียมกัน เช่นการเข้าถึงสินค้าทางเศรษฐกิจแต่การเข้าถึงสินค้าแต่ละชนิดไม่จำเป็นว่าจะนำมาซึ่งผลที่ตามมาเหมือนกัน สมาชิกในชนชั้นเดียวกันจึงอาจแตกต่างกัน โดยแบ่งได้เป็นชนชั้นนำและที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ ขณะเดียวกันก็อาจเกิดการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำด้วยกันเองภายในชนชั้นได้ด้วย (Etzioni-Halevy, 1993: 42-44)

“ทฤษฎีชนชั้นนำ”¹² ถูกพัฒนาขึ้นโดยนักสังคมวิทยาชาวอิตาลี 2 คือวิลเฟรโด พारेโต และเกตาโน มอสกา (Vilfredo Pareto and Gaetano Mosca) (Haralambos, Holborn and Heald, 2004: 549-554) ทั้งสองเห็นพ้องกันว่า หลักการพื้นฐานของชนชั้นนำ คือ ความเหนือกว่าของบุคคลผู้ซึ่งจะขึ้นมาเป็นชนชั้นนำ โดยพारेโตเชื่อว่า คนที่เป็นชนชั้นนำจะต้องมีความฉลาดที่เหนือกว่า และเน้นว่าคุณลักษณะเชิงจิตวิทยา คือ สิ่งที่เป็นพื้นฐานของชนชั้นนำปกครอง พारेโตจึงเสนอว่าชนชั้นนำปกครองแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท¹³ คือ สิงโต และสุนัขจิ้งจอก โดยสิงโตประสบความสำเร็จในอำนาจก็เพราะความสามารถในการกระทำอย่างตรงไปตรงมาและแหลมคมด้วยพลัง (direct and incisive) โดยสิงโตมีแนวโน้มในการปกครองด้วยกำลัง เช่น การปกครองด้วยเผด็จการทหาร ในขณะที่สุนัขจิ้งจอก จะปกครองด้วยความฉลาดหลักแหลมและเล่ห์เหลี่ยม (cunning and guile) พारेโตเชื่อว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศแถบยุโรป จะเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับชนชั้นนำรูปแบบนี้

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งสำคัญจะเกิดขึ้นเมื่อชนชั้นนำคนหนึ่งขึ้นมาแทนที่ชนชั้นนำคนเดิม นี่คือการบริวารที่พारेโตเรียกว่า การหมุนเวียนของชนชั้นนำ (circulation of elites) คือชนชั้นนำทุกคนจะต้องค่อยๆ เสื่อมลง สูญเสียความเข้มแข็งของตนเอง เมื่อเป็นดังนี้ ผู้นำที่ปกครองด้วยกำลังจึงสูญเสียจินตนาการและความหลักแหลมในการดำรงรักษาไว้ซึ่งหลักการและการปกครองของตนเอง ซึ่งถือเป็นการเปิดทางยอมให้สุนัขจิ้งจอกที่มาจากคนส่วนใหญ่เข้ามาแทนที่ความขาดแคลนที่เกิดขึ้น เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้แทรกซึมเข้าไปในหมู่ชนชั้นนำก็จะทำการเปลี่ยนแปลงลักษณะของตนเอง แต่คุณลักษณะสำคัญที่สุนัขจิ้งจอกขาดไป ก็คือความสามารถในการทำการปกครองอย่างสิงโตกระทำ เพราะสิ่งนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงรักษาไว้ซึ่งอำนาจ สิงโตกลุ่มเล็กๆ ก็จะเข้ามายึดครองอำนาจด้วยการเป็นรัฐบาลที่เข้มแข็ง ทำการพัฒนาและขับไล่ผู้นำที่เป็นสุนัขจิ้งจอกออกไป ผลที่เกิดขึ้นนี้อาจเรียกได้ว่าเป็น Communist Utopia แต่สำหรับพारेโต

¹² คำว่าชนชั้นนำ (Élite) มาจากภาษาละติน คือ “eligere” หมายถึง การเลือก (to elect)

¹³ Pareto ได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องชนชั้นนำจาก Machiavelli

ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นนี้ คือ การหมุนเวียนของชนชั้นนำที่ไม่มีวันจบสิ้น เพราะไม่เคยมีอะไรที่เปลี่ยนไปเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งจริงๆ¹⁴

ในขณะที่มอสกาก็มีความเห็นไม่ต่างจากพารโต คือ เชื่อว่า การปกครองโดยคนกลุ่มน้อยเป็นลักษณะของชีวิตทางสังคมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากมอสกามีฐานความคิดที่ว่า ทุกสังคมจะมีคนที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชั้น คือ ชั้นปกครองและชั้นผู้ถูกปกครอง โดยชนชั้นผู้ปกครองจะเป็นคนกลุ่มน้อย ทำหน้าที่ในการเมืองทุกๆ ด้าน คือ ผูกขาดอำนาจและมีสิทธิในความสำเร็จที่เปรียบที่มาจากอำนาจ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นชนชั้นที่มีจำนวนมากว่า ถูกควบคุมและปกครองโดยคนกลุ่มแรก นอกจากนี้มอสกาก็ยังเชื่อว่าคนกลุ่มน้อยที่เป็นผู้ปกครองมีความเห็นอกเห็นใจคนส่วนใหญ่ของประชากร ทั้งนี้คนที่เป็นคนกลุ่มน้อยที่เป็นผู้ปกครองถูกทำให้แตกต่างด้วยคุณลักษณะที่พวกเขาไม่ ไม่ว่าจะเป็น วัตถุประสงค์ หรือแม้แต่ศีลธรรมที่เหนือกว่า ความเห็นอกเห็นใจที่ว่ามีมอสกาได้ให้คำอธิบายในทางสังคมวิทยาว่า คือ “ผลผลิตของภูมิหลังทางสังคมของชนชั้นนำ”

สิ่งที่แตกต่างต่างกันระหว่างพารโตและมอสกา คือ พารโตเชื่อว่า คุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับชนชั้นนำปกครองเหมือนกันในทุกๆ เวลา แต่มอสกาเชื่อว่า คุณลักษณะดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละสังคม เช่น ในบางสังคมความกล้าหาญและความเป็นนักรบในการต่อสู้ อาจเป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การเป็นชนชั้นนำ ในขณะที่บางสังคม ทักษะและความสามารถที่จะนำมาซึ่งความมั่งคั่งเป็นสิ่งที่ถูกพิจารณามากกว่า

ในขณะที่พารโตและมอสกาพยายามสร้างทฤษฎีชนชั้นนำที่ใช้ได้เป็นการทั่วไป เพื่ออธิบายธรรมชาติและการจัดสรรอำนาจในทุกๆ สังคม ซี.ไรท์ มิลลส์ (C. Wright Mills) ได้เสนอทฤษฎีชนชั้นนำ ที่จำกัดการนำไปใช้เฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมิลลส์เชื่อว่าชนชั้นนำปกครอง (elite ruler) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยกล่าวว่า ชนชั้นปกครองอยู่บนฐานของการหาผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ เพราะแท้ที่จริงแล้วผลประโยชน์ของชนชั้นนำและคนส่วนใหญ่แตกต่างกัน และสิ่งนี้เองได้สร้างศักยภาพที่เป็นความขัดแย้งระหว่างคน 2 กลุ่ม

มิลลส์ได้อธิบายชนชั้นนำปกครองในเชิงสถาบันมากกว่าจะเป็นในเชิงจิตวิทยา โดยโครงสร้างของสถาบัน เป็นแค่ที่ๆ ที่คนกลุ่มหนึ่งอยู่ที่ยอดสุดของลำดับขั้นที่ทำการผูกขาดอำนาจ มิลลส์ได้แบ่งสถาบันออกเป็น 3 สถาบันหลัก คือ บริษัทขนาดใหญ่ (major corporations) การทหาร (military) รัฐบาลสหพันธรัฐ (federal government) ในทางปฏิบัติ ผลประโยชน์และกิจกรรมของชนชั้นนำจากสถาบันหลักเหล่านี้ มีความเหมือนกันและความเกี่ยวพันกัน ทำให้เกิดการสร้างชนชั้นนำอำนาจ (power elite) นั้นหมายความว่า ชนชั้นนำอำนาจมีความเกี่ยวข้องกับความสอดคล้องกัน

¹⁴ ได้มีข้อวิพากษ์ความคิดของพารโตว่า เป็นความคิดที่มองประวัติศาสตร์แบบง่ายๆ โดยปราศจากการพิจารณาความแตกต่างของระบบการเมืองที่ปรากฏอยู่ทั่วโลก เพราะความแตกต่างที่ดำรงอยู่ทั่วโลกนั้น ไม่ใช่ตัวแปรพื้นฐาน หากแต่เป็นตัวอย่างของชนชั้นนำปกครองที่มีความสำคัญ นอกจากนี้พารโตยังพลาดในการให้ข้อเสนอเรื่องระเบียบวิธีในการจัดแบ่งว่าใครเป็นชนชั้นนำ รวมถึงกระบวนการในการลงจากอำนาจ

ของอำนาจทางการเมือง การทหาร และทางเศรษฐกิจ หากพิจารณาทุนนิยมของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าเป็นทุนนิยมทางการเมือง คือไม่ว่าจะเป็นป็น จรวด ล้วนมาจากโรงงาน ฉะนั้น “ธุรกิจและการปกครอง” จึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้อีก มิลลส์เรียกผู้นำทางการเมืองว่า “นายทหารของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ” (Lieutenants of the Economic Elite) โดยการตัดสินใจต่างๆ สนองต่อผลประโยชน์และความต้องการของบริษัทขนาดใหญ่ของประเทศ

เมื่อความสอดคล้องต้องกันของอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารเกิดขึ้น ทำให้เกิด ชนชั้นนำอำนาจ (power elite) ทำการครอบงำ (dominate) สังคมประเทศสหรัฐอเมริกา และตัดสินใจในทุกๆ เรื่องที่สำคัญทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ประชาชนในประเทศในฐานะคนส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้ถูกกระทำและมีแต่ความเฉื่อยชา หมายความว่า สังคมสมัยใหม่ถูกครอบงำจากบุคคลในทางการเมือง การทหาร และองค์กรทางเศรษฐกิจชั้นสูง ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจที่มาจากตำแหน่งสำคัญๆ ในโครงสร้างสถาบันที่ได้รับการยอมรับทั้ง 3 กลุ่ม และเมื่อบุคคลจากทั้ง 3 กลุ่มนี้ได้รวมตัวกันเกิดเป็นชนชั้นนำอำนาจ ทำการควบคุมคนส่วนใหญ่ให้ยอมรับกับกฎและการปกครอง โดยที่คนส่วนใหญ่ในประเทศต่างสูญเสียเจตนาธรรมณ์ของพวกเขาในการตัดสินใจและกระทำการต่างๆ อย่างคิดพิจารณาและมีเหตุมีผล (Etzioni-Halevy, 1993: 22)

ลักษณะชนชั้นนำของประเทศสหรัฐอเมริกานี้ มิลลส์เห็นว่าสามารถนำไปศึกษาสภาพสังคมของประเทศสหราชอาณาจักรได้ โดยงานวิจัยส่วนใหญ่ที่พบว่า คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในตำแหน่งชนชั้นนำของประเทศ เป็นประชากรที่มีภูมิหลังที่เป็นคนที่มีอภิสิทธิ์ในสังคมสูง (highly privileged background) คนที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ พบได้ทั้งในหมู่นักการเมือง ผู้พิพากษา ข้าราชการระดับสูง ข้าราชการทหารระดับสูง และกรรมการบริหารทั้งในบริษัทขนาดใหญ่และธนาคารสำคัญๆ นอกจากนี้ได้ปรากฏระดับของการคัดสรรตนเองของชนชั้นนำ (self elite-recruitment) ขึ้น คือ บุตรของสมาชิกที่เป็นชนชั้นนำจะถูกคัดสรรโดยตนเองเพื่อขึ้นไปสู่ตำแหน่งชนชั้นนำ สิ่งที่พบคือ ความเหมือนกันของเบื้องหลังทางการศึกษา คือ สมาชิกของชนชั้นนำส่วนใหญ่จะเข้าศึกษาในโรงเรียนเอกชน (public school) จากนั้นจะเข้ามหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด หรือ ไมกัมมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์¹⁵

ในการอธิบายชนชั้นนำ (elite) แม็บบูร์ดิเยอจะไม่ได้นิยามอย่างชัดเจนว่า ชนชั้นนำ คือ อะไร แต่เขากล่าวว่า “การไม่มีชื่อหรือตำแหน่งต่อท้าย และการไม่มีชื่อหรือตำแหน่ง ที่โดยชื่อหรือตำแหน่งนั้นสามารถแสดงถึงชาติตระกูลที่สามารถอ้างไปได้ถึงความมีชื่อเสียงหรือเป็นคนที่มีบรรดาศักดิ์ในสังคม การไม่มีนั้นก็หมายถึงการถูกปฏิเสธจากกลุ่มชนชั้นผู้ดีหรือชนชั้นสูง ดังนั้น ถ้าพึ่งเพียงแค่ชื่อของสถานศึกษาระดับสูงสุดแม้จะเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่เพียงพอ เช่นเดียวกับความมั่งคั่งร่ำรวย ที่ความร่ำรวยอย่างเดียวก็ไม่เพียงพอ เพราะคนที่จะเป็นชนชั้นนำได้จะต้องมีทั้งเงินและ

¹⁵ John Rex กล่าวว่า รูปแบบของการศึกษาแบบนี้จะเป็นการกล่อมเกลื่อนาคของบุคคลในฐานะผู้ทำการตัดสินใจในระดับสูงสำหรับสถานภาพหนึ่งๆ ได้

ลักษณะท่าทางที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ดี ที่สอดคล้องกับการมีความมั่งคั่ง” (Bourdieu, 1998b: 315) เหมือนกับที่มีการเรียกคนในสังคมไทยกลุ่มหนึ่งว่า พวกผู้ดีเก่า กับ พวกผู้ดีใหม่ ในทำนองถูกเหยียดหยัน เพราะกลุ่มหนึ่งมีทุนวัฒนธรรมมากแต่มีทุนเศรษฐกิจน้อย ในขณะที่อีกกลุ่มมีทุนเศรษฐกิจมากและมีทุนวัฒนธรรมน้อย นั่นคือ บุรีดีเอออธิบายความเป็นชนชั้นนำด้วยกรอบความคิดเรื่องการครอบงำ (domination) หรือชนชั้นครอบงำ (dominant class) โดยเขากล่าวว่า “ความแตกต่าง” ของปัจเจกบุคคล อันเนื่องมาจากปริมาณทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ การกล่อมเกลามากจากครอบครัวและสังคม ภาษา การแสดงออกหรือพฤติกรรมที่สะท้อนถึงรสนิยม ฯลฯ ทำให้เกิด “ความโดดเด่น” ในคนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยเหนือคนกลุ่มอื่น บุรีดีเออเรียกความโดดเด่นเมื่อเข้ามาอยู่ในพื้นที่ทางสังคมว่า “การครอบงำ” (domination) โดยตัวแสดงที่ถูกครอบงำ (dominated) ก็จะยอมรับการครอบงำนั้น

บุรีดีเออ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็น “ชนชั้นนำ” ผ่านวิถีชีวิตใน 1 วันของผู้ที่เป็นชนชั้นนำสำคัญ (VIP) ดังนี้ (Bourdieu, 1998b: 356 - 359)

เวลา	กิจกรรม
7:45 a.m.	ทานอาหารเช้าที่มีกาแฟ ขนมปังปังและแฮม โดยวันนี้ Roger Martin ตัดสินใจที่จะไม่ทานอาหารเช้าบนเตียงนอนที่ลิเวอร์พูลโดยแม่บ้านที่สวมชุดกระโปรงสีดำและมีผ้ากันเปื้อนสีขาว ห้องพักของเขาอยู่ที่ชั้นสูงสุดของอพาร์ทเมนต์บนถนน Rue d'Assas ห้องพักของเขาดูสว่าง สะดวกสบาย และมีรูปแบบที่ทันสมัยที่สุด
8:30	Martin ขับรถ Renault 5 สี Navy-Blue เขาเป็นคนที่ตรงต่อเวลา เห็นได้จากการที่เขาฟังข่าวไปด้วยในขณะที่โกนหนวด โดยเขากล่าวว่า สะดวก ใช้เวลาน้อยและรวดเร็ว ในช่วงเวลาที่เขาอยู่ในรถ เขาฟังวิทยุรายการเพลงฝรั่งเศส (France - Musique) หรือเทปภาษาอังกฤษ โดยเขาบอกว่าเพื่อเป็นการปรับปรุงภาษาอังกฤษของเขา และเบาะที่นั่งที่ถัดจากเขาไป จะมีเพียงเก้าอี้หนังสือพิมพ์ที่เขานำมาติดตัวเขา คือ The Herald Tribune บริเวณถนน Hoche ที่มีตึกที่ทันสมัยที่สุด จากที่จอดรถชั้นใต้ดิน เขาได้ขึ้นลิฟท์ไปที่ชั้น 5
8:55	เลขานุการของเขาเข้ามาหาและรายงานตารางการสัมภาษณ์ และการประชุมของวัน รวมทั้งจดหมาย
9:15	หลังจากที่คนขับรถได้ปิดประตูรถ Peugeot 604 Martin มุ่งหน้าไปประชุมกรรมการ Rhône - Poulenc เวลา 9:29 เขารีบมุ่งไปที่ทางเข้าถนน Montaigne เพราะเขาเริ่มสาย และอีกหนึ่งชั่วโมงครึ่งต่อมา Antoine Riboud ได้ก้าวออกมาและขึ้นรถ Renault 5 Alpine และ Martin ก็ตามมา เขาไม่ชอบการประชุมแต่ก็ต้องยกเว้นสำหรับการประชุม
11:05	Martin กลับมาถึงสำนักงานของเขา เขาได้พักไม่กี่นาที หัวหน้าของส่วนการท่องเที่ยวก็มาถึง Martin กำลังจะไปออسترเลียเพื่อสร้างข้อได้เปรียบในการประชุม ด้วยการไปรอบโลกและการไปเยี่ยมสาขาย่อยต่างๆ และกลุ่มคณะผู้แทนทั้งในเอเชียและในสหรัฐอเมริกา

เวลา	กิจกรรม
11:20	Jacques Beigbeder ซึ่งเป็นหัวหน้าสำนักงานคลัง (บัณฑิตจาก École des Mines and Sciences-po) มาถึง ทั้งสองตกทายและต้อนรับกันอย่างเป็นทางการ แต่การพูดคุยบทสนทนา คำถามคำตอบไม่ได้มีความเป็นทางการเท่าใดนัก และมีการอ้างกลับไปยังการสนทนาครั้งก่อน แต่สิ่งที่น่าสังเกต คือ Martin เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาตลอดเวลา และนำเอกสารเข้ากระเป๋าเอกสารและบอกว่า เขาจะอ่านในภายหลัง เลขาฯ ของเขากลับเข้ามาและแจ้งให้ทราบถึงการประชุมเร่งด่วน ซึ่ง Martin ถามว่า จะสามารถจัดการประชุมที่กรุงโรมได้หรือไม่ เขาได้ดูตารางนัดทั้งหมด จากนั้นอีก 5 นาที เขาก็สามารถหาเวลาว่างจากตารางนัดของเขาได้
12:00	มีการประชุมข้อมูล ซึ่งเป็นการประชุมที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน กลุ่มผู้บริหารจะต้องนำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลออกไปเป็นทางการรอบโต๊ะ Martin ได้ตรวจสอบคู่มือหาส่วนที่เป็นสาระสำคัญของ Rhône-Poulenc เล็กน้อย และถามขึ้นว่า มีกลุ่มที่มีประสบการณ์คล้ายๆ กันนี้หรือไม่ ซึ่งกลุ่มผู้บริหารที่เกี่ยวข้องก็ได้รับรองกับเขา Edmond Pirlot de Corbion (บัณฑิตจาก École Nationale Supérieure des Mines de Paris, รองผู้บริหารระดับสูงของ Compagnie de Saint-Gobain-Pont-à-Mousson, ประธานของ Saint-Gobain Industries Corporation ตั้งแต่ปี 1970-1975 และเป็นสมาชิกของกรรมการของหลายๆ บริษัทในกลุ่ม เป็นบุตรของ André Pirlot de Corbion, นักกฎหมาย)ซึ่งเพิ่งจะได้พบกับตัวแทนของประเทศเกาหลีใต้ ได้ถามว่ามีใครสนใจหรือไม่? หลังจากนั้นหนึ่ง สอง สามที่ประชุมก็ยกมือ จากนั้นพวกเขาได้ดำเนินการต่อไป
12:50 p.m.	Martin มาถึงภัตตาคารที่อยู่ชั้นบนสุด หัวหน้าฝ่าย Insulation กำลังรอเขาอยู่ ซึ่งประมาณปีละครั้งหรือสองครั้งแต่ละส่วนในกลุ่มก็จะขึ้นมาทานข้าวด้วยกันที่นี่ นี่คือโอกาสในการได้พบกับคนในสายงานและพนักงาน
1:00	Martin นั่งลง และบทสนทนาที่เริ่มต้นขึ้น แต่ละคนพยายามกล่าวถึงกิจกรรมล่าสุดให้คนอื่นฯ ฟัง Roger Fauroux (บัณฑิตจาก École National Supérieure และ École Nationale d'Administration ผู้บริหารระดับสูงของ Saint-Gobain Industries ตั้งแต่ปี 1975 เป็นบุตรของ Théo Fauroux) หัวเราะอย่างเจี๊ยบๆ Jacques Chevenard (บัณฑิตจาก École Supérieure des Sciences Économiques et Commerciales หัวหน้าฝ่ายของ Saint-Gobain Industries, ประธานของ Roclaine Corporation บุตรของ Pierre Chevenard, วิศวกรเหมืองแร่ และสมาชิกของสถาบัน) ผู้ซึ่งพูดถึงการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมว่าก่อให้เกิดมลภาวะที่จะเป็นความเสียหายอย่างมาก Martin กล่าวเพียงเล็กน้อย
2:45	เขากล่าวว่า “ขอบคุณทุกคนที่มา ความสำเร็จของเรา คุณคือมืออาชีพที่แท้จริงของอุตสาหกรรมนี้ จากเทคโนโลยีเฉพาะขยายไปเป็นเทคโนโลยีทั่วโลก”

เวลา	กิจกรรม
3:00	กลับเข้ามาที่สำนักงานของเขา Jean – Louis Beffa (บัณฑิตจาก Polytechniques และ École des Mines, ผู้อำนวยการฝ่ายวางแผนยุทธศาสตร์ที่ Compagnie de Saint-Gobain-Pont-à-Mousson, บุตรของ Edmond Beffa, วิศวกร) หนึ่งในที่ปรึกษาที่ใกล้ชิดที่สุดของประธานได้นำเสนอรายงานการเตรียมการประชุมที่จะมีขึ้นกับ Hugues de L'Estoile (บัณฑิตจาก Polytechniques และ École National Supérieure de l'Aéronautique, ผู้อำนวยการทั่วไปด้านอุตสาหกรรมให้กับกระทรวงอุตสาหกรรมและการวิจัยตั้งแต่ปี 1974 บุตรของนายพล Maurice de l'Estoile, วิศวกร) ในเรื่องการปรับเรือโครงสร้างบางส่วน ซึ่ง Roger Martin บ่นว่า ราวกับจะเอาวงกลมไปทำให้เท่ากับสี่เหลี่ยม
3:30	Christian Dambine (บัณฑิตจาก Polytechniques วิศวกรในบริษัท Maritime Corps., ประธานของ Quartz et Silice Corporation, หัวหน้าของส่วนผลิตภัณฑ์ฉนวนกันไฟ) ได้เข้ามาบอกถึงปัญหาของฝ่ายบุคคล
3:55	ทำการส่งจดหมายสำหรับการเซ็นสัญญา Martin รอผู้บริหารอีก 2 คนจากMorgan Stanley International president โดยหนึ่งในนั้นเป็นประธานจาก New York ซึ่ง Martin ยังไม่รู้ถึงเหตุผลในการมาเยี่ยมของบุคคลทั้งสอง
4:07	บุคคลที่ Martin รอมาถึงแล้ว และ Roger Martin เข้าไปจับมือ และเขาพูดเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า นักสื่อสารจาก Expansions ใครที่จะรู้ว่าเขาจะมาทำอะไรที่นี่ในวันนี้?
5:00	Roger Martin ยกเลิกนัดกับแพทย์
6:45	นอกใจกลางสำนักงานของ EDF ที่ซึ่งมีการประชุมคณะกรรมการของ The foundation pour le cadre de vie Roger Martin ได้เข้าร่วมประชุมกับกลุ่มผู้บริหารระดับสูงด้วยได้ไม่นาน Paul Delouvrier ซึ่งเป็นเจ้าภาพสำหรับเย็นนี้ Philippe Viannayนั่งตรงข้ามกับ Martin ได้สรุปกิจกรรมของสมาคม และการเผชิญหน้าที่น่าประหลาดใจคือViannay ซึ่งเป็นคนที่มีบุคลิกที่อ่อนน้อมถ่อมตน จะเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ เป็นร้อยกิจกรรม ในขณะที่ Roger Martin คือ คนที่เลียนแบบนิสัยใจคอ Viannay นั้นหมายความว่า สมาคมนี้นี้มีผู้จัดตั้งและส่งเสริมถึง 2 คน โดยเป้าหมายของทั้งสองคนนี้ คือ การเชื่อมโยงระหว่างอุตสาหกรรมและสภาพแวดล้อม ซึ่งหัวข้อหลักในการเสนอของRoger Martin คือการเน้นในประเด็นข้างต้นอีกครั้ง
8:30	Paul Delouvrier เชิญสมาชิกในทานอาหารมื้อค่ำด้วยกัน
10:30	รถ Renault 5 สีน้ำเงินของ Roger Martin ตรงไปยังถนน Rue d'Assas

กิจกรรมภายใน 1 วันของผู้บริหารระดับสูงซึ่งถือเป็นชนชั้นนำ มีข้อน่าสังเกตตั้งแต่เครื่องแบบของแม่บ้านที่จะต้องเป็นกระโปรงชุดสีดำ และผ้ากันเปื้อนสีขาว ลักษณะที่พักอาศัยและย่านที่พักอาศัย ยี่ห้อรถยนต์ที่ใช้คือ Renault ซึ่งผู้บริหารอีกคนที่ Roger Martin พบก็ใช้รถ Renault เช่นกัน การไม่มีคนขับรถ การใช้เวลาอย่างมีคุณค่า เห็นได้จากความตรงต่อเวลา การฟังข่าวขณะโกนหนวด การฟังเทปภาษาอังกฤษขณะอยู่ในรถ การเลือกอ่านหนังสือพิมพ์ The Herald Tribune

ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่เน้นเรื่องระหว่างประเทศ การนัดทานอาหารกับบุคคลในบริษัทที่เวียนกันไป ทุกๆ แผลก และเมื่อพิจารณาตารางใน 1 วัน จะเห็นได้ว่าไม่มีเวลาว่างสำหรับการพักผ่อนหรือการใช้เวลาว่างส่วนตัว นอกจากนี้มีข้อน่าสังเกตอีก 2 – 3 ประการคือ บุคคลที่ Roger Martin พบแต่ละคนจะจบการศึกษาจากสถาบันการศึกษาระดับสูงและคล้ายกัน นั่นหมายความว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นชนชั้นนำหรือกำลังจะเป็นชนชั้นนำดังที่ Roger Martin เป็น จะต้องจบจากสถาบันการศึกษาเหล่านั้นทั้งสิ้น นอกจากนี้ข้อมูลไม่ได้ระบุเพียงแต่การศึกษาแต่ยังระบุว่าคนๆ นั้นเป็นของใคร และตำแหน่งในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งอาชีพของบุคคลดังปรากฏในตารางเวลาของ Roger Martin ล้วนแล้วแต่สามารถระบุได้ว่าเป็นบุคคลที่ได้รับมรดกทางด้านทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมจากครอบครัว ทำให้อาชีพที่เขาเป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นอาชีพที่จัดอยู่ในบุคคลชั้นนำของสังคม

4. การผลิตซ้ำ (reproduction) และการครอบงำ (domination)

4.1 การผลิตซ้ำ (reproduction)

ความคิดเรื่อง “การผลิตซ้ำ” เริ่มต้นจากความคิดของคาร์ล มาร์กซ์ที่อธิบายในเรื่องความไม่เท่าเทียมกันว่า ความไม่เท่าเทียมกันดำรงอยู่เพราะสิ่งที่เรียกว่า *วิธีการผลิต* (mode of production) ซึ่งเป็นเรื่องของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยความไม่เท่าเทียมกันในสังคมได้กลายเป็นความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้น โดยสามารถแบ่งชนชั้นได้เป็น 2 ชนชั้น คือ กลุ่มคนที่หาเลี้ยงสังคมและชนชั้นผู้ผลิต และเนื่องจากวิธีการผลิตของโครงสร้างการผลิตของตลาดแบบทุนนิยม การจะทำให้แน่ใจว่าระบบการผลิตแบบนั้นๆ จะคงอยู่ข้ามกาลเวลา (overtime) ก็จะต้องทำให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำ ซึ่งเป็นเรื่องผลของการจัดการซ้ำในอนาคต โดยสิ่งที่ผลิตซ้ำ คืออุดมการณ์ที่ครอบงำสังคม การศึกษาและการผลิตซ้ำเชิงวัฒนธรรม (education and cultural reproduction) และการตระหนักรู้เรื่องชนชั้น (class awareness) (Crompton, 1993: 97-106) ดังนั้น สำหรับมาร์กซ์ ทฤษฎีการผลิตซ้ำจึงเป็นแกนสำคัญของวิธีการผลิตของระบบทุนนิยมที่ไม่ได้สร้างเพียงแค่ตัวสินค้า หรือมูลค่าส่วนเกิน แต่ยังสร้างและผลิตซ้ำความสัมพันธ์ของทุนนิยมในตัวเองด้วย (Marx, 1976: 724)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้อธิบาย “การผลิตซ้ำ” ผ่านการอธิบายเรื่อง “การครอบงำ” (domination) และ “การครองความเป็นใหญ่” (hegemony) โดยกรัมสกีใช้คำว่า “การครองความเป็นใหญ่” (hegemony) กับคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะชนชั้นสังคม¹⁶ โดยที่ชนชั้นสังคมหนึ่งอาจใช้การครองความเป็นใหญ่เหนือชนชั้นรองอื่นๆ ได้ (Entwistle, 1979: 11)

¹⁶ สภาพการแบ่งชนชั้นเกิดขึ้นระหว่างชนชั้นและในชนชั้นเดียวกัน

กรัมซีกกล่าวไว้ว่า “กฎของการครองความเป็นใหญ่ คือ การปกครองผ่านความยินยอม” (Femia, 1987: 35) การครองความเป็นใหญ่เป็นเรื่องของการอธิบายการได้มาซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มหนึ่งที่เหนือกลุ่มอื่นๆ เป็นลักษณะของความยินยอมที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติที่คนส่วนใหญ่ได้ยอมรับเอาวิถีชีวิตในสังคมของกลุ่มครอบงำ ความยินยอมเกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นในชื่อเสียง อิทธิพล หรือเกียรติภูมิของกลุ่มครอบงำ ซึ่งคือหน้าที่และตำแหน่งของกลุ่มครอบงำในโลกของการผลิต และโดยปกติคนที่ยินยอมในเรื่องใดก็ตามมักจะตระหนักอย่างจริงจังว่า ผลประโยชน์ของกลุ่มที่ครอบงำนั้นเป็นผลประโยชน์ขนาดใหญ่ของสังคมของเขา นั่นคือ กลุ่มที่ครองความเป็นใหญ่จะดำรงอยู่เพื่อระเบียบทางสังคมที่เหมาะสมในที่ๆ คนทุกกลุ่มจะถูกดูแล

สำหรับกรัมซีกความยินยอมจึงหมายถึง สภาพของการยินยอมด้านจิตใจ (psycho logical) ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของการยอมรับ แบบของระเบียบทางสังคม การเมือง หรือแบบของมุมมองที่สำคัญของระเบียบ โดยความคิดส่วนหนึ่งของมนุษย์มาจากการถูกครอบงำความคิดในสังคมโดยชนชั้นปกครอง ซึ่งเป็นความคิดกระแสหลักกระทำผ่านสถาบันในประชาสังคม เช่น โรงเรียน ศาสนา สื่อมวลชน ครอบครัว (Femia, 1987: 36-38) และโรงเรียนหรือการศึกษา คือ เครื่องมือที่ถูกใช้โดยปัญญาชน (Entwistle, 1979: 113)

กรัมซีกกล่าวว่า เนื่องจากบรรดาชนชั้นสังคมไม่ใช้อำนาจทางตรง แต่ใช้ผ่านตัวเชื่อมโยงทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรม(ซึ่งคือ ปัญญาชน) บทบาทของปัญญาชนก็จะยังทำหน้าที่ในการรักษาและผลิตซ้ำเงื่อนไขหรือระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นเดิมต่อไป ฉะนั้นเพื่อให้ชนชั้นผู้ใช้แรงงานสามารถท้าทายกับระเบียบที่เป็นอยู่ และกลายเป็นผู้ครองความเป็นใหญ่โดยปราศจากการพึ่งพิงกลุ่มปัญญาชนจากชนชั้นอื่น ชนชั้นผู้ใช้แรงงานจะต้องสร้าง organic intellectual¹⁷ ของตัวเองขึ้นมา การสร้าง organic intellectual จะต้องเผชิญหน้ากับอุปสรรคทางประวัติศาสตร์ที่มีการแบ่งงานในสังคมชนชั้นออกเป็นแรงงานฝีมือ กับ แรงงานด้านจิตใจหรือด้านความรู้ ซึ่งแรงงานอย่างหลังจะสงวนหน้าที่ในการให้ความรู้ไว้เป็นเสมือนอำนาจ การทำหน้าที่หรือการใช้อำนาจนี้จะใช้ในกลุ่มสังคมเฉพาะผู้ที่จะเป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่ผลิตซ้ำตัวเองผ่านระบบการศึกษา และการก้าวข้ามอุปสรรคนี้ทำได้ 2 ทาง คือ ผ่านพรรคการเมืองของมวลชน หรือ ผ่านโรงเรียนหรือการศึกษา (Forgacs, 1988: 300) ดังนั้น การก่อตัวและการดำรงไว้ซึ่งระบบการครองความเป็นใหญ่ตามความคิดของกรัมซีกจึงขึ้นอยู่กับ การตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและเชิงวิภาษวิธี ระหว่างปัญญาชนและประชาชน (Forgacs, 1988: 106)

¹⁷ Organic Intellectual เกิดขึ้นมาพร้อมกับกลุ่มที่เขาเป็นตัวแทน โดยในตอนแรกอาจทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจ และต่อมาจะทำหน้าที่ด้านอุดมการณ์ การเมืองและวัฒนธรรม กระบวนการในการพัฒนาของปัญญาชนในกลุ่มนี้ ไม่ใช่เพียงแค่อ่อนผลประโยชน์ของชนชั้นเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะที่เป็นพลวัตด้วย ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากกลุ่มทำหน้าที่สำคัญในโลกของการผลิต ฉะนั้นปัญญาชนกลุ่มนี้จึงทำหน้าที่ในเรื่องผลประโยชน์ของชนชั้น ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือของการเปลี่ยนผ่านชนชั้นด้วย (Forgacs, 1988: 108-109)

สำหรับบูร์ดิเอด การผลิตซ้ำเป็นยุทธศาสตร์ (strategy) ซึ่งเป็นอีกกรอบความคิดหนึ่งที่จะช่วยหยุดปัญหาระหว่างภาวะวัตถุวิสัยกับอัตวิสัย (objectivity and subjectivity) โดยปัจเจกบุคคลจะรับรู้ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและสร้างยุทธศาสตร์ในการปฏิบัติ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น คือ feel for the game ซึ่งคือการที่ปัจเจกบุคคลเกิดการตระหนักรู้หรือเป็นผลที่เกิดจากการรับรู้ในเรื่องกฎกติกา (rule of game) ทั้งนี้ยุทธศาสตร์ที่ปัจเจกบุคคลสร้างนั้นไม่ใช่เรื่องของกฎ (rule) หรือทางเลือก (choice) แต่เป็นความรู้สึกเชิงปฏิบัติ (practical sense) ที่เกิดขึ้นจากระบบของการแสดงออกที่เรียกว่า *habitus*

ยุทธศาสตร์ (strategy) มี 2 รูปแบบ คือ (Bourdieu, 1989: 125-131)

1.ยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำ (reproduction strategy) เป็นเรื่องของกระบวนการการดำรงและพัฒนาสถานะ กระบวนการนี้ถูกนำมาเป็นตัวเชื่อมผ่านการจัดวางอนาคต ทั้งนี้ กลยุทธ์ของการผลิตซ้ำไม่ได้ดำเนินการครอบงำอย่างเปิดเผย เพราะการปฏิบัติที่เป็นการแสดงออกซึ่งการผลิตซ้ำ การครอบงำและการถูกครอบงำนั้น ดำรงอยู่ใน *ฮาบิตุส* (Bourdieu, 1998b: 272)

2. ยุทธศาสตร์การแปลงซ้ำ (reconversion strategy) เป็นการเคลื่อนไหวภายในพื้นที่ของสังคม ที่ถูกสร้างเป็นสองมิติ มิติแรก เป็นจำนวนของทุนทั้งหมดที่ได้ถูกสร้างใหม่ มิติที่สอง เป็นชนิดของทุนที่ได้ถูกปรับเปลี่ยนด้วยการสร้างทุนชนิดใหม่ สามารถปรับเปลี่ยนไปทั้งทุนที่ครอบงำและทุนถูกครอบงำ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ยุทธศาสตร์การแปลงซ้ำเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของเครื่องมือที่ถูกใช้ในการผลิตซ้ำและหรือทุนทั้งในแง่ของชนิดและปริมาณที่ถูกใช้ในการผลิตซ้ำ การเคลื่อนไหวนี้อาจเป็นไปได้ในทิศทางใดก็ได้ ทั้งนี้เพียงเพื่อจุดประสงค์เดียวคือ เพื่อป้องกัน รักษา และปรับปรุงตำแหน่งของพวกเขาในโครงสร้างสังคม ตัวอย่างเช่น นักธุรกิจที่เป็นชนชั้นกลางใช้การแปลงซ้ำทุนเศรษฐกิจไปเป็นทุนวัฒนธรรมเพื่อรักษาตำแหน่งที่บรรพบุรุษของเขา ดำรงมาและเขาก็ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการเปลี่ยนรูปผลกำไรจากธุรกิจไปเป็นผลกำไรในรูปแบบของเงินเดือนแทน ตัวอย่างที่ปรากฏในประเทศฝรั่งเศสในช่วงปี 1945 ถึง 1975 ปรากฏว่าสัดส่วนของเจ้าของธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมลดลงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่สัดส่วนของคนที่มีเงินเดือนซึ่งอยู่ในตำแหน่งของการมีคุณสมบัติทางการศึกษาในพื้นที่ทางสังคมเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

กล่าวสำหรับยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำ บูร์ดิเอดได้นิยามว่า (Bourdieu, 1989: 125)

ยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำ เป็นกลุ่มของการปฏิบัติที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก และจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ปัจเจกบุคคลและครอบครัวมีแนวโน้มที่จะรักษาหรือเพิ่มทุนทรัพย์สินทั้งหลายของพวกเขาซึ่งจะมีผลอันนำมาซึ่งการรักษาและปรับปรุงตำแหน่งของพวกเขาในโครงสร้างชนชั้นสร้างระบบซึ่งเป็นผลผลิตจากความเฉพาะหนึ่งเดียว หลักการการผลิต อันจะมี

แนวโน้มนี่จะทำหน้าและเปลี่ยนแปลงในวิถีที่เป็นระบบ¹⁸ (Bourdieu, 1989: 137)

ยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำ ประกอบด้วย (Bourdieu, 1998b: 273 - 274)

1. ยุทธศาสตร์การควบคุมจำนวนบุตร (fertility strategies) ยุทธศาสตร์นี้ต้องใช้ระยะเวลาที่ค่อนข้างยาวนาน มีจุดมุ่งหมายในการลดจำนวนบุตรหลานและจำนวนของผู้อ้างสิทธิ (claimant) ในสิ่งที่เป็นมรดกตกทอด (patrimony) การใช้ยุทธศาสตร์นี้อาจใช้ทั้งสองวิธีการโดยตรง เช่น การใช้เทคนิคการลดอัตราการเกิด หรืออาจโดยอ้อม เช่น การเลื่อนหรือการยอมที่จะไม่แต่งงาน สิ่งนี้ถือเป็นข้อได้เปรียบที่มาเป็นคู่ คือ เป็นการป้องกันการผลิตซ้ำในทางชีววิทยา พร้อมกับเป็นการแยกกลุ่มที่ดำรงอยู่เดิมออกจากกลุ่มที่จะเป็นผู้สืบมรดก
2. ยุทธศาสตร์การสืบทอดมรดก (inheritance strategies) มีเป้าหมายในการรับประกันการส่งผ่านมรดกตกทอดระหว่างรุ่น ว่าจะต้องมีความเป็นไปได้ในการสูญเสียน้อยที่สุดโดยสิ่งที่จะบ่งชี้ขึ้นนั้น ไม่ใช่แค่มาตรวัดทางด้านประเพณีหรือทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทุกๆ เครื่องมือและเล่ห์เหลี่ยมในการหลีกเลี่ยงที่ผู้ครอบงำและผู้ให้คำปรึกษาทางการเงิน จะต้องลงทุนด้วย ซึ่งเท่ากับว่ายุทธศาสตร์นี้ขยายจากเพียงแค่การจ่ายเงินไปเป็นการ โกงในรูปแบบที่หลากหลาย
3. ยุทธศาสตร์ทางการศึกษา (educational strategies) ยุทธศาสตร์นี้เป็นการลงทุนในระยะยาว คือ ถือเป็นยุทธศาสตร์ทางการศึกษาของครอบครัวและของเด็กๆ และเป็นเรื่องของเศรษฐศาสตร์ของทุนมนุษย์ที่จะต้องมีการลงทุน ทั้งนี้เพราะกลุ่มครอบงำมีเป้าหมายที่ถือเป็นอันดับแรก ๆ ในการสร้างตัวแสดงทางสังคมที่มั่งมีความสามารถและมีคุณค่าในการรับมรดกของกลุ่ม
4. ยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ (purely economic strategies) ยุทธศาสตร์นี้อาจใช้เวลาสั้นหรือยาวก็ได้ เช่น การมีบัญชีรายรับ (credit) การออม และกิจกรรมการลงทุนที่ถูกออกแบบมาเพื่อเป็นการรับประกันการผลิตซ้ำของมรดกในทางเศรษฐกิจ
5. ยุทธศาสตร์การลงทุนทางสังคม (social investment strategies) ยุทธศาสตร์นี้อาจใช้เวลาสั้นหรือยาว ซึ่งอาจจะเป็นความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจในการให้เกิดและนำไปสู่การ

¹⁸ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Reproduction strategies, the set of outwardly very different practices whereby individuals or families tend, unconsciously and consciously, to maintain or increase their assets and consequently to maintain or improve their position in the class structure, constitute a system which, being the product of a single unifying, generative principle, tends to function and change in a systemic way.”

สร้างและการรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคม ที่สามารถระดมมาได้และสามารถถือเอาเป็นประโยชน์ได้ (mobilizable and utilizable) อย่างตรงไปตรงมา

6. ยุทธศาสตร์การสมรส (matrimonial strategies) เป็นยุทธศาสตร์เฉพาะที่ต่อเนื่องจากยุทธศาสตร์การลงทุนทางสังคม เป็นยุทธศาสตร์ที่จะต้องแน่ใจว่าการผลิตซ้ำทางชีววิทยาของกลุ่มนั้นปราศจากการคุกคามการผลิตซ้ำทางสังคมของกลุ่มรวมไปถึงการแต่งงานที่อาจล้มเหลว (mismarriage) ทั้งนี้เพื่อเป็นการดำรงรักษาทุนทางสังคมของกลุ่มผ่านการเป็นเครือญาติกัน (alliance)
7. ยุทธศาสตร์การดำรงสถานะทางสังคม (sociodicy strategies) มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความชอบธรรมให้กับการครอบงำและรากฐานของความชอบธรรม ด้วยการทำให้การครอบงำที่ชอบธรรมและรากฐานของความชอบธรรมนั้นมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำจะทำหน้าที่ได้ดีเพียงไร ขึ้นอยู่กับจำนวนและองค์ประกอบของทุนที่ถูกผลิตซ้ำ และสภาพของเครื่องมือที่จะใช้เพื่อการผลิตซ้ำซึ่งโดยตัวเครื่องมือเองแล้วก็ยังขึ้นอยู่กับลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้น เครื่องมือที่ว่าได้แก่ กฎและประเพณีการสืบทอดมรดก ตลาดแรงงาน ระบบการศึกษา ฯลฯ

สิ่งที่เป็นพื้นฐานในการสร้างยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำทั้งหมดนี้ คือ *ครอบครัวและสถานศึกษา*

ครอบครัว คือ กลุ่มของปัจเจกบุคคลที่มีความสัมพันธ์และถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน อาจด้วยการแต่งงาน การเป็นลูกหลาน การรับเข้าซึ่งเป็นความสัมพันธ์ตามกฎหมาย หรืออาจโดยการอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน (Bourdieu, 1998a: 64) ครอบครัวจึงเป็นตัวคนที่มารวมกันและถูกทำให้มีชีวิตชีวา โดยมีแนวโน้มที่ดำรงรักษาไว้ซึ่งระเบียบทางสังคม โครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมและความเป็นไปทางสังคมของพวกเขาด้วยอำนาจและอิทธิพลทั้งหมดที่พวกเขา มี เพื่อทำการผลิตซ้ำเงื่อนไขที่เคยมีในรูปแบบต่างๆ และด้วยการเปลี่ยนผ่านจากรุ่นสู่รุ่น

ในการผลิตซ้ำครอบครัวจะลงทุนอย่างมากกับการเรียนในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เพราะทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ของพวกเขามีความสำคัญเป็นอย่างมาก การลงทุนนี้สามารถทำให้เข้าใจได้ดีถึง (Bourdieu, 1998a: 19-20)

1. การเพิ่มขึ้นของผลประโยชน์โดยเฉพาะในครอบครัวอภิสิทธิ์ชน
2. สถานะของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาที่อยู่ในสถานะทางสังคมระดับสูง และเหตุผลในการถูกผูกขาดโดยนักเรียนจากกลุ่มอภิสิทธิ์ชน
3. ชนชั้นในสังคมที่ก้าวหน้า ดำรงรักษาตนเองได้อย่างไร

4. ชนชั้นอภิสิทธิ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรภายใต้ผลของความขัดแย้งของวิถีการผลิตซ้ำ ในทางวิชาการ

4.2 การครอบงำ (domination)

ก่อนที่จะกล่าวถึงความคิดเรื่อง “ครอบงำ” ของบูร์ดิเยอ จำเป็นต้องกล่าวถึงความคิดที่มีอิทธิพลหลักก่อนหน้าได้แก่ ความคิดเรื่องการครอบงำที่คาร์ล มาร์กซ์ และแมกซ์ เวเบอร์ ได้อธิบายไว้ ดังนี้

มาร์กซ์กล่าวถึงการครอบงำหรือชนชั้นครอบงำผ่านความคิดเรื่องชนชั้นปกครอง (ruling elite) คือ เมื่อสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เกิดการจัดแบ่งชนชั้นทางสังคมด้วยทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล เป็นชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตและชนชั้นที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ของทั้งสองชนชั้นในระบบเศรษฐกิจดำเนินและผลิตซ้ำผ่านโครงสร้าง คุณค่า และความเชื่อที่หลากหลาย ฉะนั้น ความสัมพันธ์ที่ปรากฏคือ การครอบงำและการอยู่ใต้การครอบงำจึงพบได้ในสถาบันทางสังคม โดยกลุ่มสังคมครอบงำหรือชนชั้นปกครอง คือ กลุ่มที่เป็นเจ้าของและควบคุมปัจจัยการผลิต ทั้งนี้เพื่อผูกขาดความมั่งคั่งและอำนาจทางการเมืองของชนชั้นตนเองเอาไว้ ทั้งนี้ ความเชื่อและคุณค่าที่ดำรงอยู่ในสังคมได้สะท้อนและบ่งบอกความชอบธรรมของความสัมพันธ์ของการผลิตที่ดำรงอยู่ ชนชั้นปกครองได้สร้างอุดมการณ์ (ideology) ของการครอบงำในสังคม ซึ่งสิ่งนี้ได้พิสูจน์อำนาจและอภิสิทธิ์ของชนชั้นครอบงำ ขณะเดียวกันได้ซ่อนการครอบงำด้วยการขูดรีดส่วนเกินจากสมาชิกในสังคมของชนชั้นครอบงำเช่นกัน (Haralambos, Holborn and Heald, 2004: xvii, 11)

สำหรับเวเบอร์จากความคิดเรื่องชนชั้น เขากล่าวว่า โครงสร้างของการจัดแบ่งชนชั้นดำรงอยู่ในบริบททางสังคมเฉพาะ ซึ่งเวเบอร์เรียกว่า ระบบของการครอบงำ (system of domination) หรืออำนาจที่ถูกค้ำอง (authority) ระบบของการครอบงำถูกกำหนดขึ้นจากสององค์ประกอบที่ปฏิสัมพันธ์กัน คือ (Crompton, 1993: 29-30)

1. ความเชื่อเกี่ยวกับความชอบธรรม (belief about legitimacy) โดยการใช้อำนาจจะเป็นอำนาจที่ชอบธรรมเมื่อผู้นำได้ยืนยันสิทธิในการออกคำสั่งของเขา และประชาชนก็เชื่อว่ามันคือหน้าที่ที่เขาจะต้องเชื่อฟัง ทั้งนี้ผู้ที่ใช้อำนาจก็พยายามเสมอที่จะสร้างความเชื่อลงไปในความถูกต้องของการครอบงำ เพื่อที่จะให้การใช้พลังเหล่านั้นนำไปสู่เสถียรภาพในระยะยาว ในขณะที่คนที่ถูกครอบงำก็ยอมรับถึงความชอบธรรม เพราะพวกเขาต้องฟังพหุอำนาจของผู้ครอบงำทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่ต้องการเครื่องมือที่เชื่อมระหว่างคนที่เป็นผู้นำกับคนหมู่มาก เพื่อนำเอาคำสั่งไปบังคับใช้ได้

เวเบอร์ได้แยกการครอบงำออกเป็น 3 แบบ คือ (Turner, 1998: 214-219)

1. การครอบงำแบบบารมี (*charismatic domination*) คนที่มีบารมีจะมีลักษณะพิเศษต่างจากคนทั่วไป ทั้งนี้พื้นฐานของการครอบงำแบบบารมี อยู่บนฐานของการแสดงออกซึ่งความพิเศษให้เห็นได้ชัดและประสบความสำเร็จ และบนฐานของการที่ผู้ตามยอมรับคนที่มีความพิเศษนั้นๆ

2. การครอบงำแบบดั้งเดิม (*traditional domination*) ถูกกำหนดจากความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีตหรือจากสิ่งที่ถูกสืบทอดมา โดยสิ่งเหล่านี้จะไม่ถูกท้าทายด้วยเหตุผล Weber ทำให้เห็นภาพของการครอบงำแบบดั้งเดิม โดยอธิบายว่า การจัดแบ่งลำดับชั้นในแต่ละสังคมก่อนข้างจะตายตัว เนื่องจากตำแหน่งงานของบุคคลในระบบสังคมถูกกำหนดมาตั้งแต่เกิดโดยวิถีหรือธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันเรื่อยมาของแต่ละสังคม

3. การครอบงำแบบกฎหมายเชิงเหตุผล (*rational – legal domination*) เป็นแบบของการครอบงำที่อยู่บนพื้นฐานของกฎหมาย เพราะบรรทัดฐานทางกฎหมายใดๆก็ตามล้วนสามารถถูกสร้างหรือถูกเปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการในการร่างที่ถูกต้อง ฉะนั้นพื้นฐานของความชอบธรรมในการครอบงำแบบนี้จึงอยู่บนกระบวนการ ซึ่งประชาชนเชื่อว่า กฎหมาย คือ ความชอบธรรม เหมือนกับการที่เขาเห็นว่าผู้นำของเขามีสิทธิ์ที่จะกระทำการ เมื่อพวกเขาได้ถูกเลือกให้เข้าไปอยู่ในตำแหน่งด้วยกระบวนการที่ถูกต้อง

จากความคิดเรื่องการครอบงำข้างต้น บูร์ดิเยอได้รับอิทธิพลทั้งจากมาร์กซ์และเวเบอร์เพราะสำหรับบูร์ดิเยอการครอบงำ (*domination*) เกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลตระหนักและรับรู้ถึงความแตกต่าง อันเนื่องจากการที่ปัจเจกบุคคลอยู่ในกลุ่มและชนชั้นที่แตกต่างกัน มีทุนเศรษฐกิจและทุนทางสังคมไม่เท่ากัน โดยชนชั้นครอบงำจะเป็นกลุ่มคนที่มีทุนเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมที่มากกว่าและได้รับการยอมรับจากสังคมเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นที่มีทุนน้อยกว่า เช่น ชนชั้นกรรมากร ชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ฯลฯ แต่การครอบงำไม่ใช่การกระทำที่จะถูกใช้ได้โดยตรงไปตรงมา และด้วยไม่ใช่การกระทำง่ายๆ โดยกลุ่มของตัวเองแสดงที่เป็นชนชั้นครอบงำ หากแต่เป็นผลทางอ้อมของความซับซ้อนของกลุ่ม ที่เข้าไปอยู่ภายในเครือข่ายของพลังที่ตัดกันอยู่ (*intersect constraints*) ซึ่งแต่ละกลุ่มที่ครอบงำก็คงอยู่ในนามของทุกกลุ่ม ดังที่บูร์ดิเยอได้กล่าวถึงการครอบงำว่า

การครอบงำ ถึงแม้ว่าเมื่ออยู่บนฐานของพลังที่เปลือยเปล่าจากอาวุธหรือเงิน แต่ก็จะมีมิติเชิงสัญลักษณ์เสมอ รวมทั้งเป็นการแสดงออกของความจำนน การเชื่อฟัง เหล่านี้เป็นการกระทำของความรู้และการรับรองซึ่งเป็นการนำเอาโครงสร้างที่รับรู้ได้ไปประยุกต์ใช้กับทุกๆ สิ่งในโลก และโดยเฉพาะกับโครงสร้างสังคม¹⁹ (Bourdieu, 2000: 172)

เมื่อพิจารณา*สาบิตุส* การจัดแยกประเภทของการปฏิบัติ (practical taxonomy) และทุนร่วมกัน พบว่า “ความแตกต่าง” ทำให้เกิด “ความโดดเด่น” โดยบูร์ดิเยอเรียกความโดดเด่นเมื่อเข้ามาอยู่ในพื้นที่ทางสังคมว่า “การครอบงำ” (domination) ตัวแสดงที่ถูกครอบงำ (dominated) ถูกทำให้เชื่อในการปฏิบัติที่เป็นการแบ่งแยกว่า สามารถเติมเต็มหน้าที่ทางสังคมให้เป็นผู้แบ่งแยกทางสังคม สิ่งนี้นำไปสู่การจัดแยกประเภท เช่น ทางการศึกษา โดยตัวแสดงเพียงแค่ทำให้ดีในสิ่งที่พวกเขาต้องการ เพราะพวกเขาคิดว่าพวกเขากำลังทำบางสิ่งบางอย่างมากกว่าสิ่งที่เขาทำ และเพราะพวกเขาเชื่อในสิ่งที่เขาคิด สิ่งที่เขาทำ ซึ่งก็คือ *คนโง่ที่ถูกทำให้โง่* โดยพวกเขาคือเหยื่อของการกระทำของตัวเอง (Bourdieu, 1998b: 39)

การครอบงำและการยอมรับการครอบงำ จึงเป็นมากกว่าวิถีของกระบวนการ เพราะประเด็นเรื่องเพศ เชื้อชาติ วัฒนธรรม ภาษา หรือรูปแบบอื่นๆ ของการครอบงำเชิงสัญลักษณ์ ไม่ได้ถูกแสดงออกอย่างเป็นเหตุเป็นผลกับการรับรู้อย่างมีสติ หากแต่เป็นความคลุมเครือจากการแสดงออกของ*สาบิตุส* เนื่องจากแบบแผนของการรับรู้และความชื่นชอบที่ฝังตัวอยู่ในรูปแบบของ*สาบิตุส* อยู่ได้หรือต่ำกว่าระดับการตัดสินใจอย่างเป็นเหตุเป็นผลของจิตสำนึก (conscious) และการควบคุมของเจตนาธรรมณ์ ดังนั้น การปฏิบัติหรือการแสดงออกอันเนื่องมาจาก*สาบิตุส* จึงเป็นเรื่องของจิตไร้สำนึก (unconscious) (Bourdieu, 1977a: 78-79) และการที่ปัจเจกบุคคลรับรู้ถึงการดำรงอยู่ของชนชั้นก็หมายความว่าความแตกต่างที่เกิดขึ้นได้ดำรงอยู่ใน*สาบิตุส*ของปัจเจกบุคคลผ่านการรับรู้และการแสดงออกที่เรียกว่า*สาบิตุส*ของชนชั้น (class habitus)

¹⁹ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Domination, even when based on naked force, that of arms or money, always has a symbolic dimension, and acts of submission, of obedience, are acts of knowledge and recognition which, as such,, implement cognitive structures capable of being applied to all the things of the world, and in particular to social structures.”

การครอบงำ (domination) ไม่ใช่แค่การถูกครอบงำในความคิดเท่านั้น แต่คนที่ถูกครอบงำได้ผลิตซ้ำโครงสร้างของการถูกครอบงำที่ตนเองเป็นทาสอย่างไม่ตั้งใจ นั่นหมายความว่า “ทุกๆ กลยุทธ์ของการผลิตซ้ำเป็นกลยุทธ์ของความชอบธรรม (legitimate)” ดังที่บูร์ดิเยอกล่าวไว้ว่า

ตัวแสดงแต่ละคน ไม่ว่าจะรับรู้หรือไม่ ไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่ ก็คือผู้ผลิตและผู้ผลิตซ้ำความหมายเชิงวัตถุวิสัย เพราะการงานและกระทำของเขาคือผลผลิตของหลักการการผลิต ซึ่งเขาไม่ได้เป็นผู้สร้างและไม่มีจิตสำนึกในการควบคุมจัดการ²⁰ (Bourdieu, 1977a: 79)

เมื่อพิจารณาการผลิตซ้ำ การครอบงำ ร่วมกับ *ฮาบิตุส* พบว่า การผลิตซ้ำเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับสิ่งที่บุคคลเห็นว่ามีคุณค่าด้วยการปฏิบัติ (practice) ไม่ใช่โครงสร้างของการรับรู้ในรูปแบบของการมีสติรับรู้ หากแต่เป็นการแสดงออก (disposition) ของร่างกายโดยจะถูกทำให้เป็นประสบการณ์อย่างเป็นธรรมชาติ โดยที่แหล่งกำเนิดในสังคมไม่ได้ตระหนักถึง ดังที่บูร์ดิเยอกล่าวไว้ว่า

ฮาบิตุส เป็นสิ่งที่อยู่ที่พื้นฐานของกลยุทธ์ของการผลิตซ้ำ มีแนวโน้มที่จะรักษาการแบ่งแยก ระยะห่าง และความสัมพันธ์ของกฎระเบียบของการจัดลำดับหรือระเบียบ ดังนั้นเมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในการปฏิบัติ (ถึงแม้ว่าจะไม่ไปไปด้วยการตระหนักรู้หรือด้วยความตั้งใจ) ในการผลิตซ้ำของระบบรวมของความแตกต่างของระเบียบสังคมที่ประกอบกันขึ้นมา²¹ (Bourdieu, 1998b: 3)

เพื่อให้เห็นการครอบงำและการผลิตซ้ำการครอบงำที่ชัดเจนขึ้นบูร์ดิเยอจึงได้อธิบายดังตาราง 2.5

²⁰ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Each agent, wittingly or unwittingly, willy nilly, is a producer and reproducer of objective meaning. Because his actions and works are the product of a *modus operandi*²⁰ of which he is not the producer and has no conscious mastery.”

²¹ ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “*Habitus* is thus at the basis of strategies of reproduction that tend to maintain separations, distances, and relations of order(ing), hence concurring in practice (although not consciously or deliberately) in reproducing the entire system of differences constitutive of the social order.”

Table 9 Social origin of members of the dominant class, by class fraction (%), 1970.^a

Father's class fraction	Son's class fraction					
	Industrial employers	Commercial employers	Professions	Engineers	Public-sector executives	Teachers (higher and secondary)
Industrial employers	33.5	2.8	2.3	6.1	4.4	1.5
Commercial employers	1.9	31.0	0	1.8	5.0	0.8
Professions	0.6	0.9	20.0	0.9	2.4	7.6
Engineers	0	0	6.4	6.7	2.3	4.6
Public-sector executives	1.9	3.3	9.9	13.2	14.2	7.6
Teachers (higher and secondary)	0.6	0	2.9	2.7	0.3	6.1
Whole class	38.5	38.0	41.5	31.4	28.7	28.2

Source: C.S. II (1970).

a. In each row the italic figure indicates the strongest tendency.

ตาราง 2.5 กำเนิดทางสังคมของสมาชิกของกลุ่มครอบงำ (Bourdieu, 1989: 121)

จากตาราง บูร์ดิเยอได้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงการครอบงำของชนชั้น โดยจะพบว่าอาชีพของบุตรจะสอดคล้องกับอาชีพของบิดาในทุกๆ กลุ่มอาชีพ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ ไม่ใช่ความเหมือนกันโดยบังเอิญ แต่หมายความว่ามีการสืบทอดด้วยการครอบงำทางชนชั้นและวัฒนธรรม

บูร์ดิเยอยังได้อธิบายการครอบงำ และชนชั้น ผ่านความคิดเรื่องรสนิยมและศิลปะว่า การบริโภคศิลปะหรือการบริโภควัฒนธรรมนั้น เป็นการสนับสนุนการสร้าง *ความชอบธรรม* ให้ความแตกต่างของสังคม เพราะเมื่อเราพิจารณาถึงศิลปะและความงามของชนชั้นกลาง พบว่าได้สะท้อนให้เห็นถึงความ โน้มเอียงที่จะแสดงถึงศิลปะและความงามที่ห่างไกลจากเรื่องที่เป็นเชิงหน้าที่ ในขณะที่รสนิยมทางวัฒนธรรมของคนธรรมดาทั่วไป กลับถูกกำหนดลักษณะโดยความชื่นชมกับโลกและธรรมชาติ เห็นได้จากครอบครัวของชนชั้นกลางที่มีการสืบทอดมรดกด้านศิลปะและความงาม คุณค่าของศิลปะและความงามของครอบครัวถูกตัดสินไม่เพียงแต่ในเชิงรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังถูกตัดสิน โดยการสนับสนุนให้มีการผลิตซ้ำของงานของบรรพบุรุษ เพราะการได้สัมผัสกับงานของบรรพบุรุษอยู่ทุกวัน ได้มีการส่งผ่านความรู้สึกของการเป็นเจ้าของมากกว่างานที่ปราณีตงดงาม นี้คือ โลกที่ถูกตัดสินถึงการคงอยู่ด้วยความสมบูรณ์แบบ ความกลมกลืนและความงาม เมื่อเป็นดังนี้ ความสัมพันธ์ในสังคมจึงถูกทำให้เป็นรูปธรรมในรูปของความคุ้นเคยกับวัตถุ อาจโดยแบบของความยากจน ความร่ำรวย ความเหมือน ความต่าง ความงาม ไม่งาม ที่ได้ประทับผ่านประสบการณ์เชิงกายภาพโดยไม่รู้ตัว (Bourdieu, 1989: 77)

การผลิตซ้ำโครงสร้างที่ครอบงำสังคม ขึ้นกับว่าขณะนั้นคุณค่าทางวัฒนธรรมเรื่องใดเป็นเรื่องเด่น น่าสนใจ และถูกนำเสนอเป็นการทั่วไป โดยที่เนื้อหาและบริบททางการเมืองและประวัติศาสตร์จะถูกนำมากำหนดด้วย การที่ปัจเจกบุคคลจากชนชั้นต่างๆ รับรู้ถึงคุณค่าที่ต่างกันของทุนประเภทต่างๆ ก่อให้เกิดภาวะที่เรียกว่า *ความขัดแย้งทางชนชั้น (class struggle)* ซึ่งก็คือ การที่ชนชั้นรับรู้ในคุณค่าของทุนแตกต่างกัน และอาจต้องการให้สิ่งที่ตนเห็นว่ามีความค่านั้นได้รับการ

ยอมรับจากสังคม หากความแตกต่างที่เกิดขึ้นได้ผลิตซ้ำโครงสร้างและค่านิยมของชนชั้นที่ครอบงำ (dominate) ก็หมายความว่ากลุ่มที่ถูกครอบงำ (dominated) อยู่ นั่น ไม่ได้รู้สึกถึงการครอบงำที่ดำรงอยู่ บุร์ดิเยอเรียกสภาพการณ์เช่นนี้ว่า ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence)

ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ คือ การสร้างภาพลวงตาที่ถูกกำหนดให้เกิดขึ้นผ่านความยินยอม และกลายสภาพเป็นการถูกครอบงำ การถูกครอบงำที่เกิดขึ้นไม่สามารถถูกส่งกลับคืนไปยังผู้ครอบงำได้ เพราะความเข้าใจในสภาพการณ์และความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้ถูกครอบงำของผู้ครอบงำจะสามารถใช้ความรู้เป็นเครื่องมือได้เท่านั้น “ความรู้” จึงเป็นเพียงแค่แบบของโครงสร้างของความสัมพันธ์ของการครอบงำที่จะทำให้ความสัมพันธ์ปรากฏขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ (Bourdieu, 1977a: 190-195) ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) จึงเป็นภาวะของความผิดพลาดในการรับรู้ (misrecognition) โดยเป็นภาวะของแนวโน้มในการมองเพียงแค่ความแตกต่างในวิถีชีวิตระหว่างความแตกต่างของปัจเจกบุคคล เพราะตำแหน่งของปัจเจกบุคคลในโครงสร้างชนชั้นสังคมถูกทำให้คลุมเครือ ดังที่บุร์ดิเยอกล่าวไว้ว่า

ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ คือ ความรุนแรงที่บีบบังคับการยอมจำนน ซึ่งโดยตัวเองไม่ถูกรับรู้ หากแต่อยู่บนความคาดหวังร่วมกันหรือความเชื่อที่สังคมพร่ำสอน²² (Bourdieu and Wacquant, 1992: 103)

ชนชั้นครอบงำ (dominant class) ได้ยืนยันถึงมุมมองของวิถีชีวิตประจำวันของตนเองว่าเป็นเหมือนจุดที่เป็นมาตรฐานของรสนิยมที่ดีที่คนอื่น ๆ ปรารถนา เป็นสิ่งที่สร้างความชอบธรรมให้กับชนชั้น และทำให้ตนเองมีความแตกต่างจากชนชั้นอื่น ดังนั้นความแตกต่างในรสนิยมของชนชั้น โดยตัวเองแล้วจึงเป็นผลผลิตของบุร์ดิเยอของแต่ละชนชั้น ที่ทุกคนจะพัฒนาในระหว่างที่ตัวเองเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์อันเนื่องมาจากรูปแบบทางเศรษฐกิจ (Bourdieu, 1998a: 3-6)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการครอบงำ การผลิตซ้ำ หรือปฏิบัติการใดๆ ก็ “ไม่มีอะไรมากไปกว่า ‘ความสมคูลชั่วคราว’ ซึ่งเป็นช่วงเวลาภายใต้พลวัต” (Bourdieu, 1990: 141)

²² ภาษาอังกฤษว่าไว้ว่า “Symbolic violence is the violence which extorts submission, which is not perceived as such, base on “collective expectation” or socially inculcated beliefs.”

บททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ อาจแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่ม *กลุ่มแรก* เป็นวรรณกรรมภาษาอังกฤษที่นำเอาแนวคิดของบูร์ดิเยอไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ในสังคมต่างๆ จึงเกิดการวิพากษ์แนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ไปพร้อมๆ กัน *กลุ่มที่สอง* เป็นงานที่นำเอาแนวคิดของบูร์ดิเยอไปศึกษาและอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทย โดยยังไม่เกิดการวิพากษ์แนวคิดเนื่องจากแนวคิดของบูร์ดิเยอยังไม่แพร่หลายจึงยังไม่เกิดงานที่สามารถเปรียบเทียบเพื่อทำความเข้าใจอันนำไปสู่การวิพากษ์ได้ และ*กลุ่มสุดท้าย* คือ วรรณกรรมทั้งภาษาอังกฤษและไทยที่ศึกษาชนชั้น ชนชั้นนำ ปัจจัยการกำหนดชนชั้น โดยไม่ได้ใช้แนวคิดของบูร์ดิเยอ

1. วรรณกรรมที่นำเอาแนวคิดไปอธิบายปรากฏการณ์และวิพากษ์แนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu)

งานเขียนของบูร์ดิเยอเป็นที่แพร่หลายทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ที่ศึกษางานของบูร์ดิเยอนอกจากจะนำไปใช้ประโยชน์แล้ว บางส่วนก็มีข้อวิพากษ์รวมทั้งข้อเสนอแนะ โดยเฉพาะในส่วนของกรอบความคิดที่บูร์ดิเยอเสนอ ได้แก่

Michele Lamont (2005: 113-124) ไม่เห็นด้วยกับลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะของการสนับสนุนและนำไปสู่การผลิตซ้ำทางชนชั้นของบูร์ดิเยอ โดยสิ่งที่ Lamont เห็นต่างไป คือ

1. บูร์ดิเยอได้ชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างสามารถแปลความได้โดยตรงไปสู่การทำให้เกิดลำดับชั้น (hierarchicalization) ในขณะที่งานวิจัยของ Lamont กลับเสนอว่า ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นลำดับชั้นนี้ มีความซับซ้อนมากกว่าที่เห็น ทั้งนี้เพราะปรากฏความหลากหลายในความเข้มแข็งของสนามเชิงสัญลักษณ์ นั่นหมายความว่าข้อเสนอนี้ขัดแย้งกับสิ่งที่บูร์ดิเยอเรียกว่า สนามแห่งอำนาจซึ่งปัจเจกบุคคลได้เข้าไปมีส่วนร่วมตามหลักของ zero-sum game ในเครือข่ายสังคมที่ใกล้ชิดกัน

2. ในขณะที่บูร์ดิเยอเน้นและให้ความสำคัญกับลักษณะหรือสัญลักษณ์ของสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ว่ามีความสำคัญมากกว่าสถานภาพด้านอื่นๆ โดยผู้คนเน้นเรื่องคุณค่าทางศีลธรรม เพียงเพื่อเป้าหมายในการปรับตำแหน่งทางสังคมของพวกเขาเท่านั้น แต่ Lamont ได้ชี้ให้เห็นว่า งานของบูร์ดิเยอประเมินความสำคัญของสัญลักษณ์เชิงคุณธรรมต่ำเกินไปเป็นอย่างมาก และทำให้สัญลักษณ์เชิงคุณธรรมมีลักษณะเป็นอภิสิทธิ์ที่จะถูกตระหนักได้เฉพาะกับคนกลุ่มเล็กๆเท่านั้น เพราะจากการสัมภาษณ์ Lamont พบว่า การที่คนๆ หนึ่งเคารพในศีลธรรม เป็นเพราะศีลธรรมคือคุณค่า ในฐานะที่เป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพบว่า มีคนกลุ่มใหญ่จำนวนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จจากชนชั้นกลางสูง ให้สัมภาษณ์ว่า พวกเขาไม่เคารพในความหลอกลวง ความไม่ซื่อสัตย์ และการไฝ่สูงในสังคม สิ่งนี้ทำให้ Lamont เชื่อว่า

สถานภาพทางศีลธรรมที่สูง คือ ทรัพย์สินที่มีคุณค่าในตัวเอง ฉะนั้น สิ่งนี้ทำให้ Lamont สามารถสรุปได้ว่า สนามทางด้านศีลธรรมเป็นหนึ่งในจุดบอดที่สำคัญทางทฤษฎีของบูร์ดิเยอ

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้นนั้น เปลี่ยนได้ข้ามเวลาและสถานที่ และที่สำคัญคือ งานของบูร์ดิเยออยู่บนฐานที่ไม่ใช่แค่ทัศนคติของคนฝรั่งเศส แต่เป็นทัศนคติของคนปารีส

3. ในขณะที่บูร์ดิเยออ้างว่า มุมมองหรือทัศนคติจากทั่วทุกมุมโลกถูกกำหนดจาก *ฮาบิตุส* แต่ Lamont ได้ทำการวิเคราะห์โดยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการตระหนักถึงบทบาทของการเป็นผู้กำหนดของโครงสร้างระดับมหภาคและวัฒนธรรมที่เป็นที่รู้จักในสังคม ในการกำหนดรสนิยมและความชื่นชอบ ซึ่งบูร์ดิเยอไม่ได้วิเคราะห์ ข้อบกพร่องนี้ไม่ต่างจากการที่บูร์ดิเยอไม่ได้วิเคราะห์ว่าทรัพย์สินทางวัฒนธรรมถูกกำหนดหรือถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร โดยเฉพาะเมื่อการวิเคราะห์ของบูร์ดิเยอสามารถสรุปได้ว่า ตัวแสดงทางสังคมที่พร้อมด้วยทุนจำนวนหนึ่งที่เหมือนกันและมีเส้นทางทางสังคมที่เหมือนกัน จะมีทัศนคติและรสนิยมที่เหมือนกัน โดยเป็นอิสระจากสังคมที่พวกเขาดำรงอยู่

นอกจากนี้ในกรณีของคนอเมริกัน ปรากฏว่าผู้คนจากชนชั้นกลางสูง (upper-middle class) มีวัฒนธรรมที่เป็นที่รู้จักที่กว้างและมีความชื่นชอบที่หลากหลาย ดังนั้นภายใต้บริบทเช่นนี้ ความชื่นชอบของผู้คนถูกกำหนดผ่านระบบการอ้างอิงกับการสื่อสารที่ใกล้ชิด และด้วยเหตุผลนี้ทำให้ Lamont ตั้งคำถามกับกรอบความคิดของ บูร์ดิเยอเรื่องสนามแห่งอำนาจ

Margaret Archer (2005: 125-142) กล่าวถึง ลักษณะของกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ว่าโครงสร้างของระบบการศึกษาที่กระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น เป็นสิ่งที่บูร์ดิเยอละเว้นในการกล่าวถึง โดยโครงสร้างของระบบการศึกษาสำหรับ Archer ในที่นี้คือ ระบบการศึกษาของรัฐ (state education system) ที่เป็นระบบการศึกษาในระดับชาติ โดยเมื่อพิจารณาเป้าหมายของบูร์ดิเยอในงาน *Reproduction in Education Society and Culture* ที่สร้างข้อเสนอที่เป็นสากลต่อการกำหนดเงื่อนไขของการส่งผ่านวัฒนธรรมในโครงสร้างสังคมใดๆ ก็ตามนั้น Archer ได้ตั้งคำถามถึงสิ่งที่เรียกว่า “ตรรกะของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” เพราะสิ่งที่บูร์ดิเยอเสนออยู่บนพื้นฐานของระบบการศึกษาของประเทศฝรั่งเศสที่ไม่มีความเป็นสากล (ข้อวิพากษ์เรื่องความเป็นสากลนี้เหมือนกับที่ Lamont ได้กล่าวไว้) รวมทั้งวิธีการเลือกอย่างไม่เป็นระบบของบูร์ดิเยอในการอธิบายก็มาจากประสบการณ์ของบูร์ดิเยอเอง ฉะนั้นจึงเป็นการผิดพลาดอย่างมากเมื่อนำเอาความคิดของบูร์ดิเยอไปตีความว่ามีความเป็นสากล นั้นหมายความว่า ทฤษฎีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของบูร์ดิเยอขาดความสมบูรณ์ อันเนื่องจากสมมติฐานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับธรรมชาติของระบบการศึกษาของประเทศฝรั่งเศส

William H. Sewell (1992: 1-29) กล่าวว่านิยาม*สภาวะ*มีลักษณะที่นิ่ง (stable) มากเกินไป เนื่องจาก*บรูดีเอ*อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นได้ แต่เกิดขึ้นอย่างช้าๆ โดยที่ไม่ได้ อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงของ*สภาวะ*เกิดจากส่วนใดและเกิดขึ้นได้อย่างไร Sewell จึงได้เสนอ หลักการ 5 ข้อ เพื่อแก้ปัญหาข้างต้น

1. ความหลากหลายของโครงสร้าง สังคมประกอบไปด้วยโครงสร้างจำนวนมากมายที่ทำงานในระดับที่แตกต่างกัน โดยความหลากหลายของสังคมหมายถึงการที่ตัวแสดงในสังคมในฐานะผู้ที่แสดงออกซึ่งพฤติกรรมสามารถปรับตัวได้ง่ายขึ้น
2. การเปลี่ยนย้ายของแบบแผน แบบแผนที่ตัวแสดงเข้าถึงเพื่อแสดงออกสามารถประยุกต์ข้ามบริบทได้
 1. ความไม่สามารถคาดการณ์ได้ของการสะสมทรัพยากร โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้ทรัพยากรในสนามและบริเวณที่แตกต่างกัน
 2. ความหมายที่หลากหลายของคำว่า “ทรัพยากร” แล้วแต่การตีความตามบริบทที่แตกต่างกันไป
 3. การซ้อนทับกันของโครงสร้าง เพราะเมื่อเรายอมรับว่าโครงสร้างมีความหลากหลาย โครงสร้างเหล่านั้นก็ต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ดังนั้นการซ้อนทับกันของโครงสร้างจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้

Richard Jenkins (1992: 76-78) ได้แย้งการนิยาม*สภาวะ* หรือ แนวปฏิบัติ (dispositions) ตามความหมายของ*บรูดีเอ*ว่าไม่มีอะไรมากไปกว่า “ทัศนคติ” แต่*บรูดีเอ*ได้ตอบว่า ถ้าพึ่งแต่การอธิบายด้วยคำว่าทัศนคติยังไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจคำว่า*สภาวะ*หรือแนวปฏิบัติ (dispositions) เพราะการจะใช้แทนได้นั้น ทัศนคติต้องหมายความรวมถึงเรื่องของการรับรู้รวมถึงปัจจัยที่มีผลกระทบ ซึ่งก็คือ ความคิดและความรู้สึก (thinking and feeling) และการที่*บรูดีเอ*ใช้คำว่าแนวปฏิบัติ (dispositions) ก็เนื่องมาจากคำว่า นี้ได้รวมเอาความหมายที่ต่างกันไว้ถึง 3 ความหมายคือ หมายถึง

1. ผลของการกระทำที่เป็นระบบ สามารถอธิบายได้ง่ายๆ ด้วยคำว่า โครงสร้าง
2. วิถีทางของสิ่งที่ดำรงอยู่
3. แนวโน้มหรือความโน้มเอียง

นอกจากนี้ยังกล่าวว่า แนวปฏิบัติ (dispositions) ทำให้*สภาวะ*ซึ่งคือส่วนสำคัญของการปฏิบัติสามารถเกิดขึ้นต่อไปได้เรื่อยๆ แต่ Jenkins กล่าวว่า ก็ยังเกิดปัญหาในด้านสถานภาพของคำว่า นี้ คือเกิดความซับซ้อนว่าแนวปฏิบัติเกิดขึ้นในระดับของจิตสำนึกหรือจิตใต้สำนึก เกิดปัญหาในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง*สภาวะ*กับประวัติศาสตร์ คือ ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นไปได้ของโลกทางวัตถุกับแนวปฏิบัติทางอัตวิสัยของ*สภาวะ* ปัญหาข้างต้น

พบว่าบูร์ดิเออได้รวมเอา “ความจริงของรูปแบบ” (ความเป็นไปได้) กับ “รูปแบบของความจริง” (ความคาดหวัง) เข้าไว้ด้วยกัน โดยที่ความจริงของรูปแบบเป็นการวิเคราะห์โครงสร้าง ขณะที่ความจริงของรูปแบบมีฐานอยู่ในความจริงในสังคมที่อยู่ภายใต้การศึกษา เมื่อรวมเอาทั้ง 2 ส่วนเข้าไว้ด้วยกัน กลไกของกระบวนการก็จะถูกนำไปใช้เพื่ออธิบายพฤติกรรมที่ทั้งไม่สามารถดำเนินไปได้ และไม่สามารถเป็นไปได้

บูร์ดิเออเสนอว่า บางสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา X ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุการณ์หรือพันธกิจที่เวลา X+1 และถึงแม้ว่าพฤติกรรมของบุคคลจะเป็นการยอมรับถึงความความเป็นไปได้ของอนาคตว่าจะเหมือนกับปัจจุบันก็ตาม ในรูปแบบนี้ หน้าที่ของการกระทำจึงสามารถอ่านออกได้จากผลลัพธ์ของการกระทำ (Jenkins, 1992: 80)

ด้วยข้อเสนอนี้ทั้ง Jenkins และ Elster เห็นพ้องกันว่า การอธิบายดังกล่าวบ่งชี้ถึงลักษณะของแนวคิดหน้าที่นิยม (functionalism) ที่เป็นเสมือนหนึ่งเส้นด้ายที่ถักทอร้อยความคิดทางทฤษฎีของบูร์ดิเออ โดยเป็นการบ่งชี้หรือการอธิบายที่ขาดซึ่งกลไกในการเชื่อมความเป็นเหตุเป็นผลระหว่าง*ฮาบิตูส*กับสิ่งที่บุคคลกระทำ และถึงแม้ว่าจะมีใครสักคนเชื่อ ก็ไม่ยากที่จะเห็นถึงการทำงานของรูปแบบดังกล่าว บูร์ดิเออได้ตอบข้อกล่าวหาข้างต้นของ Jenkins และ Elster ดังนี้ (Jenkins, 1992: 82)

1. *ฮาบิตูส*จะทำงานในความสัมพันธ์บนพื้นที่ของสังคมเท่านั้น และแม้*ฮาบิตูส*จะเหมือนกันก็สามารถสร้างการปฏิบัติที่แตกต่างกันได้ ขึ้นอยู่กับว่า*ฮาบิตูส*กำลังอยู่บนพื้นที่หรือเขตสังคมแบบใด
2. *ฮาบิตูส*สามารถถูกทำให้เปลี่ยนไปได้ โดยสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งความคาดหวังหรือแรงบันดาลใจก็สามารถทำให้*ฮาบิตูส*เปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยเช่นกัน หมายความว่า *habitus* สามารถถูกควบคุมได้ อันนี้เป็นผลจากการควบคุมของจิตใต้สำนึกและการวิเคราะห์สังคม
3. ยุทธศาสตร์เป็นตัวเชื่อมระหว่างคำว่า “practice” “habitus” “field” โดยที่ยุทธศาสตร์คือผลที่ดำเนินมาของปฏิสัมพันธ์ระหว่างการแสดงออกของ*ฮาบิตูส*ท่ามกลางข้อจำกัด และความเป็นไปได้

Jim Wolfreys (Wolfreys, <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj87/wolfreys.htm>) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า สิ่งที่เป็นปัญหาสำหรับงานของบูร์ดิเออคือ

1. การไม่ได้อธิบายถึงกำเนิดของของชนชั้นและโครงสร้างของการครอบงำ
2. “ทุน” โดยตัวของตนเองแล้วมีแนวโน้มที่จะลดทอนตัวเองลงได้หรือไม่
3. ถ้าชนชั้นอยู่ในโครงสร้างสังคม และชนชั้นของปัจเจกบุคคลถูกนิยามว่าเป็นเงื่อนไขในการผลิต ฉะนั้นการเกิดขึ้นของชนชั้นอาจถูกมองว่าไม่ได้เป็นผลผลิตของการครอบงำ

Jacques Bouvereese (1999: 4, 45-47) กล่าวว่า ถึงแม้*ฮาบิตุส*จะถูกนำเสนอเพื่อก้าวข้าม วิกฤติภาวะของการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ที่อาจเป็นการกระทำด้วยความมีเหตุมีผล หรือโดย สาเหตุที่เป็นความป่าเถื่อน แต่ส่วนใหญ่แล้วการต้านทานต่อ*ฮาบิตุส*มาจากสมมติฐานที่ว่า*ฮาบิตุส* จะต้องทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นการเน้นกลไกเชิงเหตุผล เพราะมักจะมีแนวโน้มที่จะกล่าว หรือที่กัทักได้ว่าการอธิบายพฤติกรรมจะต้องเป็นในเชิงที่มีเหตุมีผล และเพราะ*ฮาบิตุส*ไม่ใช่ผู้สร้าง เราจึงอาจที่กัทักอย่างคร่าวๆ ได้ว่าอาจด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง*ฮาบิตุส*จึงจะต้องเกี่ยวข้องกับกลไกเชิง เหตุผลที่ซ่อนอยู่ โดยที่การวิเคราะห์ของบูร์ดิเอนั้นล้มเหลวในการแสดงให้เห็น

บูร์ดิเอนให้ความสำคัญกับคำว่า ‘กฎ’ (rule) โดยพบการใช้คำๆ นี้ของบูร์ดิเอนในความหมาย ที่แตกต่างกันอย่างน้อย 2 ความหมาย คือ

1. “กฎ” ในฐานะที่เป็นการอธิบายสมมติฐานที่ถูกสร้างขึ้นโดยนักทฤษฎี เพื่ออธิบายในสิ่งที่ เขาเห็น

2. กฎ” ในฐานะที่ควบคุมการปฏิบัติของตัวแสดงอย่างแท้จริง

ความสับสนในการใช้คำนี้ ได้นำไปสู่การเป็นเสมือนกับแหล่งของการปฏิบัติตามทฤษฎี ของตัวแสดงซึ่งถูกสร้างขึ้นมา เพื่ออธิบายการปฏิบัตินั้น แต่เพื่อให้เกิดการอธิบายที่สับสนนี้บูร์ดิเอน จึงมักจะแสดงถึงความคิดของตัวเองผ่านถ้อยคำหรือกลยุทธ์ของเขา ซึ่งคือ*ฮาบิตุส*และแนว กิริยามากกว่าจะใช้คำว่า “กฎ”

Quine, W.V (Bouvereese, 1999: 60-61) ได้ตั้งคำถามกับวิธีการในการอธิบายของ*ฮาบิตุส* และแนวกิริยา (dispositions) โดยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การอธิบายการแสดงออกของนิสัย คล้ายกับการ ที่เราคิดถึงเรื่อง “หนึ่ง” ซึ่งคนก็หวังว่าจะสามารถได้คืนได้ในวันหนึ่งข้างหน้า โดยการสร้างคำอธิบาย เรื่องทรัพย์สินที่มีโครงสร้างคล้ายกัน ขณะเดียวกันก็เห็นด้วยว่าการอธิบายของบูร์ดิเอนมีความ ชัดเจนว่า ความชอบธรรมในการใช้คำว่าแนวกิริยา (dispositions) นั้นไม่สามารถลดทอนได้หาก ปราศจากความจำเป็น

James Bohman (1999: 148 - 150) วิพากษ์กรอบความคิดเรื่อง “*ฮาบิตุส*” ว่า มีลักษณะเชิง กลไกที่มีลักษณะเป็นตัวกำหนดเชิงกลไก (mechanical determination) นอกจากนี้คำอธิบายอื่นๆ ก็มี ปัญหาเพราะ

ประการแรก *ฮาบิตุส*ไม่ใช่คำอธิบายที่ครบถ้วน หรือสมบูรณ์มากไปกว่าที่บูร์ดิเอนต้องการ ใช้แทนที่

ประการที่สอง หลายๆ ปรัชญาการณที่บูร์ดิเอนกล่าวถึงน่าจะถูกอธิบายได้ดีกว่าการใช้คำเ มโนทัศน์เรื่อง*ฮาบิตุส*

ประการที่สาม บรรดาผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ของบรรดาทฤษฎีปฏิบัติการที่มีต่อความเป็นจริงของสังคมไม่ได้ถูกอธิบายอย่างดีที่สุด

ประการที่สี่ การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของการครอบงำจะขึ้นอยู่กับการสร้าง “โลกใหม่” หรือ “สามัญสำนึกใหม่” ทั้งหมดเสมอ

ประการที่ห้า ไม่มีเหตุผลว่าเหตุใดการอธิบายบทบาทของเหตุผลที่เกี่ยวกับการปฏิบัติในสังคมศาสตร์ จึงไม่สามารถรวมเอาเรื่องของความตั้งใจ ปรัชญาการณที่มีลักษณะของการบังคับและสร้างขึ้น เอามาใช้ได้ในเวลาเดียวกัน

John Katsillis และ Richard Rubinson (1990: 270 – 279) ได้ศึกษาบทบาทของทุนวัฒนธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างความไม่เท่าเทียมกันของภูมิหลังทางสังคม กับการประสบความสำเร็จในการศึกษา โดยใช้ข้อมูลจากตัวอย่างของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของกรีก โดยในงานชิ้นนี้ผู้ศึกษาได้ประเมินรูปแบบ (model) ที่ว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของการประสบความสำเร็จในโรงเรียน กับตำแหน่งทางชนชั้นของครอบครัวและสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และในการวิเคราะห์ผลการศึกษา พบว่า ทั้งตำแหน่งทางชนชั้นของบิดาและสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว เป็นสิ่งที่กำหนดทุนวัฒนธรรมของเด็กนักเรียน นอกจากนี้ยังพบว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะบ่งชี้ว่าทุนวัฒนธรรมมีผลทางตรงต่อการประสบความสำเร็จทางการศึกษา ในขณะที่การผลิตซ้ำการจัดลำดับชั้นทางสังคมในประเทศกรีกปรากฏผ่านการศึกษาในโรงเรียน (schooling) ความสามารถของเด็กนักเรียน และความพยายามของเด็กนักเรียน ซึ่งเหล่านี้ คือ กลไกหลักในการดำรงรักษาไว้และสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการผลิตซ้ำ

Archana Singh-Manoux และ Michael Marmot (2005) ได้ศึกษาบทบาทของกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมในการอธิบายถึงความไม่เท่าเทียมกันในด้านสุขภาพ โดยการศึกษาพบว่า การคัดสรรทางสังคม โครงสร้าง และการแสดงออกซึ่งพฤติกรรม ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันผ่านกลไกการกล่อมเกลาทางสังคม ซึ่งความสัมพันธ์ในที่นี้เป็นกระบวนการที่กระทำผ่านโครงสร้างสังคมที่ได้ก่อรูปแบบพฤติกรรมและมีผลกับสุขภาพ ทั้งนี้กระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมเกี่ยวข้องกับการส่งผ่านทัศนคติ ความเชื่อ พฤติกรรมภายในรุ่นและระหว่างรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ทั้งนี้พบความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันระหว่างทฤษฎีกล่อมเกลาทางสังคมกับความคิด *habitus* ของบูร์ดิเยอ

Simon Gunn (2005) ได้ศึกษาและพิจารณาถึงวิธีการที่จะนำเอาทางด้านวัฒนธรรม และทุนวัฒนธรรม (Culture and Cultural Capital) ของบูร์ดิเยอไปใช้ในการศึกษาชนชั้นกลางของประเทศอังกฤษในช่วงศตวรรษที่ 19 และ 20 โดยได้ทำการศึกษาดูด้วยการร่างภาพวรรณกรรมเชิง

ประวัติศาสตร์ (historical literature) อย่างกว้างๆ ทั้งนี้ Gunn ได้กล่าวถึงนัยสำคัญของวัฒนธรรมว่าคือองค์ประกอบพื้นฐานของคุณลักษณะของชนชั้นกลางในประเทศอังกฤษตั้งแต่ปี 1800 จากนั้นจึงพิจารณากรอบความคิดของบูร์ดิเยอเรื่อง ทุนวัฒนธรรมทั้งสามแบบ คือ ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน และทุนที่รวมอยู่ในตัวบุคคล ภายใต้บริบทของครอบครัว การสืบทอด การศึกษา และร่างกาย งานชิ้นนี้ได้บ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งทุนวัฒนธรรมได้ก่อกำเนิดขึ้น และเน้นถึงการให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์กระบวนการส่งผ่านระหว่างรุ่นภายในครอบครัว

T J Berard (2005) ได้ศึกษาโครงสร้างและการปฏิบัติ โดยกล่าวว่า ทฤษฎีทางสังคมยังคงมีลักษณะที่ยังเป็นปัญหา เมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติและโครงสร้าง หรือระหว่างส่วนใหญ่มากับส่วนย่อย ('micro' and 'macro') ทั้งนี้ทฤษฎีไม่ว่าจะเป็น Anthony Giddens และ บูร์ดิเยอได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันข้างต้น โดยการเข้าไปพิจารณาและตระหนักถึงธรรมชาติทางสังคมวิทยาของ “ส่วนย่อย” ด้วย คำถามเชิงโครงสร้างที่เป็น “ส่วนใหญ่” เช่น ความไม่เท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการผลิตซ้ำทางสังคม แต่ความพยายามของทั้ง Giddens และบูร์ดิเยอในการก้าวพ้นความเป็นทวิภาวะ(dualism) ของทฤษฎีทางสังคมล้มเหลว Berard ได้เสนอให้พิจารณาถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับระเบียบวิธีเชิงชาติพันธุ์วรรณา เพื่อใช้ในการพยายามอธิบายและกำหนดเค้าโครงมุมมองระหว่างการปฏิบัติกับโครงสร้างเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาทวิภาวะ พร้อมกันนั้นยังได้เสนอว่า ความเข้าใจในโครงสร้างและความสัมพันธ์ของโครงสร้างที่มีต่อการปฏิบัตินั้นสามารถถูกทำให้เห็นชัดเจนได้จากการศึกษาในเชิงประจักษ์

Paula Black (2005) ศึกษาชนชั้นกับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประเทศอังกฤษ โดยกล่าวว่า การศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประเทศอังกฤษในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาต้องประสบกับปัญหาต่างๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยการริเริ่มเชิงนโยบายที่มีกับสถาบันอุดมศึกษาได้นำไปสู่การวิจัยผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมและการกีดกันของกลุ่มนักเรียน ทั้งนี้เงื่อนไขของการจ้างงานได้ถูกนำเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาถึงจุดยืนที่คลุมเครือของการศึกษาจากพื้นฐานของชนชั้นแรงงาน โดยจะพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายร่วมด้วย ทั้งนี้โดยใช้กรอบความคิดของ Bourdieu เพื่อเป็นกรอบในการทำความเข้าใจธรรมชาติของจุดยืนของชนชั้นและธรรมชาติของจิตใจที่มีหลากหลายมิติ ทั้งนี้เทคนิคในการตรวจสอบภายนอกและการตรวจสอบตัวเองจะถูกนำมาใช้ในความสัมพันธ์กับผลกระทบที่แตกต่างกันของนักศึกษากลุ่มต่างๆ

Alice Sullivan (2001) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคม โดยกล่าวว่า จากทฤษฎีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของบูร์ดิเยอ เด็กจากครอบครัวชนชั้นกลางจะได้เปรียบจากการได้รับการศึกษา เนื่องจากพวกเขาเป็นเจ้าของทุนวัฒนธรรม การศึกษานี้ได้ศึกษานักเรียนโดยทำการศึกษาทั้งจากด้านทุนวัฒนธรรมของเด็กนักเรียนเองและจากผู้ปกครองของเด็กนักเรียนด้วย โดยการศึกษาปรากฏว่าทุนวัฒนธรรมสามารถถูกส่งผ่านได้จากภายในบ้าน และมีผลอย่างมีนัยสำคัญในคุณลักษณะในการทดสอบด้านการศึกษาในระดับมัธยม แต่ผลทางตรงของชนชั้นทางสังคมในประเด็นเรื่องความสำเร็จของเด็กนักเรียนก็ยังคงเป็นทุนวัฒนธรรมที่ถูกควบคุมเพื่อชนชั้นทางสังคมนั้นๆ เอง ดังนั้นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมสามารถให้ได้เพียงคำอธิบายเรื่องความแตกต่างของชนชั้นสังคมในการประสบความสำเร็จด้านการศึกษา

Bonnie H. Erickson (1996) ได้ศึกษากรอบคิดของบูร์ดิเยอ โดยเฉพาะทุนที่ทำหน้าที่กำหนดตำแหน่งของชนชั้นนำ ในแผนภาพพื้นที่ทางสังคมแสดงตำแหน่งของชนชั้นนำ บูร์ดิเยอให้ความสำคัญกับทุนทางเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรมอย่างมาก แต่อิริคสัน มองว่า ทุนอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญไม่แพ้กันคือ ทุนทางสังคม เพราะทุนทางสังคมสามารถจะนำมาได้ซึ่งทุนวัฒนธรรม เพราะความหลากหลายของเครือข่ายทางสังคมเชื่อมต่อกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างมาก เห็นได้จากการที่คนที่มีความได้เปรียบจากชาติกำเนิด และได้ทำงานที่มีเกียรติมาก ก็เพราะเขามีเครือข่ายทางสังคมที่ดีกว่า มากกว่า และมีประสิทธิภาพมากที่ทำให้เขาได้ตำแหน่งงานที่ดี นอกจากนี้ ทุนทางสังคมยังมาได้จากสถานที่ทำงาน เพราะสถานที่ทำงานได้สร้างชนชั้น และความสัมพันธ์ทางชนชั้นในที่ทำงานได้สร้างการครอบงำและความร่วมมือ โดยบูร์ดิเยอกล่าวว่าชนชั้นสูงมีอำนาจในรูปแบบต่างๆ มากกว่าชนชั้นล่าง ซึ่งอิริคสันเห็นด้วยในบางส่วน กล่าวคือวัฒนธรรมมีผลในการสร้างการครอบงำในส่วนที่วัฒนธรรมที่ผลต่อชนชั้น แต่ในที่ทำงานการครอบงำอย่างเดียวไม่เพียงพอ การสร้างความร่วมมือและการสร้างแรงกระตุ้นจูงใจจะสร้างวัฒนธรรมร่วมที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นต่างๆ ให้เป็นไปอย่างราบรื่น ในแง่นี้วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นจึงปรากฏอยู่น้อยมาก อีกประเด็นหนึ่งที่อิริคสันโต้แย้งบูร์ดิเยอ คือ ชนิดและเนื้อหาของทุนวัฒนธรรมที่จัดประเภทและลำดับชนชั้น แต่การศึกษาหลายชิ้นในอเมริกาเหนือแสดงผลที่ต่างออกไป เพราะงานบางชิ้นบ่งชี้ว่าคนที่มีความสามารถทางสังคมสูงจะบริโภคสิ่งที่ดีเป็นวัฒนธรรมชั้นสูงโดยไม่เลือกชนิด แต่จะมีคนกลุ่มเล็กๆ ในกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้นที่จะเลือกชนิดของการบริโภคอย่างแท้จริง ในขณะที่งานบางชิ้นบ่งชี้ว่าคนที่มีความสามารถสูงไม่จำกัดว่าจะต้องบริโภคแต่วัฒนธรรมของชนชั้นสูงเท่านั้น ดังนั้นอิริคสันจึงกล่าวว่าความไม่เท่าเทียมกันในทางวัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งบ่งชี้ลำดับชั้นของรสนิยมได้มากนัก

Lisa Tsui (2001) ศึกษาการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมผ่านการศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยกล่าวว่า ระบบการศึกษาของอเมริกันยังคงปรากฏความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมของการจัดแบ่งชนชั้น โดยการจัดแบ่งทุนทางการศึกษาที่แตกต่างกันตามชนชั้นด้วยขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องภายในโครงสร้างของการศึกษาแบบเป็นทางการ การศึกษาในระดับอุดมศึกษาทำให้สมาชิกของกลุ่มที่มีสถานะเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ สามารถเพิ่มข้อได้เปรียบด้านการศึกษาได้ โดยพบว่า การพัฒนาความคิดเชิงวิพากษ์ถึงความไม่เท่าเทียมกันในเชิงสถาบันที่เป็นผลจากสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเลือกในเชิงสถาบัน ได้สร้างหนทางที่สถาบันจะใช้ในการผลิตซ้ำทางสังคม

Mike Savage, Alan Warde and Fiona Devine (2005) ศึกษาถึงศักยภาพในมุมมองของ Bourdieu ในเรื่อง “ทุน” ในฐานะมุมมองหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจพลวัตของชนชั้นภายใต้ระบบทุนนิยม โดย Pierre Bourdieu, Erik O. Wright, Aage Sorensen และ Charles Tilly ได้พยายามที่จะทำความเข้าใจโลกที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของชนชั้น โดยความคิดเรื่อง สิ้นทรัพย์ ทุน และทรัพยากร ได้ถูกนำมาร่วมพิจารณาบ่อยครั้ง เพื่ออธิบายว่าความไม่เท่าเทียมกันของชนชั้นถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร ทั้งนี้ความคลุมเครือและความแตกต่างในความเข้าใจในแต่ละความคิดก็ยังคงดำรงอยู่ ในการศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งพิจารณาไปที่สภาพปัญหาที่จะต้องเผชิญทั้งโดยมุมมองเชิงทฤษฎีของ Marxist (theoretical marxism) และมุมมองของทางเลือกที่มีเหตุผล (rational choice approach) และพิจารณาความคิดของ บูร์ดิเยอในเชิงวิพากษ์ว่า ความคิดเรื่อง “ทุน” ในฐานะที่มีความเกี่ยวข้องกันกับ “habitus” และ “Field” ซึ่งผลจากการศึกษาได้นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ในเรื่องสิ้นทรัพย์ ทุน และทรัพยากร ได้ถูกทำให้เข้าใจมากขึ้นด้วยการพิจารณาว่า “ทุน” มีความแตกต่างไม่ซ้ำแค่ในสนามของความแตกต่างในความสัมพันธ์ในการใช้หรือหาประโยชน์เท่านั้น แต่ต้องพิจารณา “ทุน” ในฐานะที่มีศักยภาพในการ “สะสมและการเปลี่ยนรูป” ทรัพยากรด้วย นั้นหมายความว่าปัญหาในเรื่องสิ้นทรัพย์ ทุน และทรัพยากร เกิดจากมุมมองที่นำมาใช้ในการอธิบาย

John Katsillis และ Richard Rubinson (1990) ศึกษาบทบาททุนวัฒนธรรมในความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิหลังทางสังคมกับการสำเร็จการศึกษาในประเทศกรีก โดยผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสมมติฐานว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างการประสบความสำเร็จในโรงเรียน กับ ตำแหน่งทางชนชั้นของครอบครัวและสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม ผลการศึกษาพบว่า

1. ตำแหน่งทางชนชั้นของบิดาและสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว เป็นปัจจัยกำหนดทุนวัฒนธรรมของเด็กนักเรียน

2. ไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดว่าทุนวัฒนธรรมส่งผลโดยตรงหรือโดยนัยยะกับการประสบผลสำเร็จทางการศึกษาของเด็กนักเรียน

3. การผลิตซ้ำการจัดลำดับชั้นทางสังคมในประเทศกรีซปรากฏผ่านการศึกษาค้นคว้าว่าระบบการศึกษาไม่เพียงแต่นำเสนอให้เห็นภาพของความสำเร็จและการผลิตซ้ำทุนทางสังคม แต่ความสำเร็จของการผลิตซ้ำทางสังคมยังขึ้นกับภูมิหลังทางสังคมของเด็กนักเรียน นอกจากนี้กระบวนการคัดเลือกทางการศึกษายังทำให้เข้าใจการเลื่อนชั้นทางสังคมได้บางส่วนด้วย

2. วรรณกรรมภาษาไทยที่นำเอาแนวคิดของบูร์ดิเยอไปใช้

สำหรับงานภาษาไทยที่นำเอากรอบความคิดของ Bourdieu ไปใช้ในการศึกษา พบว่างานทุกชิ้นจะเน้นศึกษากรอบความคิดใดกรอบความคิดหนึ่งเฉพาะ และเมื่อพิจารณาจากปริมาณการศึกษาพบว่า มีน้อยมากเมื่อเทียบกับงานจากต่างประเทศ ได้แก่

ศุภีย์ ประสงค์บัณฑิต (2548) ศึกษาแนวความคิดฮาบีทัส(ฮาบิตุส)ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ในฐานะที่เป็นมโนทัศน์สำคัญในทฤษฎีการปฏิบัติ ภายใต้บริบทของพัฒนาการในทฤษฎีทางมานุษยวิทยา โดยกล่าวว่า บูร์ดิเยอจำแนกทฤษฎีทางมานุษยวิทยาออกเป็นขั้วทางความคิดที่ตรงข้ามกันสองแบบ ขั้วแรก คือ วัตดูวิสัย ซึ่งพิจารณาโครงสร้างภายนอกในฐานะที่เป็นตัวกำหนดการปฏิบัติของคน ส่วนอีกขั้วหนึ่ง คือ อัดวิสัย ซึ่งพิจารณาผู้กระทำว่าเป็นอิสระจากโครงสร้าง และเป็นผู้กำหนดโครงสร้าง สำหรับบูร์ดิเยอแล้ว ฮาบิทัสเป็นภาพตัวแทนของโครงสร้างเชิงนามธรรมอย่างหนึ่งที่อยู่ในร่างกายคน เป็นโครงสร้างทั้งที่ถูกกำหนดและเป็นผู้กำหนดโครงสร้าง กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง ฮาบิทัสถูกสร้างขึ้นโดยโครงสร้างภายนอก เช่น โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางภาษา ฯลฯ ในอีกด้านหนึ่ง ฮาบิทัสเองก็เป็นผู้ก่อให้เกิดการปฏิบัติของมนุษย์ด้วยเช่นกัน ฮาบิทัสแสดงให้เห็นว่าในขณะที่คนถูกกำหนดโดยโครงสร้างภายนอก พวกเขาก็ยังกำหนดการปฏิบัติของพวกเขาเองด้วย

วิทยานิพนธ์นี้กล่าวบรรยายถึงทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่นิยม โครงสร้างนิยม และมาร์กซิสม์ ในฐานะที่เป็นตัวอย่างของทฤษฎีที่เชื่อการกำหนดจากโครงสร้างภายนอก และกล่าวถึงชาติพันธุ์วิทยาในฐานะที่เป็นตัวแทนของทฤษฎีที่เชื่อในควมมีอิสระของผู้กระทำ และแสดงให้เห็นว่าบูร์ดิเยอโต้แย้งกับทฤษฎีทางมานุษยวิทยาเหล่านี้ผ่านมโนทัศน์ฮาบีทัสอย่างไร สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ฮาบิทัสแสดงให้เห็นว่ามีรูปร่างอย่างไรที่ได้มาจากการเรียนรู้ของร่างกาย แต่ความรู้ชนิดนี้ถูกเพิกเฉยจากปัญญาชนและนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่

แม้การศึกษานี้จะมีได้กล่าวถึงกรอบความคิดอื่นของบูร์ดิเยอ แต่การมุ่งอธิบายฮาบีทัสก็ทำให้เกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างภายนอกกับโครงสร้างภายใน ว่ามีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร และนำไปสู่การปฏิบัติของมนุษย์ได้อย่างไร

วินัย บุญถือ (2545) ศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนทุนวัฒนธรรม และการสะสมอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชน ปกาเกอญอใน โดยใช้มโนทัศน์ทุนวัฒนธรรม เพื่อสืบค้นถึงกระบวนการสะสมทุนสัญลักษณ์ผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้าง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของปกาเกอญอ จากการศึกษพบว่า ตลอดช่วงเวลาเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมา มีกระบวนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับปกาเกอญอผ่านงานเขียนเชิงวิชาการ บทความ วารสาร เอกสารของหน่วยงานพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชนได้ ผลิต่ออัตลักษณ์ปกาเกอญอให้มีฐานะเป็น “ผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อม” และ “คนรักป่า” โดยเหล่าผู้ผลิตทางวัฒนธรรมของปกาเกอญอได้นำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ภายใต้กระแสสิ่งแวดล้อมนิยม โดยแปลงทุนวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คำนาน โบราณ (หรือ “ทา”) ความเชื่อทางศาสนา และรูปแบบการจัดการทรัพยากร มาสู่อำนาจเชิงสัญลักษณ์ ในกระบวนการต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ป่าและคุณค่าเชิงสัญลักษณ์อื่นๆ เพื่อที่จะใช้ในการสร้างภาพลักษณ์โดยรวมของชาวปกาเกอญอ ดังนั้น การสะสมทุนวัฒนธรรมและการแปลงเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำทนายาทรกรรมหลักของรัฐเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม พลวัตของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากความรู้พื้นบ้าน ได้เข้ามาสู่เวทีการต่อสู้ทางการเมืองเรื่องอัตลักษณ์

วิลาสินี พิพิธกุล (2544) ได้ใช้กรอบความคิดเรื่องความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) มาอธิบายเรื่องเทคโนโลยีกับเพศ โดยพยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาของอัตราการใช้คอมพิวเตอร์ที่น้อยลง ความกลัวคอมพิวเตอร์และซอฟต์แวร์ของผู้หญิง ว่าเป็นเรื่องของการทำให้คอมพิวเตอร์และซอฟต์แวร์เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเพศชาย สิ่งที่น่าสนใจเสนอสะท้อนให้เห็นถึงการครอบงำของเพศชายที่ยังคงดำรงอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยกล่าวว่าบุร์ดิเยอได้เสนอข้อคิดในเชิงการควบคุมอำนาจทางวัฒนธรรม ซึ่งคือ ความรู้ ทักษะ การศึกษา และความสามารถทางเทคโนโลยี โดยชนชั้นหรือเพศที่เหนือกว่าว่า เกิดขึ้นในลักษณะของ “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” (symbolic violence) คือ เป็นความรุนแรงที่ไม่มีใครตระหนักถึง ไม่ปรากฏทางกายภาพ เพราะเป็นการควบคุมความคาดหวัง ความเชื่อฟัง การยอมรับ และการเอาเปรียบอย่างละมุนละม่อม ผลที่เกิดขึ้นก็คือ สังคมเกิดการตีความในแง่ของการยอมรับอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ ในฐานะของผู้คุ้มครอง

แนวคิดนี้นำมาอธิบายหนึ่งในสาเหตุของการที่ผู้หญิงทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจหลีกเลี่ยงการใช้คอมพิวเตอร์ได้ว่า สืบเนื่องมาจากการยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย และพยายามดำเนินรอยตามความคาดหวังของอำนาจที่มองไม่เห็นด้วยการเงียบเสียงและไม่ต่อต้าน เช่น ผู้หญิงหลายคนมักพูดว่า “ไม่กล้าแตะคอมพิวเตอร์ เพราะกลัวทำของเขาพัง” ขณะเดียวกัน ผู้ชายกลับมีทัศนคติที่ตรงกันข้าม นั่นคือ ผู้ชายมักไม่กลัวหรือไม่รีรอที่จะกระโดดเข้าเล่นและลองใช้คอมพิวเตอร์ เพราะผู้ชายไม่เคยกังวลที่จะทำของพังหรือสร้างความสับสนให้กับโปรแกรม การหลีกเลี่ยงการใช้คอมพิวเตอร์ ที่เกิดขึ้นกับเด็กผู้หญิงมีผลติดตามไปในทุกขณะที่เติบโตขึ้น ตัวอย่างที่พิสูจน์ได้คือ

ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ท่อน้ำปลายตีบ” (pipeline shrinkage) นั่นคือ ยิ่งเด็กผู้หญิงเติบโตขึ้นสู่การศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเรื่อยๆ จำนวนของเด็กผู้หญิงที่เข้าเรียนวิชาว่าด้วยคอมพิวเตอร์ก็ลดน้อยลงเรื่อยๆตามลำดับ

นอกจากความไม่ต่อต้านอันเนื่องมาจากการยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจระหว่างเพศแล้ว อีกสาเหตุหนึ่ง ก็เพราะลักษณะและ โปรแกรมของเทคโนโลยีนั้นเอง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ CD-ROM เกมส์ หรือซอฟต์แวร์ ที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งล้วนแต่เน้นไปในแง่ของการทำลายความรุนแรง ความรวดเร็ว การแข่งขัน และการท้าทาย ซอฟต์แวร์เหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจจากเด็กผู้หญิง เพราะแสดงออกซึ่งการใช้อำนาจที่เหนือกว่าและการทำลายล้าง หรือไม่ก็เน้นที่เรื่องของทักษะทางคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ที่เด็กผู้หญิงมักถูกกีดกันไม่ให้ทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากเด็กผู้หญิงมักสนใจเนื้อหาที่เน้นการสร้างสรรค์ การให้ ความร่วมมือและความต่อเนื่องในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหลัก ข้อสังเกตนี้เห็นได้ชัดจากทักษะของเด็กผู้หญิงที่มีต่อการอ่าน เพราะหนังสือนำเสนอแบบแผนของสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้อ่านกับจินตนาการในเนื้อหา อันสืบเนื่องมาถึงลักษณะความสัมพันธ์ของเด็กผู้หญิงต่อครอบครัวและชุมชน

ด้วยเหตุนี้ ผลที่ตามเป็นลูกโซ่ ก็คือ เมื่ออัตราส่วนในความสนใจของเด็กผู้หญิงที่มีต่อซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ มีจำนวนน้อย ความต้องการทางการตลาดจึงน้อย และผู้ผลิตจึงไม่สนใจที่จะผลิตซอฟต์แวร์ เพื่อสนองตอบการใช้ของเด็กผู้หญิง เพราะเด็กผู้หญิงไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายทางการตลาด นี่จึงกลายเป็นปัญหาทางกึ่งทาง ที่เมื่อไม่มีซอฟต์แวร์ที่เอื้อต่อความพึงพอใจของเด็กผู้หญิง จำนวนเด็กผู้หญิงที่อยากจะเข้าสู่ โลกของคอมพิวเตอร์ ก็มีจำกัด หรือมีลดน้อยลงเรื่อยๆ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า เด็กผู้หญิงไม่ชอบคอมพิวเตอร์อย่างเช่นที่บรรดาผู้ชายชอบเอามาใช้เป็นข้ออ้าง ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า ผู้ชายซึ่งเป็นผู้ผลิตและออกแบบซอฟต์แวร์ เติบโตขึ้นมาด้วยอุดมการณ์ที่ฝังรากลึกไว้ด้วยอคติทางเพศ

สมสุข หินวิมาน (2544) ศึกษาเรื่องความแตกต่างในการใช้เวลาว่างของผู้หญิง โดยเสนอว่า นอกจากวัยแล้ว ชนชั้นทางสังคมยังเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการใช้เวลาว่างด้วย โดยกรอบความคิดของบูร์ดิเยอที่นำมาใช้ คือ การต่อสู้ทางชนชั้น (เป็นหนึ่งในหลายๆ กรอบความคิดที่งานนี้ได้นำมาใช้ในการอธิบายการใช้เวลาว่าง) การศึกษานี้ได้กล่าวถึงงานของบูร์ดิเยอชิ้นหนึ่งที่ได้ศึกษาสังคมบริโภคนิยมของฝรั่งเศสและพบว่า รูปแบบชีวิต(lifestyle) เป็นพื้นที่สำคัญที่สงครามทางชนชั้น(class struggle) ได้รับการธำรงรักษาไว้ สังคมร่วมสมัยมิได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเท่าเทียม แต่เป็นสังคมที่มีการจัดลำดับทางชนชั้นเอาไว้เป็นอย่างดี และที่สำคัญการบริโภคและใช้เวลาว่างเป็นพื้นที่ที่ชนชั้นต่างๆ พยายามช่วงชิงเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง หมายความว่า การใช้เวลาว่างจะแสดงนัยเชิงสัญลักษณ์ว่าเราเป็นใคร เราสังกัดชนชั้นทางสังคมกลุ่มใด เราเหนือกว่าหรือด้อยกว่าชนชั้นใด และเราควรหรือไม่ควรคู่กับกิจกรรมยามว่างแบบใด ชีวิตประจำวันของผู้คนร่วมสมัยมักได้รับอิทธิพลมาจากการลอกเลียนแบบ (emulation) หลายคนอ่านนิตยสารแฟชั่นก็เพื่อ

เขียนแบบการใช้ชีวิตที่ตนเห็นในนิตยสารเล่มนั้นๆ หลายคนดูโทรทัศน์ เพื่อเสพประสบการณ์การท่องเที่ยวในโลกสัญลักษณ์ที่หรูหรา จิตวิทยาการเขียนแบบที่ผ่านการใช้เวลาว่างจะสามารถดำรงอยู่ได้ตราบเท่าที่มนุษย์เชื่อว่า โลกความเป็นจริงยังไม่ได้รับการเติมเต็ม จนต้องวิ่งแสวงหาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของตัวตนในโลกแห่งเวลาว่าง

ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างครอบครัวของข้าราชการสตรีที่เข้าข่ายของ ‘สุภาพสตรี’ แห่งชนชั้นเวลาว่าง คือ แม่เธอจะมีสาวใช้ไว้แบ่งเบาภาระ ‘งานบ้าน’ ออกไปได้ระดับหนึ่ง แต่กิจกรรมยามว่างของเธอก็ยังคงเป็นการให้บริการแก่สามีและบุตรสาว(ไม่ว่าจะเป็นการจ่ายกับข้าวเพื่อคนทั้งสอง หรือการขับรถไปส่งลูกสาวเรียนเปียโน) ผู้เขียนได้สอบถามเธอว่า ถ้าจะทำอะไรให้กับเวลาว่างที่เป็น ‘ของเธอ’เองบ้าง เธอจะทำสิ่งใด คำตอบของเธอก็คือ นอนหรือนั่งสมาธิก่อนนอน แต่ความหมายโดยนัยที่ซุกซ่อนอยู่ในกิจกรรมทั้งสองก็คือ การนอนพักผ่อน เพื่อเติมเชื้อเพลิงที่จะกลับมาขับเคลื่อน ‘เวลาว่างแบบบริการ’ อีกครั้ง หรือการนั่งสมาธิเพื่อสงบจิตใจไม่ให้ทุกขรื้อน และพร้อมจะกลับมาตะลุยกับ ‘เวลาว่างแบบบริการ’ กันใหม่

ผู้เขียนยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ระบบทุนนิยมได้แบ่งแยกสตรีออกเป็น ‘สุภาพสตรี’ (lady) กับ ‘ผู้หญิง’ (woman) หากการใช้เวลาว่างที่ต่างกันมีความหมายทางสัญลักษณ์ของชนชั้นที่ไม่เท่าเทียม โดย ‘สุภาพสตรี’ ในความหมายของชนชั้นที่มีการสะสมความมั่งคั่งมาในระดับหนึ่ง เช่น ชนชั้นสูง หรือชนชั้นกลาง (upper or middle classes) ก็จะมีรูปแบบกิจกรรมยามว่างที่แตกต่างจาก ‘ผู้หญิง’ แห่งชนชั้นแรงงาน (working classes) ตรรกะของสังคมบริโภคนิยมก็คือ การที่พยายามจะทำให้ทุกคนในสังคมเสพสินค้าทางวัฒนธรรม (รวมทั้งการใช้เวลาว่าง) ได้อย่างเท่าเทียมทั่วถึงในเชิงปริมาณ (quantitatively/in kind) แต่สิ่งที่ซ่อนเร้น คือ ถึงจะมีสินค้าให้บริโภคได้เท่าเทียมกัน แต่ความแตกต่างก็ยังสืบทอดไว้ในเชิงคุณภาพ (qualitatively/in degree) เช่น แม่จะใช้เวลาว่างอ่านหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกัน แต่ ‘สุภาพสตรี’ จะเลือกอ่านคอลัมน์ที่ต่างไปจาก ‘ผู้หญิง’ แรงงาน หรือแม่จะเปิดวิทยุฟังเพลงเหมือนกัน แต่ ‘สุภาพสตรี’ ก็จะเลือกฟังหรือชอบเพลงบางประเภทที่ต่างไปจาก ‘ผู้หญิง’ แรงงาน หรือแม่จะใช้เวลาว่างช้อปปิ้งเหมือนกัน แต่ ‘สุภาพสตรี’ จะเลือกไปบางสถานที่ เลือกหยิบสบู่นเฉพาะบางยี่ห้อ เลือกซื้อสินค้าบางชนิด ซึ่งอาจจะไปสถานที่ ยี่ห้อสบู่นหรือชนิดของสินค้า ที่ ‘ผู้หญิง’ แรงงานไม่มีรายได้เพียงพอจะจ่าย

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (2544) ได้ศึกษาเรื่องรสนิยม โดยใช้กรอบความคิดเรื่องรสนิยมของ Pierre Bourdieu ประกอบการศึกษาร่วมกับความคิดเรื่องรสนิยมของนักคิดอื่น โดยได้เสนอว่าในอดีต(ในสมัยรัชกาลที่ 1) ชนชั้นสูงในสังคมได้ผูกขาดการกำหนดกรอบความงาม และผลิตผลของความงามให้เป็นสัญลักษณ์ของชนชั้นของตนที่แตกต่างจากชนชั้นอื่นอย่างเด็ดขาด สภาพการณ์ในขณะนั้นจึงไม่เอื้อให้เกิดการนำเอาความแตกต่างทางความคิดเกี่ยวกับความงามและคุณสมบัติของบุคคลมาได้แย้งกันได้ ทั้งนี้หากพิจารณาจากสภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์ พบว่าปัจจัยด้านการ

ควบคุมทางการปกครอง โดยเฉพาะระบอบศักดินา การผูกขาดการควบคุมทรัพย์สินและปัจจัยการผลิตรวมถึงการควบคุมแรงงาน การแต่งกาย กิริยามารยาทที่ทำให้ชนชั้นสูงเป็นแม่แบบของความงาม การเสพย์ความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นการแบ่งแยกระหว่างวัฒนธรรมผู้ดีและวัฒนธรรมไพร่อย่างเด่นชัด การครอบครองเวลาว่างของชนชั้นสูงด้วยการกดขี่แรงงานไพร่ ความเชื่อเรื่องบุญกรรม ถือเป็นเครื่องมือในการควบคุมความงามให้ดำรงอยู่เฉพาะชนชั้นสูง

3. วรรณกรรมที่ศึกษาชนชั้น ชนชั้นนำ ปัจจัยการกำหนดชนชั้น โดยไม่ได้ใช้หมันทัศน์ของบูร์ดิเอ
 วรรณกรรมในกลุ่มนี้ เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของชนชั้น ชนชั้นนำ โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นชนชั้นในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ เช่น โครงสร้างสังคม การศึกษา อาชีพ รายได้ ทรัพย์สิน การตั้งชื่อ ฯลฯ

เงื่อนไขของการเป็นชนชั้นนำของแต่ละประเทศแตกต่างกัน เช่น ในประเทศลาว จากการศึกษาของ Joel M. Halpern (1961) ที่ศึกษาสำรวจโครงสร้างสังคมของชนชั้นนำลาว พบว่า การศึกษาคือคุณลักษณะของชนชั้นนำในลาว กล่าวคือ การเติบโตของสังคมเมืองของประเทศลาว เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนทำให้ยากต่อการชี้ชัดลงไปว่าใครคือชนชั้นนำของลาว แต่กลุ่มชนชั้นนำลาว ก็มีคุณสมบัติหลายอย่างร่วมกัน โดยเฉพาะความเป็นเครือญาติ คุณลักษณะทางการศึกษาและอาชีพ ซึ่งกลุ่มนี้มีอยู่ประมาณสองร้อยครอบครัว ความเป็นเครือญาติมีความสำคัญต่อการทางการเมืองอย่างมาก โดยการเป็นเครือญาติมักเป็นการผูกสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มราชวงศ์ด้วยกันเอง และต่อมาก็ได้ขยายออกไปยังกลุ่มตำรวจและทหารซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมือง ด้านการศึกษาในช่วงเวลานั้นพบว่า ชนชั้นนำลาวอาจเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายโดยตรงจากครอบครัวราชวงศ์เดิม เช่น จำปาศักดิ์ เวียงเตียน หลวงพระบาง หรือจากครอบครัวข้าหลวงมหาดเล็กที่รับใช้ราชวงศ์เดิมข้างต้น และเมื่อครั้งที่ประเทศฝรั่งเศสเข้าครอบครองประเทศลาว ประเทศฝรั่งเศสได้ส่งสมาชิกจากครอบครัวราชสกุลและสมาชิกจากกลุ่มสังคมชั้นสูงที่ได้ถูกคัดเลือกแล้วไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส ก่อนการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง โดยในกลุ่มที่ไปศึกษาต่อมีจำนวนน้อยมากคือไม่ถึงสิบสองคน ที่ได้รับวุฒิมหาบัณฑิตที่รับรองว่าจบหลักสูตร ในขณะที่ส่วนที่เหลือเข้าเรียนเพียงช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้น บรรดาผู้ที่ได้ไปศึกษาต่อเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นคนที่ดำรงตำแหน่งสำคัญในรัฐบาลและผูกขาดตำแหน่งสูงสุดในระบบราชการและทางการเมือง ฉะนั้นคนลาวที่ไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสก่อนสงครามโลกครั้งที่สองจึงเป็นสมาชิกของชนชั้นนำที่ถูกคัดเลือกแล้ว และกลายเป็นผู้ที่มีความรู้อย่างมากเกี่ยวกับวัฒนธรรมฝรั่งเศส มีความสามารถอย่างมากในการพูดและเขียนภาษาฝรั่งเศส ศักยภาพที่เกี่ยวกับฝรั่งเศสจึงได้กลายเป็นหนึ่งตัวบ่งชี้การเป็นสมาชิกของชนชั้นนำได้ แม้จะมีสมาชิกจากกลุ่มชนชั้นนำที่ไม่ได้ไปศึกษาต่อก็ตาม อีกสิ่งหนึ่งที่ประเทศลาวคล้ายกับประเทศไทย

คือ อิทธิพลของศาสนา อิทธิพลของศาสนาพุทธได้ทำหน้าที่เน้นย้ำความรับผิดชอบให้กับผู้คนในการกระทำต่าง ๆ ซึ่งก็หมายถึงการกระทำในทางการเมืองของกลุ่มชนชั้นนำลาว

การศึกษาชนชั้นนำในประเทศสหภาพโซเวียต (Eric Hanley; Natasha Yershova; Richard Anderson, 1995) พบว่ากลุ่มชนชั้นนำในประเทศสหภาพโซเวียต ในช่วงปีค.ศ. 1988-1993 ยังคงหมุนเวียนกันอยู่ในกลุ่มเดิม มากกว่าครึ่งหนึ่งคือกลุ่มที่เคยอยู่ในอำนาจในปี 1988 และยังไม่เกษียณ ยังคงอยู่ในอำนาจและผลิตกลุ่มคนหนุ่มขึ้นมาเพื่อทดแทนในอนาคต ฉะนั้นสภาพที่เห็นในประเทศสหภาพโซเวียตคือ การหมุนเวียนของชนชั้นนำในตำแหน่งเดิมทางการเมือง และการผลิตซ้ำกลุ่มทหารรุ่นรองลงไปเพื่อเตรียมขึ้นสู่ตำแหน่ง และก็ชัดเจนว่ากลุ่มนายทหารที่ขึ้นมาในช่วงหลังได้ขึ้นมาทดแทนตำแหน่งเดิมของกลุ่มนักการเมืองรุ่นปี 1988

“อาชีวะ” จัดเป็นเกณฑ์สำคัญหนึ่งที่ใช้ในการจัดแบ่งชนชั้น สุภางค์ จันทวานิช (2534) ได้ศึกษาวิจัยการจัดช่วงชั้นทางสังคม โดยใช้เกียรติภูมิของอาชีวะต่างๆ ในสังคมไทยจำแนกอาชีวะออกเป็น 9 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มวิชาการวิชาชีพ กลุ่มผู้บริหารระดับต่างๆ กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน เสมียน พนักงาน กลุ่มผู้ประกอบการอาชีวะเกี่ยวกับการค้า กลุ่มผู้ประกอบการอาชีวะบริการ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ผลิตพนักงานและคนงาน กลุ่มทหาร – ตำรวจ และกลุ่มอื่นๆ ได้แก่กลุ่มคหบดี ผลการวิจัยพบว่าอาชีวะในกลุ่มวิชาการวิชาชีพและกลุ่มผู้บริหารระดับต่างๆ มีเกียรติภูมิสูงกว่ากลุ่มอาชีวะอื่นๆ ได้แก่ รัฐมนตรี แพทย์ นายพลทหาร ทูต อธิบดี – ผู้ว่าฯ เกษตรกรบางประเภท ในขณะที่กลุ่มอาชีวะที่ผู้ตอบให้คะแนนเกียรติภูมิต่ำ ได้แก่ กรรมกร – คนงาน ผู้ปฏิบัติงานอาชีวะบริการอื่นๆ โจร – หมอคู กระเป่ารถ และโสภณ ซึ่งได้คะแนนเกียรติภูมิต่ำที่สุด ทั้งนี้ผู้ที่ตอบมักให้คะแนนเกียรติภูมิตามภูมิหลังเกี่ยวกับเพศ ภูมิลำเนา ระดับการศึกษา และอาชีวะของตน²³ ซึ่งเป็นเหตุผลเชิงสังคมมากกว่าเชิงเศรษฐกิจ

สำหรับเหตุผลที่ผู้ตอบให้สำหรับการให้คะแนนเกียรติภูมิสูง ได้แก่ ความมีเกียรติ ความโก้ ความสำคัญ ความมีหน้ามีตา ความมีอำนาจ ความสามารถในการเป็นที่พึ่งได้ รายได้ ความท้าทาย และความเป็นตัวของตัวเอง

²³ เช่น ชาวเมืองจะให้เกียรติภูมิต่ำแก่กลุ่มอาชีวะวิชาการวิชาชีพ กลุ่มผู้บริหารระดับต่างๆ และกลุ่มผู้ประกอบการค้า ส่วนชาวชนบทจะให้เกียรติภูมิต่ำแก่กลุ่มอาชีวะผู้ปฏิบัติงาน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ผลิตพนักงาน และคนงาน กับกลุ่มทหาร – ตำรวจ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชาวชนบทมักให้เกียรติภูมิต่ำกับอาชีวะที่ตนรู้จักหรือเกี่ยวข้องด้วย หรือในแง่ของระดับการศึกษา ผู้ตอบที่จบการศึกษาระดับประถมจะให้คะแนนต่ำแก่กลุ่มวิชาการวิชาชีพและกลุ่มผู้บริหาร ในขณะที่ผู้ตอบที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาจะให้คะแนนสูงกว่าและกลุ่มผู้จบการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาจะให้คะแนนสูงสุด

สมเจตน์ เปลื้องนุช (2530) ได้ศึกษาความแตกต่างของชื่อกับชนชั้นในระบบการเมืองไทย เป็นการศึกษาถึงการให้ความสำคัญกับระดับชั้นบุคคลในสังคมไทยที่ปรากฏออกมาทางลักษณะชื่อ โดยได้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุวิวัฒนาการของชื่อ ซึ่งแพร่หลายในหมู่บุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูงในปัจจุบัน กับปฏิสัมพันธ์ของการเกิดขึ้นของผู้ดีทางเศรษฐกิจ และความพยายามที่จะรักษาเอกลักษณ์ทางชนชั้นของกลุ่มชนชั้นสูงดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่า ขณะที่เด็กเชื้อสายจีนหันมาใช้ชื่อไทย นามสกุลไทย มากขึ้นนั้น รูปแบบชื่อของชนชั้นสูงระดับรอง มีวิวัฒนาการแยกออกไป 3 ลักษณะ คือ มีแนวโน้มที่จะใช้ชื่อซึ่งมีสภาพเป็นศัพท์มากขึ้น มีวิธีการประสมคำในชื่อให้แปลกไปจากเดิม และใช้ชื่อที่หรูหราด้วยศัพท์เสียง หรือความยาวของพยางค์มากกว่าที่เคย พัฒนาการดังกล่าวนี้เด่นชัดมากหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างชื่อของบุคคลที่เป็นชนชั้นผู้ดีทางเศรษฐกิจกับกลุ่มที่เป็นชนชั้นสูงดั้งเดิม คงอยู่ไม่นานนัก เมื่อกลุ่มผู้ดีใหม่ได้สมาคมกับชนชั้นสูงโดยชาติตระกูลมากขึ้นในระยะต่อมา ผลของการประสมกลมกลืนระหว่างชื่อชนชั้นสูงระดับรองกับชื่อของชนชั้นกลุ่มผู้ดีใหม่นี้ ได้ทำให้ชื่อในลักษณะดังกล่าวกลายเป็นชื่อซึ่งจำเป็นสำหรับแสดงความเป็นคนชั้นสูงในสมาคมชั้นสูงในปัจจุบัน

ปฐพี อากมานนท์(2520) ศึกษาเรื่องความสำนึกในความแตกต่างของชนชั้น (Class Conscious) โดยนิยาม ความสำนึกในความแตกต่างระหว่างชนชั้นหรือความสำนึกในเรื่องชนชั้น ว่าเป็น ความตระหนักในความแตกต่างที่มีอยู่ระหว่างฐานะชนชั้นของตนเองที่จะรับรู้และระบุตนเองว่าอยู่ในชนชั้นใด และมีน้ำใจรักและภักดีต่อชนชั้นของตนเอง และอาจส่งเสริมความรู้สึกต่อชนชั้นอื่นรุนแรงขึ้น และนิยามความตระหนักในความแตกต่างระหว่างชนชั้น ว่าเป็น การรับรู้ว่าตนอยู่ในชั้นใดในสังคม แต่ไม่มีความรู้สึกเป็นศัตรูกับชั้นอื่น ไม่เกิดความรู้สึกที่ตกเป็นเหยื่อของชนชั้น และยอมรับในความแตกต่างของชนชั้นในสังคม และมีความคิดว่าไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การใช้วิถีทางการเมืองในการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายของการต่อสู้ทางชนชั้น

งานชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึง ความสำนึกในความแตกต่างของชนชั้นในสังคมไทย ของนิสิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่านิสิต 3 กลุ่มดังต่อไปนี้ คือ

- 1) นิสิตผู้มีความสอดคล้องในสถานภาพทางชนชั้นสูง
- 2) นิสิตผู้ไม่มีความสอดคล้องในสถานภาพ โดยตนเองประเมินสถานภาพต่ำแต่คิดว่าผู้อื่นประเมินตนเองอยู่ในชั้นสูง การประเมินตนเองในลักษณะนี้ จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงปฏิบัติทางสังคมที่มีเหตุผลแน่นอนเกี่ยวกับการเขยิบฐานะเพื่อปรับค่านิยมไม่ให้มีชนชั้นต่ำให้คนอื่นประจักษ์ และไม่ประเมินตนเองต่ำ ทำให้ตนย้อนคิดกลับว่าผู้อื่นจะต้องประเมินตนสูงเป็นการเสริมความสำคัญในตนเอง
- 3) นิสิตผู้มีความสอดคล้องในสถานภาพขั้นต่ำ มีแนวโน้มโดยรวมที่ไม่ปรากฏว่ามีความสำนึกในความแตกต่างระหว่างชนชั้น แต่มีความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างชนชั้น

ของสังคมไทยในระดับของการระบุชั้นทางสังคม และความตระหนักในความแตกต่างระหว่างชนชั้น เนื่องจากทัศนคติของนิสิตคณะรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่ขาดความสัมพันธ์เชิงปฏิบัติในสังคมที่มีเหตุผลแน่นอน แนวคิดและอุดมการณ์มักขัดกับแนวความคิดที่จะตัดสินใจเลือกปฏิบัติ²⁴

ดังนั้น จากกรณีศึกษาในครั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่า พื้นฐานความรู้สึกมาจากงาน โนภาพแห่งตัวตนในเรื่องเกี่ยวกับการระบุชั้นทางสังคม (class identification) ซึ่งถือเป็นโครงสร้างทางจิตใจ โดยมีผลต่อแนวความคิดในลักษณะที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องในสถานภาพ ตามรูปแบบทางชนชั้นของกระบวนการกำหนดสถานภาพ และเมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างเกี่ยวกับชนชั้นเพื่อตัดสินใจปฏิบัติตามสถานภาพ การปฏิบัติตามสถานภาพตามโครงสร้างเกี่ยวกับชนชั้นจึงไม่ใช่เพียงการระบุชนชั้น แต่เป็นการปฏิบัติตามโครงสร้างในความเข้าใจและความรู้สึกทางชนชั้นทั้งหมด อันอยู่ในลักษณะการผ่อนปรนเข้าหากัน จึงเกิดเป็นโครงสร้างของความตระหนักในชนชั้น เนื่องจากโครงสร้างของการระบุชนชั้นและความตระหนักทางชนชั้น อยู่ในกระบวนการของการประนีประนอม จึงทำให้รูปแบบทางชนชั้นที่เป็นกระบวนการกำหนดสถานภาพบุคคลนั้น ส่งเสริมการระบุชั้นทางสังคมและความตระหนักในความแตกต่างทางชนชั้นได้เสมอ

สนม อุไรรักษ์ (2531) ศึกษาวิเคราะห์ผู้มีอิทธิพล ชนชั้นนำว่า คือ ใครมีคุณสมบัติอย่างไร โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำในโครงสร้างอำนาจเป็นอย่างไร โดยในการศึกษาใช้แนวคิดอำนาจ ชนชั้นนำ และโครงสร้างอำนาจชุมชนเป็นหลัก ผู้ศึกษาได้บรรยายประวัติความเป็นมาของกรณีศึกษากับความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชน โดยกรณีศึกษาที่ใช้มีทั้งผู้ที่มีตำแหน่งเป็นทางการและไม่เป็นทางการรวมทั้งสิ้น 18 ตัวอย่าง ผลการศึกษาปรากฏว่า คุณสมบัติที่ดีที่สุดในการอธิบายความเป็นผู้มีอิทธิพลหรือชนชั้นนำ คือ การดำรงตำแหน่งและหรือความร่ำรวย สำหรับประเด็นเรื่องการศึกษา พบว่า ชนชั้นนำที่ทำการศึกษาแม้ว่าจะมีการศึกษาสูงเป็นจำนวนร้อยละ 39 แต่อิทธิพลในสังคมที่มีนั้นไม่ได้เกิดจากการศึกษา แต่เป็นเพราะการดำรงตำแหน่งในชุมชนและการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี สำหรับโครงสร้างอำนาจชุมชนจากการศึกษาที่เป็นอำเภอชายแดนภาคใต้ พบว่ามีลักษณะเป็นพีรามิด โดยจะมีชนชั้นนำเป็นจำนวนน้อยที่เป็นผู้ตัดสินใจในชุมชน

²⁴ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับบทความของหนังสือพิมพ์ Bangkok World ฉบับลงวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2524 เรื่อง "Cultural Freedom in Thai Society" ที่ได้วิเคราะห์ว่า "ค่านิยมเกี่ยวกับเงินและอำนาจจะเป็นความปรารถนาของทุกคน แต่เมื่อกลุ่มบุคคลในสังคมอยู่ในสถานภาพที่ไม่มีเงินและอำนาจ กลุ่มบุคคลนั้นควรมีค่านิยมที่ยอมรับสภาพความยากจนและอยู่อย่างเรียบง่าย ... สำหรับกรณีศึกษากลุ่มดังกล่าวแสดงการต่อต้านและสร้างความเป็นศัตรูต่อผู้มีเงินและกลุ่มผู้มีอำนาจ เพื่อเรียกร้องในผลประโยชน์ร่วมกัน ... ค่านิยมที่บุคคลอื่นมองกลุ่มบุคคลเหล่านี้ด้วยมองในแง่ดีและใจกว้างเพียงพอ ก็จะอยู่ในรูปของกลุ่มที่รักชาติและต้องการดีเพื่อก่อ หรือในทางตรงกันข้ามจะมองในแง่ที่เป็นภัยต่อชาติหรือเป็นบุคคลที่ไม่น่าเชื่อถือ"

ขวัญใจ เลอจันทร (2514) ศึกษาการเลื่อนฐานะทางสังคมในชั่วอายุและระหว่างชั่วอายุ ปรากฏว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ค่อยเลื่อนฐานะทางอาชีพ เมื่อพิจารณาชั่วอายุของเขาเอง ส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรมซึ่งมีความคงที่มากที่สุด และเมื่อเปรียบเทียบอาชีพระหว่างหัวหน้า ครัวเรือนกับบิดา พบว่า หัวหน้าครัวเรือนในกลุ่มอายุ 30 - 49 ปี มีอัตราส่วนของผู้เปลี่ยนอาชีพจาก อาชีพของบิดามากที่สุด โดยอาชีพที่ทำให้เกิดการเลื่อนฐานะทางสังคมมากที่สุด คือ อาชีพที่ใช้กำลัง กาย แต่หัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพไม่ใช่กำลังกาย มีบิดาฐานะอาชีพต่ำกว่าตน สำหรับปัจจัย ที่เกี่ยวข้องกับการเลื่อนฐานะทางสังคม พบว่า การศึกษาไม่มีผลต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมของ หัวหน้าครัวเรือน แต่เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างอาชีพของหัวหน้าครอบครัวกับอาชีพของ บิดา พบว่า ผู้ที่มีการศึกษาระดับสูงมีโอกาสเลื่อนฐานะทางสังคม มีอาชีพสูงกว่าบิดาได้มากกว่าผู้มี การศึกษาระดับต่ำ แต่หากบิดามีการศึกษาสูง หัวหน้าครอบครัวจะมีการศึกษาสูงมากกว่าพวกที่บิดา มีการศึกษาต่ำ นอกจากนี้ยังพบว่า บิดาที่มีอาชีพไม่ใช่กำลังกายมีแนวโน้มที่จะส่งบุตรเข้าเรียน สูงขึ้น

กรรณิการ์ อักษรกุล (2515) ศึกษาดัชนีที่ใช้วัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร ในเขตเมืองโดยการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างมาตรวัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดย พิจารณาจากปัจจัยต่างที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อาชีพ คะแนนสินค้านับบริโภคประเภทถาวร และการศึกษา การทดสอบความถูกต้องพิจารณาจากความสัมพันธ์กับมาตรวัดที่วัดฐานะครอบครัว เช่น ความ พอเพียงของรายได้ ขนาดบ้าน สภาพบ้าน ประชากรของครอบครัว จำนวนบุตร จำนวนครั้งของ การตั้งครรภ์ จำนวนบุตรเกิดรอด สมาชิกในครัวเรือน และเชื้อชาติ ผลจากการศึกษา คือ ผู้ที่มี ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง จะมีระดับการศึกษาสูงและคะแนนสินค้านับบริโภคประเภทถาวรสูง ด้วย (ทั้งนี้สินค้านับบริโภคที่มีมากจะให้คะแนนต่ำ) ในขณะที่จำนวนบุตรมีความสัมพันธ์ในทาง กลับกันกับการศึกษาและคะแนนสินค้านับบริโภคประเภทถาวร และสำหรับการสร้างมาตรวัดฐานะ ทางเศรษฐกิจและสังคมที่สร้างขึ้น ก็มีความถูกต้องและเชื่อถือได้พอควรที่จะนำไปกำหนดแบ่งแยก ฐานะทางเศรษฐกิจและหรือสังคมของประชากรได้

บุญมา นครอินทร์ (2516) ทำการศึกษา การจัดลำดับชั้นทางสังคม โดยเบื้องต้นได้กำหนด ดัชนีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ อาชีพ การศึกษา อสังหาริมทรัพย์ สังหาริมทรัพย์ และ รายได้ เพื่อเป็นตัวกำหนดลำดับชั้นทางสังคมที่แบ่งออกได้เป็น ชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นก่อนข้างกลาง (ต่ำชั้นสูง) และชั้นต่ำ จากนั้นได้ทำ การจัดลำดับชั้นตามความคิดเห็นของบุคคล ด้วยการ เลือกหัวหน้าครัวเรือนหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือนที่อยู่ในลำดับชั้นต่างๆ ตามดัชนีทาง เศรษฐกิจและสังคมทุกชั้น และบุคคลเหล่านั้นต้องรู้จักคุ้นเคยกันอย่างดี มาสอบถามความคิดเห็น เกี่ยวกับลำดับชั้นทางสังคมของตนเองและของหัวหน้าครัวเรือนหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือนผู้ ได้รับเลือกจากคนอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบกับดัชนีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมข้างต้น ผลปรากฏว่า การจัดลำดับชั้นทางสังคมมีความสอดคล้องกันเฉพาะกลุ่มที่อยู่ลำดับสูงและกลางตามดัชนีทาง

เศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น โดยหลักเกณฑ์ที่สมาชิกในชุมชนนำมาพิจารณาลำดับความสูงต่ำของตนเองและคนอื่นๆ ได้แก่ การเป็นเจ้าของที่ดิน และใช้การศึกษา อาชีพ และความประพฤติก มาประกอบการพิจารณา

ในงานวิจัยที่ศึกษาถึงกับปัจจัยที่ส่งผลต่อโอกาสให้การเข้าศึกษา การสำเร็จการศึกษาของนักเรียนและนักศึกษา พบว่า ปัจจัยด้านสถานภาพทางด้านเศรษฐกิจสังคม ของครอบครัวเป็นปัจจัยที่ส่งผลมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยของ Richard J. Kraft (Kraft, 1968: 64 – 66) พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนิสิตนักศึกษา (ในที่นี้หมายความว่าถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถของนักเรียนในการสอบเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา) มีหลายปัจจัย เช่น

1. ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ปัจจัยนี้เห็นได้ชัดในอดีตโดยพบว่า จำนวนนิสิตนักศึกษาชาวจีนในมหาวิทยาลัย มีอัตราสูงกว่าอัตราของชาวจีนในสังคมไทย การที่ชาวจีนสามารถเข้ามหาวิทยาลัยได้เป็นผลสำเร็จนั้น เนื่องจากฐานะทางสังคม ฐานะทางการเงินของครอบครัว โครงสร้างของครอบครัว การมีมูลเหตุจูงใจที่จะต้องมีความสัมพันธ์ผลทางการศึกษา การถูกกีดกันโดยคนไทยซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่

2. ทำเลที่อยู่อาศัย พบว่า ทักษะคติของชาวชนบทที่มีต่อการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ให้นักเรียนจากเขตชนบทที่ศึกษาถึงระดับมหาวิทยาลัยมีน้อย ในด้านของการขาดค่าใช้จ่ายในการศึกษา การขาดเครื่องใช้และสิ่งอำนวยความสะดวก การขาดครูและอุปกรณ์ทางการศึกษา ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักเรียนในชนบทได้มีโอกาสในการศึกษาจนถึงระดับมหาวิทยาลัย และเมื่อทำการเปรียบเทียบจำนวนนักเรียนกับจำนวนประชากรของท้องที่แต่ละแห่ง ก็กล่าวได้ว่า นักเรียนจากจังหวัดพระนครและธนบุรี มีโอกาสที่ดีที่สุดในการที่จะได้รับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย รองลงมาได้แก่นักเรียนในภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. อาชีพของบิดามารดา พบว่า นักเรียนที่มาจากครอบครัวข้าราชการมีโอกาสที่จะเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยได้มากที่สุด โดยนักเรียนที่มาจากครอบครัวชาวนามีโอกาสน้อยที่สุด

รายงานผลการวิจัยเรื่องความต้องการและโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในส่วนภูมิภาค และรายงานผลการวิจัยเรื่อง สภาพปัจจุบันของการอุดมศึกษาในประเทศไทย โดยโครงการจัดทำแผนอุดมศึกษาระยะยาว ทบวงมหาวิทยาลัย ก็ได้ข้อสรุปที่ไม่ต่างกัน(มนัส สุวรรณ และประหยัด ปานดี, 2532: 20-21) คือ

1. อาชีพของบิดามารดา เป็นตัวแปรที่มีบทบาทต่อโอกาสในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา คือนอกจากจะกำหนดรายได้ของครอบครัวเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาของบุตรส่วนหนึ่งแล้ว ยังมีส่วนในการกำหนดสาขาวิชาที่นักเรียนต้องการศึกษาต่อด้วย โดยปกติบิดามารดาที่มีอาชีพรับราชการและประกอบธุรกิจ มักสนับสนุนให้บุตรได้เรียนจนถึงระดับมหาวิทยาลัย และ

เมื่อพิจารณาถึงความเสมอภาคในการศึกษาระดับอุดมศึกษา พบว่าภูมิหลังของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา เมื่อแยกตามอาชีพของบิดามารดา นักศึกษาที่มาจากครอบครัวข้าราชการและนักธุรกิจมีสัดส่วนสูงเกินสัดส่วนของกลุ่มนี้ในประชากรทั้งหมดของประเทศเป็นอย่างมาก

2. รายได้ของบิดามารดา เชื่อมโยงกับอาชีพของบิดามารดา โดยเป็นปัจจัยที่สามารถบ่งบอกถึงโอกาสในการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาว่ามีมากน้อยเพียงไร และยังพบว่าโอกาสในการศึกษาต่อของนักเรียนในส่วนภูมิภาคมีอยู่ค่อนข้างจำกัด เมื่อพบว่าอาชีพของบิดามารดาซึ่งทำเกษตรกร รับจ้าง และค้าขาย ไม่เป็นรูปแบบตัวอย่างและไม่ชักจูงให้นักเรียนศึกษาต่อมากนัก และเมื่อเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยของครอบครัวนักศึกษา พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวนักศึกษาสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของประชาชนทั่วไปประมาณ 5 - 7 เท่า และเมื่อเทียบกับรายได้ของครอบครัวที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ก็พบว่าครอบครัวนักศึกษามีรายได้เฉลี่ยสูงกว่า 10 - 20 เท่า

เช่นเดียวกับข้อสรุปจากผลการวิจัยของสิริลักษณ์ คอมนันต์ และ สกนธ์ วรรณวัฒน์ (2532 : 12) ที่กล่าวว่า นโยบายการตรึงอัตราค่าเล่าเรียนให้อยู่ในระดับต่ำ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากมหาวิทยาลัยปิดในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่ใช่ครอบครัวที่ยากจน เพราะรัฐได้ทำหน้าที่อุดหนุนครอบครัวที่มีฐานะดีไปโดยปริยาย โดยที่งบประมาณที่รัฐจัดสรรให้แก่อุดมศึกษามาจากภาษีอากร และหากบุคคลที่ได้เปรียบอยู่แล้ว ได้รับการศึกษาสูงขึ้น ก็จะเพิ่มโอกาสที่จะมาแย่งงานของผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา

เทียมจันทร์ จาคุกัญญาประทีป (2523) ศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับการศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า ประเภทของโรงเรียนมีผลต่อการศึกษาต่อ โดยนักเรียนที่จบจากโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญ ได้เข้าศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มากกว่านักเรียนที่จบจากโรงเรียนเทศบาลและโรงเรียนประชาบาล สำหรับองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว พบว่า นักเรียนที่บิดามารดาประกอบอาชีพธุรกิจ รับราชการ และค้าขาย ได้เข้าศึกษาต่อมากกว่านักเรียนที่บิดามารดาประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้าง โดยผู้วิจัยได้ให้เหตุผลว่า โดยอาชีพของบิดามารดา จำเป็นต้องใช้แรงงานของนักเรียน ซึ่งส่งผลต่อการศึกษาต่อของนักเรียน นอกจากนี้ระดับการศึกษาของบิดามารดา พบว่า บิดาของนักเรียนที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมมีความมุ่งหวังให้นักเรียนได้ศึกษาต่อระดับมัธยมมากกว่า นักเรียนที่บิดาจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา อาจเพราะบิดาของนักเรียนเริ่มเข้าใจและเห็นคุณค่าของการศึกษา

ยุพา วีระไวทยะ และ อัญชัน เกียรติบุตร (2532) ได้วิจัยเรื่องความเสมอภาคในโอกาสของการศึกษาในระดับอุดมศึกษา พบว่า เมื่อพิจารณาในส่วนของภูมิหลังของประชากรพบว่า โอกาสในการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยจำกัดรับของผู้เรียนในแต่ละภาคไม่เท่าเทียมกัน โดยเมื่อนำมา

จัดลำดับโอกาสที่มีมากกว่าไปหาโอกาสที่มีน้อยกว่า ได้แก่ กรุงเทพฯ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก ภาคตะวันออก ตามลำดับ หมายความว่า นักเรียนจากส่วนภูมิภาคจะเสียเปรียบนักเรียนจากกรุงเทพฯ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากโรงเรียนมัธยมที่สังกัดต่างกัน

รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาตัวบ่งชี้สถานภาพเศรษฐกิจสังคมในสังคมไทย โดยแบ่งการศึกษาเป็น 2 ระยะ ระยะแรก ศึกษาการจัดกลุ่มตัวบ่งชี้และสำรวจสถานภาพเศรษฐกิจสังคมในสังคมไทย (พินิจ ลากษานานนท์, 2535) พบว่า การจัดช่วงชั้นสถานภาพเศรษฐกิจสังคมในสังคมไทย ได้ 6 ตัวบ่งชี้ คือ การศึกษา รายได้ อาชีพ ตำแหน่งในอาชีพ ภูมิปัญญา และชื่อเสียงตามลำดับ และเมื่อนำมาวิเคราะห์ว่าในแต่ละช่วงชั้นมีสถานภาพเศรษฐกิจสังคมอย่างไร ผลการวิจัยที่ได้ คือ

	ช่วงชั้นต่ำ	ช่วงชั้นกลาง	ช่วงชั้นสูง
ระดับการศึกษา	จบการศึกษาในระดับประถมหรือต่ำกว่า	อาชีวศึกษาหรืออนุปริญญาขึ้นไป	ปริญญาตรีขึ้นไป
ประเภทของอาชีพ	อยู่ในกระบวนการผลิตต่างๆ เช่น คนงาน กรรมกร ช่าง และอาชีพด้านการค้าพาณิชย์ เช่น ร้านค้าขนาดเล็กและหาบเร่	กระจายใน 3 กลุ่ม อาชีพที่ใช้วิชาชีพหรือวิชาการ อาชีพงานสำนักงาน หรือเสมียน พาณิชยกรรม	1. เกือบครึ่งมีอาชีพเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการ 2. 3. การค้า
ตำแหน่งในอาชีพ	ลูกจ้างและผู้ประกอบการขนาดเล็ก	มีลักษณะกระจายตัว ได้แก่ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ลูกจ้างเอกชน นายจ้าง ผู้ประกอบการ	เป็นผู้บริหารระดับสูงในองค์กร
ลักษณะรายได้	เป็นรายได้จากการจ้างเหมาหรือรายวันและรายได้จากการประกอบการ	เงินเดือนประจำ	เงินเดือนประจำ
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	ไม่เกิน 5,000 บาท โดยเฉลี่ย 2,500 บาท	5,000 บาทขึ้นไป โดยเฉลี่ย 6,500 บาท	มากกว่า 10,000 บาท โดยเฉลี่ย 17,000 บาท
ระดับภูมิปัญญา	อยู่ในระดับน้อย-ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง
ระดับการมีชื่อเสียง	ส่วนใหญ่อยู่ในระดับน้อย	น้อย	ปานกลาง

ระยะที่สอง วิเคราะห์หาตัวบ่งชี้สถานภาพเศรษฐกิจสังคม เพื่อจะสามารถใช้วิเคราะห์กับสังคมไทยได้ครอบคลุมทั้งเขตเมืองและชนบท (พินิจ ลาภธนานนท์, 2538)ตัวแปรบ่งชี้สถานภาพเศรษฐกิจสังคม

ตัวแปร	เขตเมือง	เขตชนบท
ระดับการศึกษา	✓	✓
จำนวนปีที่ใช้ในการศึกษา	✓	✓
ประเภทของอาชีพหลัก	✓	✓
ตำแหน่งในอาชีพหลัก	✓	✓
ลักษณะของรายได้หลัก	✓	✓
ระดับรายได้เฉลี่ยต่อเดือน	✓	✓
ระดับรายได้ของครอบครัว	✓	✓
ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว	✓	✓
อาชีพของบิดามารดา	✓	✗
ฐานะทางเศรษฐกิจของบิดามารดา	✓	✗
ภูมิปัญญา	✓	✗
ชื่อเสียง	✓	✗

การศึกษาในระยะที่สองนี้ ได้มีการวิเคราะห์โอกาสการจัดช่วงชั้นของประชากรในแต่ละสถานภาพทางเศรษฐกิจ ในเบื้องต้นได้แบ่งช่วงชั้นต่างๆ ออกเป็น 5 ช่วงชั้น คือ ช่วงชั้นต่ำ ช่วงชั้นกลางชั้นต่ำ ช่วงชั้นกลางชั้นกลาง ช่วงชั้นกลางชั้นสูง และช่วงชั้นสูง

ในส่วนของช่วงชั้นสูง ปรากฏสถานภาพทางเศรษฐกิจที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วงชั้นย่อย คือ ช่วงชั้นสูงชั้นต่ำ ช่วงชั้นสูงชั้นกลาง และช่วงชั้นสูงชั้นสูง โดยพิจารณาจาก 7 ตัวแปร คือ การศึกษา อาชีพ ตำแหน่งในอาชีพ รายได้ (พิจารณาลักษณะของรายได้หลัก ระดับรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ระดับรายได้ของครอบครัว และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว) ภูมิหลังครอบครัว (พิจารณาอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจของบิดามารดา) ภูมิปัญญา และชื่อเสียง ผลการศึกษาทั้งในเขตเมืองและชนบท พบว่า สำหรับช่วงชั้นสูง ในด้านการศึกษาส่วนมากจบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีอาชีพทางด้านวิชาชีพหรือวิชาการเป็นอาชีพหลัก อย่างไรก็ตาม ในการจัดแบ่งช่วงชั้นของการศึกษาครั้งนี้ ได้ข้อสรุปว่า ไม่มีตัวแปรใดตัวแปรหนึ่งสามารถใช้อธิบายความแตกต่างของประชากรในแต่ละช่วงชั้นย่อยได้ทั้งหมด แต่หากต้องการอธิบายเชิงรูปธรรมให้เห็นความแตกต่างระหว่างช่วงชั้นย่อยได้ชัดเจนพอสมควร คือ ตัวแปรบ่งชี้ในเรื่องรายได้

เกื้อกูล ทาสีทรี (2514) ศึกษาว่าบุคคลที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่างกัน จะได้รับสังคมประกิตต่างกันและมีบุคลิกภาพต่างกันหรือไม่ ผลการศึกษาในส่วนของ “การฝึกความสัมฤทธิ์ผล” พบว่า ในครอบครัวระดับสูง บิดามารดาฝึกความสัมฤทธิ์ผลให้แก่บุตรมากกว่าครอบครัวระดับต่ำและระดับกลาง แต่ครอบครัวระดับต่ำและระดับกลางไม่มีความแตกต่างกันในการฝึกความสัมฤทธิ์ผล ผลการศึกษาที่ได้นี้ไม่ตรงกับการศึกษาของ Sewell²⁵ ที่ว่าครอบครัวระดับต่ำมีความต้องการด้านสัมฤทธิ์ผลต่ำกว่าครอบครัวระดับกลาง ซึ่งมีความต้องการในการเลื่อนชั้นสูงกว่า ทั้งนี้อาจเนื่องจากในครอบครัวระดับสูง บิดามารดาซึ่งเป็นนักธุรกิจและข้าราชการที่ประสบความสำเร็จต่างมีการศึกษาสูง เห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา จึงพยายามอบรม ชักจูงให้บุตรเอาใจใส่ในการเรียนเพื่อเป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จ โดยการสนับสนุนบุตรทุกวิถีทาง แต่ในครอบครัวระดับต่ำและระดับกลาง โดยเฉพาะครอบครัวชั้นต่ำ บิดามารดาฝึกความสัมฤทธิ์ผลน้อย เพราะขาดการศึกษา บุตรจึงต้องขวนขวายเรื่องเรียนเอง

ผลการศึกษาข้างต้นไม่ต่างจากผลการศึกษาของ ไทย ทิพย์สุวรรณกุล (2522) จรณิต แก้วกั้วกาล(2523) เสริมศรี สวนไพรินทร์(2532) คำรง แสนสิงห์(2534) ผกาทิพย์ กระทบมทอง (2522) และประภารณณ์ เจริญกุล(2544) คือ ได้ข้อสรุปว่า สำหรับการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาต่อ การสำเร็จการศึกษาหรือการเลือกสาขาวิชา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อเด็กนักเรียน ผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ในสังคมไทยนี้ ทำให้เราเห็นภาพเบื้องต้นของสิ่งที่ Pierre Bourdieu เรียกว่า “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” ของชนชั้นในสังคมไทย ถึงแม้ว่าการศึกษาดังกล่าวข้างต้นจะไม่ได้กล่าวถึง ความแตกต่างของชนชั้นอุดมการณ์ และทุนวัฒนธรรมที่ชัดเจนก็ตาม

นอกจากวรรณกรรมที่เกี่ยวกับชนชั้นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีงานอีกส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นนำทางการเมือง คือ การศึกษาวิเคราะห์สาเหตุในการสืบทอดทายาททางการเมืองของ 5 ตระกูลการเมือง (วัชชัย กฤติยาภิชาติกุล, 2541) ได้แก่ ตระกูล ทองสวัสดิ์ ลิมปะพันธุ์ อังกินันท์ มาศคิตต์ และจूरิมาศ โดยกรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจทางการเมือง ระบบอุปถัมภ์ และกระบวนการกล่อมเกลாதทางการเมือง การศึกษานี้มุ่งศึกษาการมีบทบาทและการสานต่ออุดมการณ์ทางการเมือง และการสืบทอดทายาททางการเมืองของนักการเมืองไทยตั้งแต่การเลือกตั้งครั้งแรก คือ วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 จนถึงการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 จากการศึกษาปรากฏว่า มีบุคคลที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน เป็น

²⁵ Sewell ศึกษาเรื่อง Social Class and Childhood Personality โดยสรุปว่า บุคคลจากระดับต่ำมีความต้องการสัมฤทธิ์ผลและค่านิยมสัมฤทธิ์ผลต่ำ มีความต้องการในเรื่องการศึกษาน้อย มีความปรารถนาในการสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนและอาชีพต่ำ

นักการเมืองที่มีเครือข่ายญาติพี่น้องได้รับเลือกเข้ามาทั้งสิ้น 97 ตระกูล โดยเมื่อพิจารณาตั้งแต่พ.ศ. 2476 พบว่าส่วนใหญ่ คือ บุคคลที่มีอาชีพทางราชการและข้าราชการทหาร โดยกลุ่มพลเรือนและนักการเมืองเข้ามามีส่วนร่วมน้อย แต่หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นักธุรกิจที่เคยอิงแอบกับกลุ่มอำนาจเดิม ต้องแสวงหากระแสบ้างทางธุรกิจใหม่ ทำให้คนกลุ่มนี้ต้องหันมาเข้าสู่วงการเมืองโดยตรง ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจก็เป็นผลให้ธุรกิจภาคเอกชนมีบทบาทต่อเศรษฐกิจของประเทศสูงขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาคธุรกิจเอกชนมากขึ้น ทำให้เกิดลักษณะของการผูกขาดทางเศรษฐกิจโดยนักธุรกิจไม่กี่ตระกูล เมื่อเศรษฐกิจขยายตัว บทบาทของกลุ่มเอกชนก็เพิ่มมากขึ้น ความจำเป็นในการปกป้องผลประโยชน์จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทำให้นักธุรกิจก้าวเข้าสู่การเมืองรวมทั้งขยายฐานทางธุรกิจโดยอาศัยความเกี่ยวเนื่องและฐานการเมืองเป็นตัวเชื่อมโยง

จากการศึกษาทั้ง 97 ตระกูล พบว่าแต่ละตระกูลมีสาเหตุในการสร้างทายาททางการเมืองแตกต่างกัน คือ เพื่อสานต่ออุดมการณ์ทางการเมืองเป็นสัดส่วนที่มากที่สุด ตามมาด้วยเหตุผลของการขยายฐานการเมืองและธุรกิจ นอกจากนี้ยังพบด้วยด้วยลักษณะกระบวนการการสืบทอดทายาททางการเมืองยังแตกต่างกันด้วย อย่างไรก็ตาม “การสร้างทายาท” เป็นการสะท้อนภาพสังคมไทย การเมืองไทย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในตระกูล ความมั่นคงต่อเนื่องทางการเมือง และการขยายฐานทางการเมือง ซึ่งล้วนแล้วแต่อาศัยเครือข่ายของตระกูลทั้งสิ้น

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยสำคัญอีกชิ้นที่ศึกษาบุคคลชั้นนำและโครงสร้างทางอำนาจ (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2515) โดยมุ่งค้นหาค่านิยมที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจของบุคคลชั้นนำและหัวหน้าครอบครัวของชุมชนสองแห่ง คือ ชุมชนบางทรายและชุมชนบางหิน ในการคัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นขึ้นมาดำรงตำแหน่งในคณะเทศมนตรี เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบคุณลักษณะของบุคคลชั้นนำในสองชุมชนพบว่า เป็นบุคคลที่ดำรงหรือเคยดำรงตำแหน่งสำคัญมาก่อน หรือเพราะมีฐานะความเป็นอยู่ที่มั่งคั่ง หรือดำรงตำแหน่งใหญ่และมั่งคั่งด้วย โดยปัจจัยเรื่องสถานที่เกิด ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน เพศ สัญชาติและเชื้อชาติ การนับถือศาสนา อายุ สถานภาพสมรส และความรู้พื้นฐานทางการศึกษา ถือเป็นปัจจัยรองที่ช่วยส่งเสริมอำนาจหรืออิทธิพลของลักษณะของบุคคลให้เด่นชัดขึ้นเท่านั้น เมื่อเกณฑ์ในการพิจารณาบุคคลของคนในชุมชนเป็นดังนี้ ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งเป็นคณะเทศมนตรีตามแนวคิดเรื่องการปกครองตนเองในท้องถิ่นที่จะต้องมีความสมบัติที่เหมาะสมทั้งในด้านการปกครองและในด้านความกว้างขวางทางสังคมมาบริหารงานจึงเป็นไปได้น้อยมาก เพราะบุคคลที่มีโอกาสคือผู้ที่อยู่ในวัยกลางคนหรือเป็นบุคคลชั้นนำในวัยสูงอายุและมีการศึกษาไม่สูงนัก สำหรับคนวัยหนุ่มก็มีข้อจำกัดเพราะเป็นข้าราชการจากส่วนกลาง เป็นพนักงานประจำของเทศบาล ซึ่งกฎหมายได้ห้ามไว้ หรืออาจเพราะลักษณะอาชีพไม่เปิดโอกาสให้เขาใช้เวลาไปทำงานอย่างอื่นได้ หรือหากเขาครอบครองทรัพย์สินหรือประกอบธุรกิจที่ไม่ต้องใช้เวลามากแต่

เขาก็มีความรู้ความสามารถไม่มาก คือ มีการศึกษาน้อยและมีประสบการณ์การบริหารที่ไม่สอดคล้องกับการเป็นเทศมนตรี

ในขณะที่บุคคลชั้นนำในวัยกลางคน บางคนมีการศึกษาดี มีประสบการณ์ในการทำงานมาเป็นอย่างดี แต่มีผลประโยชน์โดยตรงกับกิจการของเทศบาล ข้าราชการก็ถูกจำกัดด้วยกฎหมาย ผู้ที่ทำงานธุรกิจหรือสถาบันทางสังคมต่างๆ ต้องทำงานอยู่กับสำนักงานของตนเต็มเวลา ดังนั้นบุคคลที่มีการศึกษาดี จึงไม่มีโอกาสทำงานในเทศบาล หากจะได้บุคคลเหล่านี้มาช่วยก็โดยการแต่งตั้งเข้ามาอย่างเฉพาะเจาะจง ดังนั้นบุคคลชั้นนำในวัยกลางคนที่มีการศึกษาไม่สูงแต่เป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียง เพราะประสบการณ์ได้สอนให้เขามีความชำนาญในการทำงานมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ผู้รับเหมาก่อสร้าง หรือครูใหญ่โรงเรียนราษฎร์ฯลฯ และบุคคลชั้นนำในวัยสูงอายุ ไม่มีงานประจำ โดยบางคนสามารถวางรากฐานธุรกิจไว้แล้วอย่างมั่นคง หรือบางคนก็รับเงินบำนาญเนื่องจากปลดเกษียณอายุราชการ จึงเป็นกลุ่มบุคคลที่มีโอกาสที่จะเป็นเทศมนตรี ผลการศึกษานี้จึงพบว่า ไม่มีบุคคลชั้นนำคนใดเลยในสองชุมชนนี้ที่ปราศจากฐานะและตำแหน่งที่สำคัญ และเนื่องจากความสามารถและช่องทางในการนำฐานะและตำแหน่งไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพของกลุ่มที่มีการศึกษาและมีลักษณะอาชีพที่ต้องทำงานเต็มวันมีน้อย การระบุชื่อบุคคลเป็นชนชั้นนำจึงมีเป็นจำนวนน้อยและอยู่ในพื้นที่ที่จำกัด และที่สำคัญคือ การศึกษานี้ไม่พบความสอดคล้องกันระหว่างการได้มาซึ่งบุคคลชั้นนำที่มีความสามารถในการทำงานสูงและการศึกษาที่จำเป็นกับการปฏิบัติหน้าที่ กับบุคคลที่ได้รับเลือกเป็นบุคคลชั้นนำที่แท้จริงในชุมชน

จากปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองเบื้องต้น แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้สังคมไทยจะเป็นสังคมเปิด แต่สภาพความเป็น “ชนชั้น” “กลุ่มชนชั้น” ยังดำรงอยู่อย่างมีนัยสำคัญในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม หรือการศึกษา โดยความเป็น “ชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำ” ที่ดำรงอยู่ในสังคมมิได้ส่งผลกระทบต่อผู้คนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นคนชั้นกลางหรือคนชั้นล่าง แต่กลายเป็นการยอมรับความเป็นชนชั้นนำ และการดำรงอยู่ของกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งอย่างไม่มีข้อสงสัย ขณะเดียวกันก็พบว่า คนที่จัดว่าไม่ใช่คนชั้นสูงก็มีความพยายามที่จะเลื่อนชั้นตัวเอง อาจด้วยการศึกษาหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งคนกลุ่มหลังนี้สังคมก็ได้มีการจัดแบ่งความเป็นคนชั้นสูงให้ต่างจากคนชั้นสูงกลุ่มเดิม ดังนั้น การเป็นและดำรงความเป็น “ชนชั้นนำ” ในสังคมไทยจึงอาจมีช่องทางหรือกระบวนการบางอย่างที่ทำให้ชนชั้นนำซึ่งเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่ง “เป็น” หรือ “ดำรง” ความเป็นชนชั้นนำในสังคมอยู่ได้

งานอีกชิ้นหนึ่งเป็นการศึกษาเรื่อง *รสนิม* โดยกมลทิพย์ จ่างกมล(2545) ได้ศึกษากระบวนการในการสร้างอัตลักษณ์ทางชนชั้นของกลุ่มชนชั้นนำสยามในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2394 - 2453) ผ่านการประเพณีปฏิบัติทางวัฒนธรรมการกินอาหาร โดยเฉพาะในเรื่องของมารยาทและการใช้ช้อนส้อมในการรับประทานอาหาร จากการศึกษาพบว่า มารยาทในกา

รับประทานอาหารของสังคมไทยมีรากฐานการปฏิบัติมาจากการควบคุมการกินอาหารของพระสงฆ์ตามแนวทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระวินัยในส่วนที่เกี่ยวกับการควบคุมกิริยาอาการให้อยู่ในความสำรวมเสมอ เช่น การไม่ให้กินมากๆ ไม่ให้กินคำโตๆ ไม่ให้กินหกละเอะเทอะ หรือไม่ให้กินด้วยกิริยามูมมาม ตะกละตะกลาม รับประทานอาหารหรือเสียดัง ฯลฯ ทั้งนี้การสั่งสอนมารยาทต่างๆ ดังกล่าวเกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงก่อน จึงเป็นการสร้างมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติในการกินอาหารให้แตกต่างกันระหว่างบุคคล กระบวนการในการสร้างอัตลักษณ์ทางชนชั้นจึงเกิดขึ้น โดยอาศัยแนวคิดเรื่องความเป็น “ผู้ดี” ในการแบ่งแยกความเป็นเขาหรือความเป็นเรา

จนกระทั่งเมื่อการกินอาหารด้วยมีดส้อมช้อนเริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำสยามมากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่สี่เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้จึงทำให้ธรรมเนียมการกินอาหารด้วยการเปิบมือที่ปฏิบัติเป็นการทั่วไปตั้งแต่กษัตริย์ไปจนถึงชนชั้นไพร่ ทาส ค่อยๆ กลายความหมายไปเป็นวิธีการกินอาหารแบบของพวกไพร่ราษฎรเท่านั้น และทำให้การรู้จักใช้มีดส้อมช้อนในการกินอาหาร เป็นเครื่องหมายของความวิไลซ์ตามแนวคิดของการเป็นผู้ดีสมัยใหม่ของชนชั้นนำสยามในขณะนั้น การใช้มีดส้อมช้อนในกลุ่มชนชั้นนำสยามช่วงสมัยรัชกาลที่ห้า โดยเฉพาะในกลุ่มที่ไม่ได้ผ่านการใช้ชีวิตอย่างยาวนานพอในสังคมตะวันตก จึงมีลักษณะผิดฝาผิดตัวบ้าง ไม่เข้าใจประโยชน์หรือหน้าที่ของเครื่องมือ รวมทั้งยังคงมีการใช้มือร่วมกับเครื่องมือในการรับประทานอาหาร อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมการกินเลี้ยงแบบตะวันตกทำให้ผู้หญิงชั้นสูงกลายเป็นผู้ที่มีความสำคัญบนโต๊ะอาหารขึ้นมา ภาพของการกินอาหารร่วมกันระหว่างหญิงชายค่อยๆ กลายเป็นเรื่องปกติธรรมดามากขึ้น และหญิงชั้นสูงที่เข้าโต๊ะทุกคนย่อมมีโอกาสพบปะสมาคม ได้รับข่าวสาร ความรู้ จนกระทั่งอาจสามารถสร้างข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคมอื่นๆ ได้ วัฒนธรรมการเลี้ยงโต๊ะอาหารแบบตะวันตกจึงมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์หญิงชายในสังคมชั้นสูงของสยามมีความเปลี่ยนแปลงไป

ผลจากการศึกษางานข้างต้น ทำให้เราเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งของความเป็นผู้ดี มาจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปรับใช้กับวิถีชีวิตของชนชั้นของตน โดยการรับเอาเข้ามานั้นส่วนสำคัญประการหนึ่ง คือ การที่ชนชั้นนำมีโอกาสในการเข้าถึงวัฒนธรรมอื่นมากกว่าชนชั้นล่าง อย่างไรก็ตาม การศึกษาสองชั้นข้างต้นแม้จะไม่ได้อธิบายด้วยแนวคิดของบูร์ดิเยอแต่ก็ทำให้เห็นถึงอิทธิพลของทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจของชนชั้นนำ